

અનુક્રમ

૧. પ્રાર્થના જીવંત કેવી રીતે બને ?	૨	૧૧. સ્વાધ્યાય મંડળ ચલાવો - સત્સંગ કરાવો	૨૩
૨. પ્રત્યક્ષ ફળદાયી જીવનસાધના	૪	૧૨. સાપ્તાહિક ઉપવાસ કેમ અને કેવી રીતે ?	૨૫
૩. સાધનાની સાથે સ્વાધ્યાય, સંયમ અને સેવા પણ	૬	૧૩. વિચારક્રાંતિ માટે દીપયજ્ઞ કરાવો	૨૭
૪. સૌને સદ્બુદ્ધિ - સૌનું ઉજ્જવળ ભવિષ્ય	૯	૧૪. સ્વાધ્યાય વિના સાધના અધૂરી	૨૯
૫. અર્ધદાન દ્વારા સમર્પણ સાધના કરીએ	૧૧	૧૫. મન પર અંકુશ રાખો	૩૧
૬. અંશદાનનો ઉપયોગ જ્ઞાનયજ્ઞ માટે કરો	૧૩	૧૬. વિશ્વનું કલ્યાણ સામૂહિક સાધનાથી	૩૩
૭. સમયદાનમાં શ્રીરામ ઝોલા પુસ્તકાલય ચલાવો	૧૪	૧૭. સંઘે શક્તિ: કલિયુગે	૩૫
૮. મંદિરમાં દર્શન કેવી રીતે કરશો ?	૧૬	૧૮. આત્મીય અનુરોધ : પૂજ્ય ગુરુદેવની સાધના કેવી રીતે સફળ થઈ ?	૩૭
૯. જૂનાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરીએ, તેમને જનજાગરણનાં કેન્દ્ર બનાવીએ	૧૮	૧૯. કોઈ પણ મંત્રનો જપ કરો, પરંતુ....	૪૨
૧૦. પીડિત તથા દુઃખીઓ પ્રત્યે કરુણા જગાડો	૨૧	૨૦. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી યુગસંધિની વેળા તથા આપણી જવાબદારી	૪૪

ગુરુ દક્ષિણામાં દુર્ગુણ છોડો અને સદ્ગુણ અપનાવો

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ ગુરુ દક્ષિણામાં હંમેશાં એક દુર્ગુણ છોડવાનું અને એક સદ્ગુણ ગ્રહણ કરવાનો સંકલ્પ કરાવતા હતા. આ મહિનામાં ગુરુપૂર્ણિમાનો પર્વ આવી રહ્યો છે. અમારો તમને બધા જ આત્મીય ભાઈ-બહેનોને વિનંતિ છે કે તેઓ દર વર્ષની જેમ અહીંયા રૂપિયા-ધનની દક્ષિણા નહિ મોકલે. વ્યક્તિગત દુષ્ટ પ્રવૃત્તિઓ અને સામાજિક બુરાઈઓના કારણે સમાજ પીડાઈ રહ્યો છે. આ પાવન પર્વ પર પૂજ્ય ગુરુદેવના આદેશ અનુસાર એક બુરાઈ છોડવાનો અને તેના સ્થાને એક સદ્ગુણ ગ્રહણ કરવાનો સંકલ્પ બધા જ પરિજનો એ લેવો જોઈએ. કઈ બુરાઈ છોડી રહ્યા છો. અને કઈ અચ્છાઈ ગ્રહણ કરી રહ્યા છો, એક પોસ્ટકાર્ડ પર લખીને પોતાના નામ તથા સરનામ સહિત અહિંયા મોકલી આપશો. અમે તે કાર્ડને પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ એવમ્ પરમ વંદનીયા માતાજીના સ્થૂળ પ્રતિક પ્રખર-પ્રજ્ઞા, સર્વલ-શ્રદ્ધા પર સમર્પિત કરીશું, જેથી સંકલ્પના પાલન હેતુ પ્રયાસ શક્તિ સીધી ગુરુસત્તા પાસેથી જ મળવા લાગે. જો પરિજન એવું સમજે છે કે તેમનામાં કોઈ બુરાઈ દેખાતી નથી. તો તેઓ બીજાને સદ્પ્રવૃત્તિઓ અપનાવવા માટે પ્રેરણા પ્રદાન કરવા રૂ ૧-૫૦ વાણી પૉકેટ બુક્સ માતા ભગવતી સ્વચાલિત પુસ્તકાલયની યોજના અનુસાર પોતાનું નામ તથા સરનામું લખીને સમાજમાં વહેંચણી કરે. પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવને આવી જ દક્ષિણા જોઈએ છે.

ગુરુ પૂર્ણિમા પર્વ પર દક્ષિણાના રૂપમાં તમે શું કરી રહ્યા છો તે અવશ્ય લખશો.

-લીલાપત શર્મા

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ।

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

: સંસ્થાપક/સંરક્ષક :

વેદમૂર્તિ, તપોનિષ્ઠ યુગદેષ્ટા
પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય
અને
માતા ભગવતી દેવી શર્મા

: સંપાદક :

પં. લીલાપત શર્મા

: કાર્યાલય :

ગાયત્રી તપોભૂમિ,
મથુરા - ૨૮૧ ૦૦૩

: ટેલિફોન :

(૦૫૬૫) ૪૦૪૦૦૦, ૪૦૪૦૧૫

વાર્ષિક લવાજમ : ૪૫ રૂપિયા

આજીવન લવાજમ : ૫૦૦ રૂપિયા

વિદેશનું લવાજમ

વાર્ષિક : ૧૦ પાઉન્ડ/૧૫ ડોલર/
૪૦૦ રૂપિયા

આજીવન : ૧૦૦ પાઉન્ડ /
૧૫૦ ડોલર / ૪૫૦૦ રૂપિયા

વર્ષ - ૩૦ અંક - ૭

જુલાઈ - ૧૯૯૯

કર્મફળ - એટલે અટલ સિદ્ધાંત

પોતાની દરેક બાહ્ય પરિસ્થિતિની જવાબદારી બીજા પર ઢોળવા કરતાં પોતાને માથે લઈ લો. દુનિયાને દર્પણ સમાન માનો, જેમાં પોતાની જ સૂરત દેખાય છે. બીજા લોકોમાં જે ગુણો, અવગુણો દેખાય છે, સામે જે પ્રિય કે અપ્રિય પરિસ્થિતિઓ આવે છે તેમનું કારણ કોઈ બીજું નથી, પરંતુ સ્વયં તમે છો અને તેમનામાં પરિવર્તન કરવાની શક્તિ પણ કોઈ બીજામાં નથી, પરંતુ સ્વયં તમારામાં છે.

ભાગ્ય, પ્રારબ્ધ, દૈવ, તકદીર, ઈશ્વરેચ્છા વગેરે એવી કોઈ વસ્તુ નથી, જે મનુષ્યના પોતાના પ્રયત્નના બહારની વાત હોય. કાલનો પ્રયત્ન - કર્મ આજે ભાગ્યના રૂપમાં સામે આવે છે. આપણે જો આજે દુષ્કર્મ ન કરીએ તો ભવિષ્યમાં કોઈ શક્તિ આપણા ભાગ્યને ખરાબ બનાવી શકતી નથી, આજે જો આપણે અનુચિત કાર્ય કરી રહ્યા હોઈએ તો સંસારની કોઈ પણ શક્તિ આપણને ભવિષ્યમાં ભાગ્યશાળી બનાવી શકવાની નથી. ઈશ્વર જે કંઈ કરે છે તે આપણાં કર્મોના આધારે જ કરે છે. એ પૂર્ણ ન્યાયી તથા કઠોર ન્યાયાધીશ છે. કર્મોનું ફળ આપવામાં એ જરાય ક્યાશ રાખતો નથી. ભાગ્ય, તકદીર, દૈવ કે પ્રારબ્ધ એ કોઈનાં આપેલાં શાપ કે વરદાન નથી. ભૂતકાળનાં કર્મો જ આગળ ઉપર ભાગ્યના રૂપમાં પ્રગટ થાય છે. તેથી તકદીર પણ હકીકતમાં આપણા હાથની જ વાત છે.

પ્રાર્થના જીવંત કેવી રીતે બને ?

પ્રાર્થના મનુષ્યના મનની બધી અસ્તવ્યસ્ત તથા અનેક દિશાઓમાં બહેકાવનારી પ્રવૃત્તિઓને એક કેન્દ્ર પર એકાગ્ર કરનારા માનસિક વ્યાયામનું નામ છે. ચિત્તની બધી ભાવનાઓને મનના કેન્દ્રમાં એકત્રિત કરી ચિત્તને દઢ કરવાની એક પ્રણાલીનું નામ પ્રાર્થના છે. જ્યારે મનુષ્યના મનમાં કોઈ પ્રકારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે, એ સંસારના વ્યતિક્રમ, ષડ્યંત્ર કે પ્રવચનાથી હેરાન થઈ જાય છે, કોઈ આશ્રય દેખાતો નથી, ત્યારે બધી રીતે વિવશ થઈને એ શક્તિ અને સાહસના એક કલ્પિત આદર્શની મનમાં સ્થાપના કરીને આશ્રય તથા સહાયકની ખોજમાં પોતાના જ આંતરિક જગતમાં પ્રવેશ કરે છે. એના અંતઃકરણમાં પરમાત્માની અસીમ શક્તિ, અદ્ભુત સામર્થ્ય તથા અપાર બળની એક પ્રતિમા વાસ કરે છે. આ માનસચિત્રની સૃષ્ટિની એની વ્યક્તિગત શ્રદ્ધા, આત્મવિશ્વાસ તથા આસ્તિકતાના બળ પર થાય છે. આ તેના અનેક વર્ષોના સંચિત શુભ સંસ્કારોનું સ્થૂળ સ્વરૂપ છે. તેના સંસ્કાર જેમ જેમ બદલાય છે તેમ તેમ આ માનસચિત્ર બદલાય છે અને ફરીથી તેનું નિર્માણ થાય છે. આ આપણા દષ્ટિકોણ મુજબનું પરમેશ્વરનું સર્વશક્તિસંપન્ન, અમિત ફળદાતા પરમેશ્વરનું ચિત્ર છે. આ આપણી આસ્થાની મૂર્તિ છે. પ્રાર્થનામાં આપણે આ જ આંતરિક શક્તિના કેન્દ્ર તરફ ઉઘટ થઈએ છીએ. અહીંથી જ એક પ્રકારનું એવું બળ તથા ઉત્સાહ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ, જે મનમાં કોઈ ગુપ્ત સામર્થ્યના ભંડારને એકાએક ખોલી નાંખે છે. મનનું આ આંતરિક ગુપ્ત સામર્થ્ય શરીરના અણુએ અણુમાં અદ્ભુત બળનો સંચાર કરે છે. આશાની જ્યોત ઝગમગી ઊઠે છે, પુરુષાર્થની શક્તિથી મન પ્રસન્ન થઈ જાય છે. ત્યાંથી એવી શાંતિદાયક વિચારધારાઓ પ્રસ્ફુટિત થાય છે, જે પ્રાર્થના કરનારને અભય આપે છે તથા સાવધાન બનાવી દે છે. આ જ પ્રાર્થનાના

સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા છે.

જે લોકો પ્રાર્થના કરે છે, તેમના જીવનમાં ઘણીવાર એવું બન્યું છે કે તેમની હાર્દિક કામનાઓ અક્ષરશઃ પૂર્ણ થઈ છે. ક્યારેક ક્યારેક તો હાર્દિક પ્રાર્થનાનો જવાબ એટલી ઝડપથી મળે છે કે પ્રાર્થના કરનાર એને એક જાતનો ચમત્કાર જ માને છે.

પ્રભુના દ્વાર પર કરવામાં આવેલ આંતરિક પ્રાર્થના તત્કાળ ફળદાયી બને છે. ભગવત્ ચિંતનમાં એક માત્ર સહાયક હૃદયમાંથી નીકળતી સાચી પ્રાર્થના જ છે. હૃદયમાં જ્યારે પરમ પ્રભુનો પવિત્ર પ્રેમ વ્યાપ્ત થઈ જાય છે ત્યારે માનવજીવનના સમસ્ત વ્યાપાર, કાર્ય, ચિંતન વગેરે પ્રાર્થનામય બની જાય છે. સાચી પ્રાર્થનામાં માનવહૃદયનું સંભાષણ દૈવી આત્મા સાથે થાય છે. પ્રાર્થના એ શ્રદ્ધા, શરણાગતિ તથા આત્મસમર્પણનું જ રૂપાંતર છે. વીસમી સદીના યુવકોની સુશિક્ષિત દષ્ટિમાં પ્રાર્થના એક આડંબર, એક વિડંબના, ખાવા-ખવડાવવાનો, ઠગવા-ઠગાવવાનો એક ધંધો છે. પરમાત્મ તત્ત્વ સાથે તાદાત્મ્ય સ્થાપિત કરવું તે જ સાચી પ્રાર્થનાનો મૂળ ઉદ્દેશ છે. પરમાત્મા તો મહાસાગર છે. તર્કથી, ચર્ચા કરવાથી, મોટા વિવાદ કરવાથી એનો તાગ ક્યારેય મેળવી શકાતો નથી. પ્રાર્થનાનો માપદંડથી અમાપ જળરાશિને માપી શકાય છે.

પરમાત્મા સાથે સંબંધ સ્થાપિત કરવાની કોઈ વિધિ જો મનુષ્યના હાથમાં હોય તો તે પ્રાર્થના જ છે. આ એવું બ્રહ્મસ્ત્ર છે જેના બળનો કોઈ પાર નથી. અંતઃપ્રેક્ષણ (અંતરમાં જોવું) દ્વારા પ્રાર્થના આપણી કમજોરીઓ, દુર્બળતાઓને શોધી તેનાં મૂળિયાં કાપી નાંખે છે અને નવા અંતર્મનનું નિર્માણ થાય છે. અહંકાર, પાપ તથા દુઃખને દૂર કરવાનો સર્વોત્તમ ઉપાય પ્રાર્થનાની શક્તિ જ છે. એ આપણને પાપ તથા દુઃખોના વંટોળમાંથી બહાર કાઢે છે. એનાથી આપણા મનોવિકાર

શુદ્ધ તથા પવિત્ર બની નિખરી આવે છે.

સંતોની પ્રાર્થનાઓમાં ભક્તિનું જ સંગીત છે. મહાપ્રભુ ચૈતન્યના હૃદયમાં જરા જાંબો, મીરાબાઈની પ્રાર્થનાઓને માપો. મહાપ્રભુ ચૈતન્ય તથા મીરાબાઈ પોતાના હૃદયાધાર શ્રીકૃષ્ણના નામોચ્ચારણથી જ અશ્રુની ધારા વહાવી દેતાં હતાં. પ્રાર્થના દ્વારા મનુષ્ય ઈશ્વરની ખૂબ જ નિકટ પહોંચી જાય છે.

આપણે પ્રાર્થના કરીએ : “તમે નિષ્પક્ષ અને ન્યાયકારી છો. તમે સૌના પિતા છો, તેથી બધાં પ્રાણી તમને સમાન રૂપથી પુત્રવત્ પ્રિય હોય એ સ્વાભાવિક છે. તમે બધાં પર પ્રસન્ન છો અને બધાં પર કડુણા કરો છો. સંસારની સુવ્યવસ્થા માટે ન્યાયનું તમે જે પુણ્ય વિધાન બનાવ્યું છે, તે સૌના હિત માટે હોવાથી બધી રીતે યોગ્ય અને ઉપયુક્ત છે. તમે ન્યાયની રક્ષા કરવામા જરા પણ વિચલિત થતા નથી. કોઈની સાથે પક્ષપાત કરતા નથી. કર્મફળ મુજબ બધાંને દુઃખ-સુખનો યોગ્ય દંડ કે પુરસ્કાર આપો છો, તેમાં તમારી કડુણા, ન્યાયશીલતા અને નિષ્પક્ષતા જ રહેલી છે.”

“સત્કર્મ જ તમારી સૌથી મોટી પૂજા છે. સદ્ભાવનાઓનું પુણ્ય જ તમને પ્રિય છે. સદ્વિચારોમાં જ તમને પોતાની સાચી ભક્તિ પ્રતીત થાય છે. તમારા બનાવેલા નિયમોનું કર્તવ્યનિષ્ઠ બનીને જે દંઢતાપૂર્વક પાલન કરે છે, તેના સદાચારરૂપી ભજનને જ તમે પૂજા માની લો છો. આવું ભજન કરનાર ભક્ત જ તમારી વિશેષ કૃપાનો અધિકારી બને છે.”

“બીજાઓને સતાવનાર કે ઠગનાર વસ્તુતઃ પોતાને જ સતાવે કે ઠગે છે, કેમ કે સૌમાં તમે જ વિદ્યમાન હોવાના કારણે પોતાના જ અનાચારનો ભોગ બને છે.”

“નામના અને મોટાઈ કે અન્ય કોઈ પ્રકારનું ભૌતિક ફળ મેળવવા માટે કરવામાં આવેલ ધાર્મિક આડંબર તમને પ્રિય નથી. પરમાર્થ કેવળ એને જ માનો છો, જે નિઃસ્વાર્થ તથા ઉત્તમ ભાવનાઓથી પ્રેરિત થઈને કરવામાં આવ્યો છે.”

“કર્તવ્યપાલનમાં ખડકની જેમ અજંગ ધર્મપ્રેમી તમને પરમપ્રિય છે. જે પાપ સિવાય કોઈનાથી ડરતો નથી એવા નિર્ભયને તમે વહાલ કરો છો.”

“તમે સત્ય છો, તમે શિવ છો, તમે સુદર છો. તમે દિવ્ય છો, તમને પ્રેમ કરનાર દિવ્ય ગુણોવાળો દેવતા બને છે.”

“તમે જેના પર પ્રસન્ન થાઓ છો, તેને સદ્બુદ્ધિ અને સન્માર્ગ પર ચાલવાની સાહસપૂર્ણ પ્રેરણા આપો છો. તમારો પ્રકાશ પુરુષાર્થના રૂપમાં જ્યારે પ્રગટ થાય છે, ત્યારે મનુષ્ય આળસ અને પ્રમાદને મહાત કરી સમય, ધન, આહાર, વ્યવહાર, વિચાર વગેરેને નિયમિત તથા વ્યવસ્થિત બનાવી લે છે.”

“એવી કૃપા કરો કે અમે માનવીય અંતઃકરણ પ્રાપ્ત કરી શકીએ. નરપશુમાંથી ગુણ, કર્મ, સ્વભાવની દૃષ્ટિથી સાચા મનુષ્ય બની શકીએ.”

“પ્રભો ! અમને સન્મતિ આપો, સાહસ આપો અને સજ્જનતાના પથ પર લઈ ચાલો. ભગવાન ! અમને અસત્યમાંથી સત્ય તરફ લઈ જાઓ, અંધકારમાંથી પ્રકાશ તરફ લઈ જાઓ, મૃત્યુમાંથી અમૃત તરફ લઈ જાઓ. અમારું કલ્યાણ કરો અને આ સંપૂર્ણ સંસારનું કલ્યાણ કરો.”

એકવાર રાજા જનમેજયે મહર્ષિ શુકદેવને પૂછ્યું – “મહર્ષિ કોઈ મનુષ્યના સારા કે ખરાબ ભવિષ્યને કેવી રીતે જાણી શકાય ?” મહર્ષિએ જવાબ આપ્યો – “જેના વિચાર અધોગામી અને આચરણ નિકૃષ્ટ કોટિનાં થવા લાગે તો સમજવું જોઈએ કે તેના ખરાબ દિવસો નજીક છે. શ્રેષ્ઠ ગુણોને અપનાવવા માટે, પોતાને સુધારવા માટે જે લોકો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હોય એમનું ભવિષ્ય જલદી ઉજ્જવળ થશે.”

પ્રત્યક્ષ ફળદાયી જીવનસાધના

જીવન પ્રત્યક્ષ દેવતા છે. તેની સાધના કરનારાઓ સુનિશ્ચિત રૂપથી ભૌતિક સિદ્ધિઓ તથા આત્મિક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરે છે. ભ્રમવશ એવા બીજા લોકો કલ્પિત દેવીદેવતાઓની આગળ નાક ઘસતા, આજીજી કરતા, હારી જતા અને છેવટે નિરાશ થઈ પોતાની અનાસ્થા વ્યક્ત કરતા જોવા મળે છે. વિવેકવાને વાસ્તવિકતાનું જ વરણ કરવું જોઈએ, ભલે તે કઠિન કે કષ્ટદાયક કેમ ન હોય.

દાર્શનિક દષ્ટિથી જુઓ કે વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિથી, માનવજીવનને એક અમૂલ્ય સંપદાના રૂપમાં જ સ્વીકારવામાં આવે છે. શારીરિક, માનસિક તથા આત્મિક ક્ષેત્રમાં એવી અદ્ભુત ક્ષમતાઓ ભરેલી છે કે સામાન્ય બુદ્ધિથી તેમની કલ્પના પણ કરી શકાતી નથી. જો તેમને વિકસિત કરવાની વિદ્યા અપનાવવામાં આવે તથા સદુપયોગની દષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવામાં આવે, તો જીવનમાં લૌકિક તથા અલૌકિક સંપદાઓ - વિભૂતિઓના ઢગલા થઈ શકે છે.

મનુષ્યને માનવોચિત જ નહીં, દેવોચિત જીવન જીવવા યોગ્ય સાધનો પણ પ્રાપ્ત છે. તેમ છતાં એને પશુતુલ્ય, દીન-હીન જીવન એટલા માટે જીવવું પડે છે કે એ જીવનને પરિપૂર્ણ તથા સુડોળ બનાવવાનાં મૂળ તથ્યો પર નથી ધ્યાન આપતો કે નથી તેનો અભ્યાસ કરતો. જીવનને સાચી રીતે જીવવાની કળા જાણવી તથા કલાત્મક રીતે જીવવાને જીવનની કળા કહે છે. આ રીતે કલાત્મક જીવન જીવતા રહી મનુષ્યે જીવનના શ્રેષ્ઠતમ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માટે અનેક દોષોનું શોધન તથા અનેક સદ્ગુણ, સત્પ્રવૃત્તિઓ તથા ક્ષમતાઓનો વિકાસ કરવાનો હોય છે. તેમને વિકસિત અને સુનિયોજિત કરવાની વિદ્યાને જ 'જીવનસાધના' કહેવામાં આવે છે. જીવનસાધના દ્વારા મનુષ્યનું વ્યક્તિત્વ મહામાનવો દેવપુરુષો જેવું સક્ષમ તથા આકર્ષક બનાવવું શક્ય છે.

દરેક વ્યક્તિમાં મહાન બનવાની સંભાવના બીજા રૂપમાં વિદ્યમાન છે. પ્રશિક્ષણ અને અભ્યાસ દ્વારા તેમનો વિકાસ કરી શકાય છે. જેમનામાં સૂઝ-બૂઝ કે બૌદ્ધિક ક્ષમતા હોતી નથી એવાં રીંછ, વાંદરાઓને પણ મદારી પ્રશિક્ષણ આપીને મનુષ્યો જેવો વ્યવહાર કરવાનું શિખવાડી દે છે, તો એવું કયું કારણ છે કે બૌદ્ધિક ક્ષમતા, સહયોગની સુવિધા અને બીજી વિશેષતાઓ હોવા છતાં પણ મનુષ્ય દીન-હીન બની રહે ? જો પ્રયત્ન કરવામાં આવે, તો દરેક વ્યક્તિ મહામાનવો જેવું વ્યક્તિત્વ બનાવી શકે છે.

આરોગ્ય સાધના :

(૧) ભૂખ કરતાં અડધું જમો, હલકું અને સાદું ભોજન કરો. ભોજનમાં શાક, ફળ, દૂધ, દહીં, અનાજ, કંદમૂળ, મેવા વગેરે બધાં તત્ત્વોનું યોગ્ય પ્રમાણ હોવું જોઈએ. ભગવાનને અર્પણ કર્યા પછી ભોજન કરવું. (૨) મરચાં, મસાલા, આમલી જેવા રાજસિક પદાર્થોનું સેવન ઓછું કે બંધ કરવું. ચા, કોફી, લસણ, ડુંગળી, તમાકુ, ભાંગ, સિગારેટ, પાન, માંસ, માછલી, મદિરા વગેરે તામસી વસ્તુઓનો સર્વથા ત્યાગ કરવો. (૩) અઠવાડિયામાં એક દિવસ પાણી પીને ઉપવાસ કરવો કે ફક્ત દૂધ કે થોડાં ફળ ખાવાં. (૪) દરરોજ ૧૫-૩૦ મિનિટ સુધી આસન વ્યાયામ-યોગાસન કે શારીરિક વ્યાયામ કરવો.

પ્રાણશક્તિ સાધના :

(૧) દરરોજ બે કલાક મૌન પાળવું અને એ સમયને આત્મવિચાર, ધ્યાન, બ્રહ્મચિંતન કે જપમાં લગાડવો. એ સમયે ફરવા જવું કે વાંચવું ન જોઈએ. રવિવાર કે રજાના દિવસે મૌનનો સમય ચારથી આઠ કલાક સુધી વધારવો. (૨) પોતાની ઉંમર, પરિસ્થિતિ, શક્તિ તથા આશ્રમ (અવસ્થા) મુજબ બ્રહ્મચર્યવ્રતનું પાલન કરવું.

ચરિત્ર સાધના :

(૧) મન, વચન અને કર્મથી કોઈને કષ્ટ પહોંચાડવું નહીં. પ્રાણીમાત્ર પર દયાભાવ રાખવો. (૨) સત્ય પ્રિય, મધુર, હિતકર બોલવું અને ઓછું બોલવું. તમારાં વચનોથી કોઈને ઉદ્વેગ થવો ન જોઈએ. (૩) બધા લોકો સાથે સરળતા, નિષ્કપટતા અને ખુલ્લા મનથી વર્તવ અને વાતચીત કરવી. (૪) ઈમાનદાર બનવું. પોતાના પરિશ્રમથી કમાણી કરવી. અન્યાય કે અધર્મથી મળતું ધન, વસ્તુ કે ઉપહાર સ્વીકારવાં નહીં. (૫) જ્યારે તમને ક્રોધ આવે ત્યારે એને ક્ષમા, ધૈર્ય, શાંતિ, દયા, પ્રેમ અને સહિષ્ણુતા દ્વારા દબાવી દેવો. બીજાનો વાંક ભૂલી જવો અને એમને ક્ષમા આપવી જોઈએ.

દય્યા સાધના :

(૧) મન:સંયમ — પ્રતિવર્ષ એક અઠવાડિયું કે એક મહિના સુધી ખાંડ તથા રવિવારના દિવસે મીઠાનો ત્યાગ કરવો. (૨) પત્તાં, નવલકથાઓ, સિનેમા તથા કલબોનો સર્વથા કે યથાસંભવ ત્યાગ કરવો. દુર્જનોની સંગતથી દૂર રહેવું. નાસ્તિક કે જડવાદીની સાથે વાદવિવાદ ન કરવો. ઈશ્વરમાં જેને શ્રદ્ધા ન હોય કે જેઓ તમારી સાધનાની નિંદા કરતા હોય એવા લોકો સાથે મળવાનું બંધ કરી દેવું. (૩) પોતાની આવશ્યકતાઓને ઓછી કરવી. સાદું જીવન અને ઉચ્ચ વિચારોનું અવલંબન લેવું.

દ્વેષ સાધના :

(૧) બીજાઓનું ભલું કરવું — એ જ પરમ ધર્મ છે. દર અઠવાડિયે અમુક કલાક કોઈ નિષ્કામ સેવાનું કાર્ય કરવું, જેમ કે દરિદ્ર કે રોગીની મદદ, મિત્રો કે સજ્જનોમાં ધર્મપ્રચાર, સામાજિક સેવા, વગેરે. (૨) પોતાની કમાણીનો દશાંશ કે ઓછામાં ઓછા પચાસ પૈસાનું દરરોજ દાન કરવું. તમને કોઈપણ સારી વસ્તુ મળે એને બધા સ્વજનો, મિત્રો, નોકર વગેરેને વહેંચીને ઉપભોગ કરવો. સંપૂર્ણ સંસારનાં પ્રાણીઓને પોતાના કુટુંબી માનવાં. (૩) વિનમ્ર બનવું. બધાં પ્રાણીઓને માનસિક નમસ્કાર કરવા. મિથ્યાત્મિમાન, દંભ અને

ગર્વનો ત્યાગ કરવો. (૪) ગીતા, ગુરુ અને ગોવિંદ (ઈશ્વર)માં અવિચલ શ્રદ્ધા રાખવી. સદાય ઈશ્વરને આત્મસમર્પણ કરતાં પ્રાર્થના કરવી “હે પ્રભો ! આ બધું તારું જ છે, હું પણ તારો છું, તારી જેવી ઈચ્છા હોય, એવું જ થાઓ, હું કશું ઈચ્છતો નથી.” (૫) બધાં પ્રાણીઓમાં ઈશ્વરનાં દર્શન કરવાં, તેમનામાં પોતાના આત્માસમાન પ્રેમભાવ રાખવો. કોઈ સાથે દ્વેષ ન કરવો. (૬) સર્વદા ઈશ્વરસ્મરણ કરતા રહેવું કે ઓછામાં ઓછું પ્રાતઃકાળે ઊઠીને, વ્યાવહારિક કાર્યો વચ્ચે સમય મળે ત્યારે તથા રાત્રે સૂતાં પહેલાં ઈશ્વરનું સ્મરણ કરવું.

આધ્યાત્મિક સાધના :

રાત્રે જલદી સૂઈને સવારે વહેલા ઊઠવું. શૌચ, દાંતની સફાઈ, સ્નાન વગેરેથી અડધા કલાકમાં પરવારી જવું. (૨) પચાસન, સિદ્ધાસન કે સુખાસનમાં બેસી પ્રાણાયામ, ધ્યાન, જપ, પ્રાર્થના વગેરે કરવાં. એક જ આસનમાં એકધારું બેસવાનો ધીમે ધીમે અભ્યાસ કરવો.

જ્યારે સાધના સહજ બની જાય છે ત્યારે જ તેને સિદ્ધિનું રૂપ પ્રાપ્ત થાય છે. કબીર કહે છે — “મારું ચાલવું જ પ્રભુની પરિક્રમા છે, હું જે કંઈ કરું તે પ્રભુની સેવા જ છે, મારું સૂવું પણ દંડવત્ પ્રણામ છે, હું જે કંઈ બોલું છું તે જ જપ છે, જે સાંભળું છું તે જ સ્મરણ છે અને ખુલ્લી આંખો વડે જે કંઈ જોઉં છું, તે જ પ્રભુનું સુંદર રૂપ છે.” કબીરદાસના આ પદથી એક વાત એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે આપણે પોતાના વ્યક્તિગત, કૌટુંબિક તથા સામાજિક કર્તવ્યો અને જવાબદારીઓથી ક્યારેય વિમુખ થવું ન જોઈએ અને નિત્ય જીવનની સમસ્ત ક્રિયાઓમાં એ જ વિરાટ પ્રભુની લીલાનું, વિરાટ વિશ્વની સેવાનો રસ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ.

આજે એ સાધનાની આવશ્યકતા છે જે હળની મૂઠ પકડતા ખેડૂત, મશીનનાં ચક્રો ધુમાવતા શ્રમિક, પ્રયોગશાળામાં પ્રયોગ કરતા વૈજ્ઞાનિક, વેપારી, વ્યવસાયી તથા પેન ઘસતા કર્મચારી પરસ્પર ભિન્ન પરિસ્થિતિઓમાં અધ્યાત્મની દીપશિખા પ્રજ્વલિત કરી શકે.

સાધનાની સાથે સ્વાધ્યાય, સંયમ અને સેવા પણ

સ્વાધ્યાય જીવન વિકાસની મહત્વની આવશ્યકતા છે. એની પૂર્તિ માટે ઘરેલુ જ્ઞાનમંદિરોની સ્થાપના થવી જોઈએ. શ્રેષ્ઠ વિચારોની આવશ્યકતાને આત્મિક પ્રગતિ માટે સારી રીતે સમજીને દરેક ઘર પરિવારમાં એવા શિક્ષણની વ્યવસ્થા કરી શકાય છે, દરેક પરિજનમાં સત્સાહિત્ય પ્રત્યેની રુચિ જગાડી શકાય છે.

જ્ઞાનની વૃદ્ધિ માટે, જ્ઞાનોપાસના માટે પુસ્તકોનું અધ્યયન એક મહત્વપૂર્ણ આધાર છે. મિલ્ટને કહ્યું છે – સારું પુસ્તક એક મહાન આત્માનું જીવન રક્ત છે કેમ કે એમાં તેના જીવનનો સાર રહેલો હોય છે. ગ્રંથ સજીવ હોય છે. તેનામાં આત્મા હોય છે. સદ્ગ્રંથોનો ક્યારેય નાશ થતો નથી. સિસરોએ કહ્યું છે – “ગ્રંથરહિત ઓરડો આત્મારહિત દેહ સમાન છે.” તાત્પર્ય એ જ કે ઉત્તમ પુસ્તકો ન હોવાથી મનુષ્ય જ્ઞાનથી વંચિત રહી જાય છે અને જ્ઞાનરહિત મનુષ્યનું જીવન મડદા સમાન વ્યર્થ છે. જે વ્યક્તિ રાતદિવસ સારાં પુસ્તકોનો સ્વાધ્યાય કરે છે, તેમનામાં માનવીય ચેતના જ્ઞાનચેતનાના પ્રકાશથી પ્રકાશિત થઈ ઝગમગી ઊઠે છે. આથી જ લોકમાન્ય તિલકે કહ્યું છે – “મને નરકમાં મોકલી દો, સારાં પુસ્તકો મારી પાસે હોય તો હું ત્યાં પણ સ્વર્ગ બનાવી લઈશ.”

મહાપુરુષોની એ જ વિશેષતા રહી છે કે તેઓ સ્વયં આજીવન સ્વાધ્યાયશીલ રહ્યા છે. જે દિવસોમાં આચાર્ય અત્રે બીમાર પડ્યા તે દિવસોમાં પણ પોતાની પધારી પર, માથા પાસે તેમણે ઢગલાબંધ પુસ્તકો ભેગાં કરી રાખ્યાં હતાં. એ કષ્ટદાયક મનઃસ્થિતિમાં વાંચીને મન હલકું કરી લેતા હતા. એક મિત્ર મળવા આવ્યા

અને એમણે પૂર્ણ વિશ્રામ કરવાની વાત કરતાં વાંચન ન કરવાની સલાહ આપી. અત્રેજીએ હસતાં કહ્યું – “હું બીમારીનો ખોરાક બની ગયો છું, પરંતુ હું ભૂખ્યો કેવી રીતે રહું? મારો ખોરાક પુસ્તકોમાંથી મેળવી લઉં છું.”

આ રીતે બધાની અભિરુચિ જો જ્ઞાનાર્જન-સ્વાધ્યાય પ્રત્યે જાગી જાય, તો એમનું વ્યક્તિત્વ પણ અપૂર્ણ નહિ રહે. જેઓ એમાં પાછળ રહી જાય છે, તેઓ પસ્તાય છે.

જ્ઞાનની મહાનતા સર્વોપરી છે. જો એ જાણી અને સમજી લેવામાં આવે તો એક પણ પણ વ્યર્થ ન ગુમાવતાં સતત સાહિત્યના સ્વાધ્યાયમાં પોતાને પ્રવૃત્ત રાખવું જોઈએ.

આત્મસમીક્ષાના ચાર માપદંડો છે – (૧) ઈન્દ્રિયસંયમ, (૨) સમયસંયમ, (૩) અર્થસંયમ, (૪) વિચારસંયમ. આ ચારેયમાં ક્યાંય કોઈ ગરબડ તો થઈ નથી રહી તે જોવું જોઈએ. જીભ સ્વાદના નામે અભક્ષ્ય ભક્ષણ તો કરવા નથી લાગી? વાણીથી અસંસ્કૃત વાર્તાલાપ તો નથી થતો? કામુકતાની પ્રવૃત્તિ કુદૃષ્ટિ તરફ તો વધી નથી રહી? અસંયમના કારણે શરીર અને મગજ ખોખલું તો નથી બની રહ્યું? શારીરિક અને માનસિક સ્વસ્થતા ટકાવી રાખવા માટે ઈન્દ્રિયનિગ્રહ અમોઘ ઉપાય છે.

સમયસંયમનો અર્થ છે – એકેએક ક્ષણનો સદુપયોગ કરવો. આળસ-પ્રમાદમાં, વ્યસનોમાં, દુર્ગુણોના કુચકમાં ફસાઈને સમયનો એક અંશ પણ બરબાદ ન થવો જોઈએ. તેની સુરક્ષા અને સદુપયોગ અંગે પૂરેપૂરી તકેદારી રાખવી જોઈએ. સમય જ જીવન

છે. જેણે સમયનો સદુપયોગ કર્યો એણે જીવનનો પરિપૂર્ણ લાભ લઈ લીધો એમ માનવું જોઈએ.

ત્રીજો સંયમ છે — અર્થસંયમ. પૈસા ઈમાનદારી તથા પરિશ્રમપૂર્વક મેળવવા જોઈએ અને બેઈમાની કરવી ન જોઈએ. સરેરાશ ભારતીય સ્તરનું જીવન જીવવામાં આવે. ‘સાદું જીવન ઉચ્ચ વિચાર’ની નીતિ અપનાવવામાં આવે. વિલાસના પ્રદર્શનની મૂર્ખતા પાછળ જરા પણ ખર્ચ કરવો ન જોઈએ. કુરિવાજોના નામે પણ બરબાદી થવી ન જોઈએ. જેઓ વિવેકપૂર્વક ઉચિત-અનુચિતનું ધ્યાન રાખી ખર્ચ કરે છે તેમને જ બચતનો એક મોટો અંશ પરમાર્થ પ્રયોજનમાં વાપરવાનું અને પુણ્ય ભેગું કરવાનું શ્રેય મળે છે.

ચોથો સંયમ — વિચારસંયમ. મગજમાં હરઘડી વિચાર ઊઠતા રહે છે, કલ્પનાઓ ચાલતી રહે છે. એ નકામા, અસ્તવ્યસ્ત તથા અનૈતિક સ્તરના ન હોય તે માટે વિવેકને એક ચોકીદારની જેમ નિયુક્ત કરી દેવો જોઈએ. કુવિચારોને સદ્વિચારો દ્વારા પરાજિત કરવા જોઈએ. અણધારે વિચારોના બદલે સતત રચનાત્મક ચિંતન કરવું જોઈએ. વિચાર મનુષ્યની સૌથી મોટી શક્તિ છે. એ જ કર્મના રૂપમાં પરિણમે છે અને પરિસ્થિતિ બની સામે આવે છે. જીવનને કલ્પવૃક્ષ બનાવવાનું શ્રેય રચનાત્મક વિચારોને ફાળે જ જાય છે. આ તથ્યને સારી રીતે સમજી ચિંતનને ફક્ત રચનાત્મક તથા ઉચ્ચસ્તરીય વિચારો સાથે જ સંલગ્ન રાખવું જોઈએ.

સાધના, સ્વાધ્યાય, સંયમ, સેવાના ચાર પુરુષાર્થોથી જીવનની પ્રગતિ થાય છે તથા સફળતા મળે છે. તે માટે દિનચર્યામાં એ ચારેયને યોગ્ય સ્થાન મળે તેની તપાસ આત્મસમીક્ષા કરતી વખતે નિરંતર કરવી જોઈએ. આત્મસમીક્ષા, આત્મસુધાર, આત્મનિર્માણ અને આત્મવિકાસની ચતુર્વિધ પ્રક્રિયાને

આગળ વધારવા માટે મધ્યાંતર કાળની મનન સાધના કૃષ્ણી જોઈએ. એને આત્મદર્શન સમજવું જોઈએ, જે થોડી વિકસિત અવસ્થામાં ઈશ્વરદર્શનના રૂપમાં ફલિત થાય છે.

પ્રાણીમાત્રની સેવા કરવી તે મનુષ્યનું પરમ કર્તવ્ય છે. એને જ વિરાટ બ્રહ્મની આરાધના કહે છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ગીતામાં કહ્યું છે — “તે પ્રાપ્નુવંતિ યામેવ સર્વ ભૂત હિતે રતાઃ ।” જેઓ બધા જીવોનાં હિતનું ચિંતન કરે છે, તેઓ મને પ્રાપ્ત થાય છે. આથી સાધક માટે તો એ વધુ જરૂરી બની જાય છે કે એ લોક-આરાધક બને, સેવાભાવી બને. બાળક, વૃદ્ધ અને રોગી મનુષ્યોને સંકટમાં પડેલા જોઈ તેમની ઉપેક્ષા કરવી નહીં. દુઃખી વ્યક્તિઓનું દુઃખ દૂર કરવું તે મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.

સેવા માટે કોઈ નિશ્ચિત સ્થાન હોતું નથી. તે માટે કોઈ દેખાવની પણ જરૂર નથી. જે પ્રદર્શન વિના પોતાનું કાર્ય કરતો રહે તે જ સાચો સેવક છે. સેવાકાર્ય કોઈની પ્રશંસા પ્રાપ્ત કરવા માટે નહીં, પરંતુ પોતાનું કર્તવ્ય સમજીને કરવામાં આવે છે.

સેવાસાધના દ્વારા જ્યાં વ્યક્તિત્વનો વિકાસ થાય છે, ત્યાં એનાથી આધ્યાત્મિક લક્ષ્યની પ્રાપ્તિ પણ થવા લાગે છે. બધી જ આધ્યાત્મિક સાધનાઓનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય જીવને બ્રહ્મ સુધી પહોંચાડવો, આત્માને પરમાત્મામાં વિલીન કરવો અને ભક્તનું ભગવાન સાથે મિલન કરાવવાનો છે. સેવા દ્વારા વ્યક્તિ બધામાં પોતાના આત્માને જ જોવાનો અભ્યાસ કરી લે છે. પોતાની આધ્યાત્મિક મંજિલના હિતમાં લાગી રહેનારને સર્વશ્રેષ્ઠ યોગીની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે અને સેવાને યોગીનું મુખ્ય લક્ષણ માનવામાં આવ્યું છે — “સર્વભૂત હિતે રતાઃ” એ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે બધામાં પોતાના આત્માનું દર્શન કરતાં, યોગીએ સૌને એટલો જ પ્રેમ

કરવો જોઈએ, જેટલો પ્રેમ સર્વસાધારણ લોકો પોતાના સ્વજનોને કરે છે.

મહર્ષિ વ્યાસે કહ્યું છે – “એનું જ જીવન સફળ છે, જે સેવામાં તથા પરોપકારમાં પ્રવૃત્ત રહે છે.” સેવા પોતે જ જીવનની બહુ મોટી સાધના છે, જે મનુષ્યને ધીમે ધીમે તેના લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડી દે છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન વિક્ટર હ્યુગોએ લખ્યું છે – “પરોપકારમાં આપણે પોતાને જેટલા લુંટાવીએ છીએ, તેટલું જ આપણું હૃદય ભરાતું જાય છે.” પરમાર્થ સાધનાથી મનુષ્યની ચેતના અસાધારણ રૂપથી વિકસિત થઈ જાય છે અને એ મહાન બની જાય છે, જેથી જીવનમાં અપાર અને અનંત આનંદનો લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. જેઓ પરમાર્થમાં લીન છે તેમના માટે સંસારમાં કશું જ દુર્લભ નથી.

સેવાસાધના બધી દૃષ્ટિએ મનુષ્ય માટે આવશ્યક છે. નૈતિક, સામાજિક, ભૌતિક અને આત્મિક પ્રગતિ

માટે સેવાનો માર્ગ અપનાવવો તે મનુષ્યમાત્રનું ધર્મકર્તવ્ય છે.

કોઈ ક્ષેત્રમાં શક્તિ કે સામર્થ્ય દ્વારા પ્રાપ્ત કરેલાં ઉચ્ચ પદ કે પ્રતિષ્ઠા ખોટાં નથી. જીવનના સર્વાંગી વિકાસમાં તેની આવશ્યકતા પણ છે, પરંતુ શક્તિ, સામર્થ્ય, પદ તથા સત્તાનો ઉપયોગ પતિતોને ઉપર લાવવા માટે, જીવનચક્રમાં અટવાયેલાને બહાર કાઢી આગળ વધારવા તથા આગળ જનારને સહારો આપવામાં કરી શકાય તો જ એની સાર્થકતા છે. દિવાળી ઊજવવામાં આવે છે, ઘેર ઘેર દીવડા પ્રગટાવવામાં આવે છે, દરેક વ્યક્તિ દીપક પ્રગટાવી શકે છે. કદાચ કોઈ પ્રગટાવી ન શકે તો ઘરની વહુઓ પાડોશમાં દીવા મૂકે છે. કોઈ ઘર દીપોત્સવથી, દીપાવલીથી વંચિત ન રહે. આ જ આદર્શ આપણા આનંદના ઉપભોગનો પણ હોવો જોઈએ.

સાધક વિશેષાંક બધા સાધકો સુધી પહોંચે

યુગઋષિ પરમપૂજ્ય પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્યે પોતાનું સંપૂર્ણ જીવન એક જીવન સાધકના રૂપમાં વ્યતીત કર્યું. ‘સાધક વિશેષાંક’ શ્રદ્ધાંજલિના રૂપમાં એમનાં શ્રીચરણોમાં સાદર સમર્પિત કરવામાં આવી રહ્યો છે. સાધના વર્ષમાં પૂજ્ય ગુરુદેવના સાધકો માટેના વ્યવહારિક નિર્દેશોને આ વિશેષાંકના માધ્યમથી દરેક સાધક સુધી પહોંચાડવા માટે આપ સૌ ભાઈઓ, બહેનો તથા વાચકોને અનુરોધ કરવામાં આવી રહ્યો છે. આ વિશેષાંક બધા ધર્મ, સંપ્રદાય, દેશ તથા જાતિના સાધકોને વંચાવવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

૧. ઓછામાં ઓછા ૧૦૦ અને તેથી વધુ વિશેષાંક મંગાવવા ૧૦૦ અંકના રૂ. ૩૫૦/- ના હિસાબે એડવાન્સ રકમ મોકલી આપવી.
૨. અંકો ૧૦૦-૧૫૦-૫૦૦-૧૦૦૦ના ગુણાંકમાં મંગાવવા.
૩. સાધક વિશેષાંકની છૂટક કિંમત રૂ. ૪-૦૦ છે. જે અંકની ઉપર છાપેલી હશે.
૪. સૌજન્યમાં નામ છાપવાની જગ્યા પણ રહેશે. જેનો નમૂનો નીચે આપી રહેલ છે. જેથી તે સ્થાને પોતાનું નામ, સરનામું છાપી અંકોનું સેવાભાવે પણ વિતરણ કરી શકાય.
૫. આ અંક ૧૦૦થી ઓછા પણ મંગાવી શકો છો પરંતુ આ સ્થિતિમાં એક અંકના રૂ. ૪/- પ્રમાણે રકમ મોકલવી અનિવાર્ય છે.

સૌને સદ્બુદ્ધિ – સૌનું ઉજ્જવળ ભવિષ્ય

સંસારમાં સમસ્ત દુઃખોની જનની તો કુબુદ્ધિ જ છે. આ વિશ્વમાં જેટલા પણ દુઃખી મનુષ્યો જોવા મળે છે તેમનાં દુઃખોનું એકમાત્ર કારણ તેમના આજના કે ભૂતકાળના કુવિચારો જ છે. પરમાત્માનો યુવરાજ એવો મનુષ્ય દુઃખ ભોગવવા માટે નહીં, પરંતુ પોતાના પિતાના આ પવિત્ર ઉપવન જેવા સંસારમાં આનંદની કીડા કરવા માટે આવે છે. આ 'સ્વર્ગદપિ ગરીયસી' ધરતીમાતા પર વસ્તુતઃ દુઃખનું અસ્તિત્વ જ નથી. કષ્ટોનું કારણ તો ફક્ત 'કુબુદ્ધિ' જ છે. આ જ દુષ્ટ બુદ્ધિ આપણને આનંદથી વંચિત રાખીને જુદા જુદા પ્રકારના કલેશો, ભયો તથા શોકસંતાપોમાં ફસાવી દે છે. કુબુદ્ધિ રહે ત્યાં સુધી ગમે તેટલી સુખસામગ્રી પ્રાપ્ત થાય તો પણ ચેન મળતું નથી. કોઈ ને કોઈ કલેશ સામે આવીને ઊભો રહે છે. એક ચિંતા દૂર થતી નથી કે બીજી સામે આવીને ઊભી રહી જાય છે. આ વિષમ સ્થિતિથી છુટકારો મેળવવા માટે સદ્બુદ્ધિની સ્થાપના આવશ્યક છે. તે વિના શાંતિ મળવી કોઈપણ રીતે શક્ય નથી.

સંસારમાં જેટલાં પણ દુઃખો છે તે કુબુદ્ધિના કારણે છે. લડાઈ, ઝઘડા, આળસ, દરિદ્રતા, વ્યસન, વ્યભિચાર, ગુંડાગીરી, કુસંગ, કડવી વાણી, ચોરી, સ્વાર્થીપણું, જુગાર, છળ, નિષ્કૃતતા, અન્યાય, અત્યાચાર, અસંયમ વગેરે પાછળ મનુષ્યની કુબુદ્ધિ જ કામ કરે છે. આ કારણોથી જ રોગ, અભાવ, ચિંતા, કલહ વગેરેનો પણ ઉદ્ભવ થાય છે તથા ઘણી જાતની પીડાઓ સહન કરવી પડે છે. કર્મનું ફળ નિશ્ચિત છે. ખરાબ કર્મોનું ફળ ખરાબ જ હોય છે. કુબુદ્ધિથી ખોટા વિચારો પેદા થાય છે. આથી કુબુદ્ધિને પાપોની જનની કહેવામાં આવી છે. પૂર્વજન્મનાં પ્રારબ્ધગત પાપ પણ

પૂર્વજન્મોની કુબુદ્ધિનું પરિણામ છે. આથી એ જાણવા મળે છે કે વર્તમાનકાળમાં આપણી સામે જે કંઈ મુશ્કેલીઓ આવે છે તેના ભૂતકાળમાં કુબુદ્ધિ જ મૂળ કારણ છે. ઉપાસનાના ફળસ્વરૂપે મગજમાં સદ્વિચાર અને હૃદયમાં સદ્ભાવ પેદા થઈ જાય છે, જેના કારણે મનુષ્યનો જીવનક્રમ બદલાઈ જાય છે. સદ્ભાવનાની વૃદ્ધિની સાથે સાથે એને અનાયાસે અનેક પ્રકારનાં સુખસૌભાગ્ય મળે છે. સાથે જ તેની નજીક રહેનારા પાડોશીઓ તથા સંબંધીઓ પણ તેની સમીપતાથી સુખ અને સંતોષ મેળવે છે. એવી વ્યક્તિ જ્યાં પણ રહે છે ત્યાં સુખદ વાતાવરણ પેદા કરે છે.

તાપણું પ્રગટાવી દેવાથી જેવી રીતે ઓરડાની બધી હવા ગરમ થઈ જાય છે અને એમાં બેઠેલા બધા મનુષ્યો ઠંડીમાંથી છુટકારો મેળવે છે, તેવી જ રીતે ઘરની થોડી વ્યક્તિઓ પણ જો સાચા મનથી સદ્બુદ્ધિનું શરણ લે છે ત્યારે તેમને પોતાને તો શાંતિ મળે જ છે, સાથે જ તેમની સાધનાનો સૂક્ષ્મ પ્રભાવ આખા ઘરમાં પડે છે અને ચિંતાજનક મનોવિકારોનું શમન થવાથી તથા કુટુંબમાં સુમતિ, એકતા, પ્રેમ, અનુશાસન તથા સદ્ભાવનો વધારો થતો સ્પષ્ટ રૂપથી જોઈ શકાય છે. સાધના નિર્બળ હોય તો પ્રગતિ ધીમે ધીમે થાય છે, પરંતુ થાય છે જરૂર.

સદ્બુદ્ધિ એક શક્તિ છે, જે જીવનક્રમને બદલી નાખે છે. એ પરિવર્તનની સાથે સાથે મનુષ્યની પરિસ્થિતિઓ પણ બદલાય છે. રૈડિયાનો કાંટો ફેરવવાથી કોઈ બીજો પ્રોગ્રામ સંભળાવા લાગે છે. કુબુદ્ધિના મીટરનો કાંટો સદ્બુદ્ધિ તરફ ફેરવવામાં આવે તો પહેલાંના ગીતો બંધ થઈને મંગળમય નવા સંદેશા

સંભળાવા લાગે છે.

પરમપિતા પરમેશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે કે એ એકલા સાધકમાં જ નહીં, પરંતુ સમગ્ર જનસમુદાયમાં પ્રાણીમાત્રમાં શ્રી તત્ત્વની, સદ્બુદ્ધિની પ્રેરણા કરે. ન: = અમને બધાને અને ધિય: = બુદ્ધિઓને. અહીં એક વ્યક્તિની બુદ્ધિ સુધરી જવાને અપર્યાપ્ત માનવામાં આવ્યું છે. આ સુધાર વ્યાપક રૂપથી થાય તો જ કામ બનશે. દુર્બુદ્ધિગ્રસ્તો બહુમતીમાં રહે તો એકાકી સજ્જનતા માત્રથી કોઈ મોટું પ્રયોજન પૂરું થઈ શકશે નહીં. રાક્ષસોની લંકામાં એકલો વિભીષણ ખૂબ મુશ્કેલીથી પોતાનો નિર્વાહ કરી શક્યો હતો. સાચું તો એ છે કે દુષ્ટતાના વાતાવરણમાં એકાકી સજ્જનતા પણ ઘણાં વાદળાંથી ઘેરાયેલા ચંદ્રમાની જેમ ઝાંખી જ બની રહે છે.

સદ્બુદ્ધિ આત્મનિરીક્ષણ, આત્મશુદ્ધિ, આત્મઉન્નતિ તથા આત્મસાક્ષાત્કાર કરવાની શક્તિ

પેદા કરી દે છે. મનુષ્યના અંત:કરણમાં સદ્બુદ્ધિનું જેવું પદાર્પણ થાય છે, તેવું જ એ પોતાની મુશ્કેલીઓનો દોષ બીજાઓને આપવાનું છોડી દઈને આત્મનિરીક્ષણ કરવાનું શરૂ કરી દે છે. પોતાની અંદર જે ઊણપો છે તેમને શોધે છે, તેમને માટે શોક તથા પશ્ચાત્તાપ કરે છે, તેમને હઠાવે છે, આધ્યાત્મિક દષ્ટિકોણ અપનાવે છે અને સંતુલિત મગજ તથા શાંત ચિત્તથી દરેક વાતના મૂળ કારણ પર વિચાર કરતો એવી ગતિવિધિ અપનાવે છે, જે પોતાનાં અને બીજાઓનાં કષ્ટો વધારવામાં નહીં, પણ સુખસુવિધાના ઉત્કર્ષમાં મદદરૂપ થાય. તેનું ચિત્ત હરધરી પ્રસન્ન રહે છે. તેની નજીક રહેનારાઓ પણ પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરે છે. પ્રારબ્ધવશ કોઈ આપત્તિ સામે આવે છે, તો એને ભોગવવામાંથી નિવૃત્ત થવાનો સુઅવસર સમજીને ધીરજથી સહન કરી લે છે. દિવસે દિવસે આત્મામાં અવસ્થિતિ વધતી જવાથી એ આત્મસાક્ષાત્કાર કરે છે તથા પ્રભુની કૃપાનો સાચો હકદાર બની એમનામાં જ લીન બની જાય છે.

સાધકનાં લક્ષણ

જે મનુષ્યોની વાસનાઓ શાંત થઈ ગઈ છે, તેમના મનમંદિરમાં આઠે પ્રહર પ્રેમની જ્યોત પ્રજ્વલિત છે. તેઓ ઈંદ્રિયોના દાસ નથી, ઈંદ્રિયો પોતે તેમની દાસતામાં રહે છે. સાંસારિક પ્રપંચ કોને કહે છે, એની સાથે તેમનું કોઈ પ્રયોજન નથી. તેઓ વખત આવ્યે ધર્મની વેદી પર પ્રાણ ન્યોછાવર કરવા માટે તત્પર રહે છે અને ધર્મની સ્થાપના માટે જ જીવે છે. સરળતા, નમ્રતા, સહનશીલતા જ તેમના જીવનનાં મુખ્ય સાધન છે. તેમનામાં અહંભાવ જરા પણ હોતો નથી. આવા મનુષ્યો સત્યની શીતળ દળાયામાં જીવન વ્યતીત કરે છે. જે મનુષ્યોએ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરી લીધો છે, એવા મનુષ્યોનું અંત:કરણ પૂર્ણ ચંદ્રનાં કિરણોની જેમ ઉજ્જ્વળ રહે છે, આત્મા ગંગાજળ સમાન નિર્મળ થઈ જાય છે. અબળાઓની લાજ રાખવા માટે પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપી દેવી તે એમને માટે બાળરમત હોય છે. એ મનુષ્યો ભાગ્યશાળી છે, જેમના રોમેરોમમાં સર્વવ્યાપી ભગવાન વિદ્યમાન છે. તેમના જીવનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય ભગવત્પ્રાપ્તિ જ છે. શ્રદ્ધાળુ મનુષ્યોની દષ્ટિથી તેઓ ક્યાં દૂર છે? તેમને દરેક રૂપમાં પરમાત્માનો જ અનુભવ થાય છે. તેઓ ભયંકર રૂપધારી માયાવી જીવોથી નિર્ભીક રહે છે. કોઈ જીવધારીને કષ્ટ પહોંચાડવું તે નીચ મનુષ્યોનો તુચ્છ વિચાર છે. શ્રેષ્ઠ મનુષ્યો પોતાના વિરોધીઓ પ્રત્યે પણ સદ્વિચાર રાખે છે. આવા મનુષ્યોએ જ જીવતે જીવત પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરી લીધો છે. આવા આત્મસાધનાના સાધક ધન્ય છે.

અર્ચન દ્વારા સમર્પણ સાધના કરીએ

નાના કળશમાંનું જળ સૂર્યની દિશામાં અર્ચના રૂપમાં નીચેના મંત્રના ઉચ્ચારણ સાથે ચઢાવવામાં આવે છે -

ૐ સૂર્યદેવ સહસ્રાંશો તેજોરાશો જગત્પતે ।

અનુકમ્પય માં ભક્ત્યા ગૃહાણાર્થ દિવાકર ॥

ૐ સૂર્યાય નમઃ, આદિત્યાય નમઃ, ભાસ્કરાય નમઃ ॥

એ ભાવના કરવી કે જળ આત્મસત્તાનું પ્રતીક છે અને સૂર્ય વિરાટ બ્રહ્મનું તથા આપણી સત્તા, સંપદા સમષ્ટિ માટે સમર્પિત થઈ રહી છે.

ત્રિપદા ગાયત્રીનાં ત્રણ ચરણ વસ્તુતઃ જ્ઞાનયોગ, કર્મયોગ તથા ભક્તિયોગરૂપી ત્રણ સીડીઓ છે, જેમના દ્વારા ઉપાસનાના ઊંડાણ સુધી પહોંચીને રિદ્ધિ-સિદ્ધિઓ મેળવી શકાય છે. પ્રથમ બે સીડી સાધકની પ્રારંભિક અવસ્થા છે, વસ્તુતઃ ભક્તિયોગ સુધી જ પહોંચવું તથા સમર્પણ - સાધનામાં પોતાને પરમસત્તામાં વિસર્જિત કરી દેવું એ જ સાધકનું લક્ષ્ય હોય છે. આ એ અવસ્થા છે જેમાં અગ્નિમાં સમર્પિત થતું ઈંધણ અગ્નિરૂપ જ બની જાય છે. ભક્તની બધી ભાવસંવેદનાઓ ઈશ્વર જેવી ઉદાર અને મહાન બનતી જાય છે. આદર્શોના સમુદાય એવા પરબ્રહ્મ સાથે જોડાઈને આત્મા પરમાત્મામાં સમર્પિત થઈ જાય છે. આ જ સમર્પણ સાધના છે. આને જ અદ્વૈત ચિંતન કહે છે.

વટવૃક્ષનું બીજ સાવ નાનું હોય છે, પરંતુ જ્યારે એ પોતાની શુદ્રતાના અહંને ત્યાગી પૃથ્વીની વિરાટતામાં સમર્પિત થઈ જાય છે તો એનામાં નવું જીવન અંકુરિત થવા લાગે છે. ગંગામાં પોતાને વિસર્જિત કરી દેતાં ઓછું સામર્થ્ય ધરાવતા નદી-નાળાંઓ પણ ગંગા જેવાં જ શ્રદ્ધાસ્પદ બની જાય છે તથા એવું જ સન્માન મેળવે છે. આગમાં પડવાથી બાવળ, આંબો, ચંદન બધાં એકસરખું

રૂપ પ્રાપ્ત કરે છે, અર્થાત્ અગ્નિમય બની જાય છે. સમર્પણ એ પ્રખર પરાક્રમ છે, જેમાં પોતાની શુદ્રતા, સંકીર્ણતા, સ્વાર્થીપણું સંપૂર્ણપણે ત્યાગીને પરમ સત્તાની દિવ્યતા તથા મહાનતા સાથે એક થઈ જવું પડે છે.

જીવાત્માની શક્તિ મર્યાદિત છે. પરમસત્તા સાથે મળી જવાથી એમાં પરિપૂર્ણતા આવે છે. આ મિલન સમર્પણના આધારે જ પૂર્ણ થાય છે. કર્મ અને જ્ઞાનયોગની સાધનામાં કર્તાપણાનો બોધ રહે છે, જેના કારણે આત્મસત્તા અને પરમાત્મસત્તા વચ્ચે એકત્વ સ્થાપિત થઈ શકતું નથી. આ સ્થિતિના કારણે જ અર્જુનનો સંશય મટતો ન હતો, જેનું સમાધાન ભગવાન કૃષ્ણે ગીતાના ઉપદેશમાં 'સમર્પણ યોગ'ના રૂપમાં રજૂ કર્યું. એમણે કહ્યું - "હે અર્જુન ! મારામાં તારું મન જોડી રાખ, મને તારી બુદ્ધિ સોંપી દે. આટલા માત્રથી તારું કલ્યાણ થઈ જશે."

સમર્પણના, શરણાગતિનાં અનેક આમંત્રણોમાં ભગવાન આટલું કહે છે - પોતાની વ્યક્તિગત મહત્વાકાંક્ષાઓને, અહંને ઈશ્વરને સમર્પિત કરી દો. તે પછી સાચા અર્થમાં સમર્પણનો જે લાભ મળવો જોઈએ તે અનેક પ્રકારના અનુગ્રહોના રૂપમાં ભક્તને મળે છે. અહીં ઈશ્વરનો અભિપ્રાય કોઈ અદૃશ્ય વ્યક્તિ કે સૂક્ષ્મ શરીરધારી દેવીદેવતા સાથે મિત્રતા વધારી લેવાથી, વ્રત તથા ઉપહારના આડંબર રચવાથી નહીં, આદર્શોના સમુદાયના રૂપમાં વિદ્યમાન વિશ્વચેતના, સમષ્ટિચેતના સામે આત્મસમર્પણથી છે. આ તથ્ય વધુ સારી રીતે સમજવું હોય તો એમ કહેવું જોઈએ કે વ્યક્તિનું સમષ્ટિમાં, વ્યક્તિવાદનું સમૂહવાદમાં, સંકીર્ણતાનું ઉદારતામાં તથા નિકૃષ્ટતાનું ઉત્કૃષ્ટતામાં વિસર્જન કરવાનું છે. ભક્તિયોગના અનેક જાતનાં પૂજાર્કાર્યો,

સ્તવન, અર્ચના વગેરેમાં સમર્પણની ભાવનાને પ્રબળ બનાવવાનો જ અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. ભક્તિયોગમાં સમર્પણની જ પ્રધાનતા છે.

ભક્તિમાં સમર્પણ કેટલાક વિશેષ આદર્શો માટે હોય છે. સમર્પણ ઉપરાંત એ જ આદર્શો પર ચાલવું તથા પ્રબળ પુરુષાર્થ કરવો પડે છે. સંકીર્ણતામાંથી બહાર નીકળી આત્મવિસ્તાર માટે આગળ વધવાનું હોય છે. સંવ્યાપ્ત પીડા પતનને દૂર કરવા માટે એ પોતાનું બધું સામર્થ્ય લગાવી દે છે. આત્મીયતા જ્યારે વ્યાપક બને છે ત્યારે તેને અનુરૂપ જ અનુભૂતિઓ પણ થાય છે. બીજાનાં કષ્ટો-મુશ્કેલીઓ પોતાનાં જ લાગે છે.

સમર્પણનો અર્થ વિલય-વિસર્જન છે. ભક્તે સમર્પણ માટે ભગવાન જેવા જ બનવું પડે છે. જે ગુણો પરમાત્મામાં છે, તેવા જ ગુણોને પોતાના વ્યક્તિત્વમાં ધારણ કરવા પડે છે. ભક્તિનો અર્થ આજીજી કે ખુશામત નહીં, પરંતુ પ્રખર પુરુષાર્થ માટે પોતાને તૈયાર કરવાનો છે. પોતાના ગુણ, કર્મ, સ્વભાવને પરમાત્માના આદર્શોને અનુરૂપ બનાવવાં પડે છે. ભક્તિ અને ભક્તની એક જ કસોટી છે કે શ્રેષ્ઠ ઉદ્દેશ્યો માટે એ શરીર, મન તથા અંતઃકરણથી કેટલો સક્રિય છે. તેની ક્રિયાશીલતા, મગજની વિચારણા અને અંતઃકરણની ઉદારતા પારમાર્થિક કાર્યોમાં કેટલી નિયોજિત થઈ રહી છે.

સમર્પણ ભક્તિની તથા નિષ્ઠાની પરખ છે. એક સંતે કહ્યું છે કે સમર્પણનો અર્થ છે, “મન આપણું અને વિચાર ઈષ્ટના, હૃદય આપણું — ભાવનાઓ ઈષ્ટની, નિજત્વ પોતાનું પરંતુ સમગ્ર કર્તવ્ય ઈષ્ટનું.” આ પરિભાષા મુજબ જીવે પોતાની અહંતાથી પૂર્ણપણે મુક્ત થઈ જવાનું છે. શરીર, મન અને અંતઃકરણ પર પોતાનું આધિપત્ય હોવા છતાં પણ એમની વિશેષતાઓ ક્ષમતાઓ પૂર્ણપણે ઈષ્ટ માટે અર્થાત્ ઉચ્ચસ્તરીય પ્રયોજનોમાં નિયોજિત થવી જોઈએ. સમર્પણ માટે એ ભાવના સદાય દૃઢ કરતા રહેવાની હોય છે કે હું પતંગિયું

હું અને ઈષ્ટદેવ દીપક છે. હું મારી સમસ્ત શ્રદ્ધા પ્રભુને સમર્પિત કરું છું. તેઓ મને પોતાનામાં એકાકાર કરી લે છે, પોતાના સમાન બનાવી લે છે. મારા અંતઃકરણને તેઓ જ્ઞાન, વિવેક, પ્રકાશ તથા આનંદથી ભરી દે છે. પોતાની સમાન રીતિનીતિ અપનાવવાની પ્રેરણા તથા પ્રકાશ પ્રદાન કરે છે.

ઈશ્વર પ્રત્યેનું પૂરેપૂરું સમર્પણ ભક્તને પણ તેના જેવો જ બનાવી દે છે. ભક્ત તેના દિવ્ય ગુણોનો હકદાર સહજ રીતે બની જાય છે. પરમાત્માનું સ્વરૂપ ‘સત્, ચિત્, આનંદ’ છે. ભક્તનું અંતઃકરણ પણ તેવું જ બની જાય છે. અંતરનો આનંદ સતત બહાર છલકાતો રહે છે તથા સાન્નિધ્યમાં આવતી અનેક વ્યક્તિઓના અંતઃકરણને તૃપ્ત કરે છે. આવા ભક્તોની સમીપતા પ્રાપ્ત કરવા માટે કેટલીય વ્યક્તિઓનું મન લલચાતું રહે છે. તેમનું વ્યક્તિત્વ બીજાઓને પ્રેરણા તથા પ્રકાશ આપવાનું કેન્દ્ર બને છે. સદુદ્દેશ્યની પ્રેરણાઓ વિકસાવતા ભક્તો પોતે તો ધન્ય બને જ છે, સાથે સાથે તેઓ જ્યાં પેદા થાય છે એ સમાજ પણ ધન્ય બને છે.

પ્રભુ સમર્પિત વ્યક્તિનું ચિંતન અને કર્તૃત્વ એક જ દિશામાં નિયોજિત રહેવાથી ખૂબ જ પ્રખર અને ગતિશીલ થઈ ઊઠે છે. સમર્પણને આત્મકલ્યાણની સર્વોપરી સાધના માનવી જોઈએ. સમર્પણમાં આશાઓ કે આકાંક્ષાઓને કોઈ સ્થાન નથી.

અંતઃકરણમાં નથી કોઈ છળ કે નથી કપટ, પોતાની બૌદ્ધિક ક્ષમતાઓ, સક્રિયતા, પ્રગતિ બધું ધ્યેય પ્રત્યે અર્પિત થાય, એ જ સાચી સાધના છે. આ સાધનાથી જ એ સમર્પિત આત્માને ઈશ્વરના સાન્નિધ્યનો એક એવો દિવ્ય લાભ મળી જાય છે, જેને માટે યોગાભ્યાસ તથા જન્મજન્માંતરોની મુશ્કેલ અને લાંબી સાધનાઓ પૂરી કરવી પડે છે. આ જ ઉદ્દેશ્ય અને ઉપલબ્ધિ માટે ઉચ્ચ આદર્શોના પ્રતીક એવા ભગવાન સૂર્યને અર્ધદાન આપવામાં આવે છે.

અંશદાનનો ઉપયોગ જ્ઞાનયજ્ઞ માટે કરો

આપણે જે કંઈ કમાણી કરીએ છીએ, એમાં હજારો લાખો વ્યક્તિઓનું યોગદાન હોય છે. ઈમાનદારી અને પરિશ્રમની કમાણી ગ્રહણ કરવાનો શાસ્ત્રનો આદેશ છે. ભારતીય સંસ્કૃતિ કોઈને કૃતબ્ધ બનવાનો ઉપદેશ આપતી નથી. જે પણ વસ્તુ કે પ્રાણી આપણા માટે ઉપયોગી થાય છે, તેમના પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાનો અનુભવ કરવો તથા તેમની યથાયોગ્ય સેવા, સહાયતા, આરાધના કરવી તે આપણી સંસ્કૃતિનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય છે. ચૂલો, ઘંટી, ફૂલો, પૈડું, વૃક્ષ વગેરે સજીવ તથા નિર્જીવ બધી ઉપયોગી વસ્તુઓનું પૂજન કરી એમના પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરવામાં આવે છે. સમાજના સહયોગ તથા અનુદાનથી પ્રાપ્ત થયેલા ધન માટે સમાજ પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા પ્રદર્શિત કરવા ધનનો એક અંશ સમાજના હિતમાં વાપરવો તે આપણી સંસ્કૃતિની વિશેષતા છે. ભોજન કરતાં પહેલાં ભોજનનો એક અંશ સમાજ માટે જુદો કાઢવો (ધર્મઘટ) તથા કમાયેલા ધનને વાપરતા પહેલાં દરરોજ સવારે ધનનો એક અંશ સમાજ માટે જુદો કાઢવો (જ્ઞાનઘટ) તે આપણું દૈનિક કાર્ય હોવું જોઈએ. ધર્મઘટમાં એકત્રિત અન્નનો ઉપયોગ ગાય, કૂતરાં વગેરે આશ્રિત પ્રાણીઓ તથા ભૂખ્યા મનુષ્યોને ભોજનની વ્યવસ્થા માટે કરવો જોઈએ. ધર્મઘટમાં દરરોજ પરિવારની સ્ત્રીએ પોતે અથવા પુત્રીના હાથે અન્ન નાંખવાની પ્રથા બનાવવી જોઈએ. ધનનો એક અંશ કમાનાર વ્યક્તિ પોતે અથવા પોતાના પુત્રના હાથે જ્ઞાનઘટમાં નાંખવાની સ્વસ્થ પરંપરા ચલાવવી જોઈએ. મહિનામાં એકવાર એકી સાથે ધર્મઘટ અથવા જ્ઞાનઘટમાં નાંખવાની પરંપરા યોગ્ય નથી. અન્ન અથવા ધનના મહત્વની સાથે સાથે પ્રતિદિન દાન કરવાથી ઉદારતા, પરમાર્થ તથા સેવા-સહાયતાના પાઠનું દરરોજ સ્મરણ થવું પણ ખૂબ લાભદાયક છે. સમાજની હજારો વ્યક્તિઓના પ્રયત્નોથી પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાનથી આપણે ધન કમાતાં

શીખ્યા છીએ. તેથી તેનો એક અંશ જ્ઞાનના વિસ્તાર માટે જ્ઞાનયજ્ઞમાં વાપરી આપણે સમાજ પર કોઈ ઉપકાર કરી રહ્યા નથી, પરંતુ સમાજના ઉપકારના બદલામાં એવું કરી રહ્યા છીએ. મનુષ્ય હોવાના નાતે આમ કરવું તે આપણો ધર્મ પણ છે.

બધા ગાયત્રી પરિજનોએ ગુરુદીક્ષા લેતી વખતે દરરોજ ન્યૂનતમ ૫૦ પૈસા અંશદાન જ્ઞાનયજ્ઞ માટે આપવાનો સંકલ્પ લીધો હશે. અંશદાનનો ઉપયોગ જ્ઞાનયજ્ઞમાં જ કરવાનો પૂજ્ય ગુરુદેવનો સ્પષ્ટ આદેશ છે. અંશદાનના ઉપયોગ માટે માતા ભગવતી સ્વચાલિત પુસ્તકાલય છે. એમાં તમે જો ૫૦ પૈસાનું નિત્ય અંશદાન કરી એક મહિનામાં ૧૫ રૂપિયાની ૧૦ પોકેટ બુક્સનું સમાજમાં વિતરણ કરો અને યોજના મુજબ આ પોકેટ બુક્સ દસ ઘરોમાં પણ જો જાય તો ૧૦૦ ઘરોમાં યુગઋષિના જ્ઞાનનો આલોક તમે પહોંચાડી દીધો. ૧૦૦ ઘરોમાં રહેતી ૫૦૦ વ્યક્તિઓનાં મનને તમે સદ્વિચારોથી પ્રકાશિત કરી દીધાં. આપના અંશદાનનો આનાથી યોગ્ય કોઈ બીજો સદુપયોગ ન થઈ શકે. તેથી બધાં પરિજનોને અમારો અનુરોધ છે કે માસિક અંશદાનનો ઉપયોગ સ્નેહસલિલા માતાજી પ્રત્યે શ્રદ્ધાંજલિના રૂપમાં માતા ભગવતી પુસ્તકાલયમાં જ કરો.

આ યોજનાની વિસ્તૃત માહિતી ઘણીવાર પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે. આ યોજનાનું પત્રક યુગનિર્માણ યોજના, મથુરા-૩થી પત્ર મોકલીને નિ:શુલ્ક મંગાવી શકાય છે. બધી પોકેટ બુક્સના ટાઈટલ પેજ-૨ પર આ યોજનાનું મેટર પ્રકાશિત કરવામાં આવી રહ્યું છે. દરેક પોકેટ બુક્સના ટાઈટલ-૨ પર સૌજન્યથીની નીચે ખાલી જગ્યા આપવામાં આવી છે, ત્યાં પરિજન પોતાનું નામ તથા સરનામું છાપી કે હાથથી લખીને પુસ્તકો વિતરિત કરી શકે છે.

સમયદાનમાં શ્રીરામ ઝોલા પુસ્તકાલય ચલાવો

યુગસૃજન માટે દરેક ભાવનાશીલ પાસે સમયદાન તથા અંશદાનની અપેક્ષા રાખવામાં આવી છે. પોતાનાં દૈનિક કાર્યો પૂર્ણ કર્યા પછી પણ દરેક મનુષ્ય પાસે દરરોજ ચાર કલાકનો સમય બચે છે, જેનો ઉપયોગ લોકો મોટેભાગે બિનજરૂરી વાર્તાલાપ, ટી.વી., સિનેમા, પત્તાં રમવાં વગેરે દુર્વ્યસનોમાં જ કરતા રહે છે. એમાંથી યુગધર્મ પ્રત્યે નિષ્ઠાવાન પરિજન એક કલાક તો સત્કાર્યમાં લગાવી જ શકે છે. આ સમયદાન જેના પર નવયુગના અવતરણનો આધાર છે એવા લોકશિક્ષણ માટે જ આપવું જોઈએ. એ માટે પ્રાણવાન પ્રતિભાઓનું ભાવભર્યું સમયદાન જોઈએ. સમયદાનને સર્વોત્કૃષ્ટ દાન એ માટે માનવામાં આવ્યું છે કે એમાં ઈશ્વરે આપેલ સમય તથા શરીરગત પુરુષાર્થનો, પ્રત્યક્ષ રૂપમાં શ્રમ તથા અંતઃકરણની ભાવસંવેદનાનો ઘેરો પટ હોય છે. જેનામાં સમય, શ્રમ અને સંકલ્પનો ત્રિવિધ સમન્વય થયો હોય, તે જ પ્રભાવી સમયદાન છે. આવું સમયદાન જ યુગપરિવર્તનની મહાન પ્રક્રિયા પૂરી કરી શકવામાં સમર્થ બની શકે છે.

બધા ગાયત્રી પરિજનોએ ગુરુદીક્ષા લેતી વખતે ઓછામાં ઓછા એક કલાક સમયદાનનો સંકલ્પ લીધો હતો. અંશદાન કાઢવાનું પરિજનોને સહેલું લાગે છે, પરંતુ સમયદાનના અભાવમાં પુરુષાર્થભર્યાં કાર્યો પૂરાં કરવામાં વિઘ્નો આવે છે. વસ્તુતઃ સમયદાન ત્યારે જ થઈ શકે છે, જ્યારે અંતરાલના ઊંડાણમાં આદર્શો પર ચાલવા માટે બેચેન કરતું દર્દ થતું હોય. જેમના હૃદયમાં પૂજ્ય ગુરુદેવની વ્યથાવેદનાની એક પણ ચિનગારી પ્રજ્વલિત હશે, તેઓ આ દિવસોમાં હાથ પર હાથ

રાખી બેસી શકશે નહીં. મહાત્મા ગાંધીને જ્યારે ખાદીના પ્રચાર-પ્રસારની જરૂરિયાત લાગી ત્યારે નહેરુ, પટેલ અને વિનોબા જેવી પ્રતિભાઓ આ કાર્ય માટે આગળ આવી. આ કાર્ય મહેનતાણું આપીને પણ કરાવી શકાત, પરંતુ તેનો પ્રભાવ પડ્યો ન હોત. યુગસાહિત્ય વેચવાનું આપણું લક્ષ્ય નથી. સાહિત્યના માધ્યમથી શ્રેષ્ઠ વિચારોનો ચિંતનમાં પ્રવેશ કરાવવાનું આપણું લક્ષ્ય છે. આ કાર્ય ભાવનાશીલ સમયદાનીઓ જ કરી શકે છે. મહેનતાણું આપીને કોઈની પણ પાસેથી આ કાર્ય કરાવી શકાય નહીં. ડોક્ટર, એન્જિનિયર, વકીલ, અધિકારી, વેપારી અથવા સમાજની પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિ જ્યારે ખભા પર ઝોલો લઈ ઘેર ઘેર સાહિત્ય વંચાવશે ત્યારે જનમાનસમાં યુગસાહિત્ય વાંચવાની ભાવના પેદા થશે. સમયદાનના સદુપયોગની યોજના શ્રીરામ ઝોલા પુસ્તકાલય છે. શરૂઆતમાં આ યોજનામાં થોડુંક ધન લગાવવું પડે છે, પરંતુ તે પાછું મળવાની નિશ્ચિતતા પણ રહે છે. એ માટે ફક્ત સમયદાનની આવશ્યકતા છે. શ્રમ, પ્રભાવ તથા પુરુષાર્થ લગાડવાની આવશ્યકતા છે. જ્ઞાનદાન તથા સમયદાનનું મહત્ત્વ સમજાતાં પાછલા કેટલાક મહિનાઓમાં જ આ યોજનાનાં ચમત્કારી પરિણામ દેખાવા લાગ્યાં છે.

આજનો યુગધર્મ છે — જનજાગરણ માટે પ્રચંડ પુરુષાર્થ કરવામાં જોડાઈ જવું. શ્રીરામ ઝોલા પુસ્તકાલય ચલાવતી પ્રતિભાઓના માધ્યમથી જ આ કાર્ય થવાનું છે. આગામી મોરચા પર પ્રતિભાઓ એકત્રિત થઈ રહી છે અને વ્યાપક જનજાગરણની કમબદ્ધ સુવ્યવસ્થિત યોજના બનાવી રહી છે. આગામી સમયમાં લોકોનું ચિંતન આવી જ સ્થિતિમાં રહેશે નહીં. તેને પોતાની

ઊંધી દિશા છોડીને એ દિશાધારાને અપનાવવી પડશે, જે સાચી અને શ્રેયસ્કર છે. દરેક વ્યક્તિને યુગસાહિત્યથી માહિતગાર કરાવવાની જરૂરિયાત આ યોજનાથી જ પૂર્ણ થશે. કાર્લ માર્ક્સ, રુસો, હેરિયટ સ્ટોની ક્રાંતિકારી કલમનો ચમત્કાર અને પરિણામ ભૂતકાળમાં ઘણાંએ જોયાં જ છે. પૂજ્ય ગુરુદેવનું સાહિત્ય આ લેખકોની તુલનામાં જરાય ઓછું ક્રાંતિકારી નથી. આ રચનાત્મક અને ક્રાંતિકારી વિચારોને પોકેટ બુક્સના માધ્યમથી જન-જનને વંચાવી દે એવાં જ રીંછ-વાનરોની, ગ્વાલ-બાલોની, પરિત્રાજકોની જરૂર છે. યુગપરિવર્તનનું કાર્ય જે પ્રતિભાઓના માધ્યમથી થવાનું છે, તે આ સાહિત્યને વાંચતાં જ અનિવાર્યપણે આગળ

આવશે. ઋષિઓની તપસ્યાથી તેજસ્વી અને વેદમંત્રોથી અભિમંત્રિત આ દેવભૂમિમાં જ્ઞાનયજ્ઞ માટે સમર્પિત સમયદાની પ્રતિભાઓની ખોટ રહેશે એવું કોઈએ વિચારવું જોઈએ નહીં.

અગાઉ પણ આ યોજનાને ઘણીવાર પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે. પરિજન આનું પત્રક યુગનિર્માણ યોજના, મથુરા-૩ પાસેથી પત્ર દ્વારા નિઃશુલ્ક મંગાવી શકે છે. શ્રીરામ જોલા પુસ્તકાલય ચલાવવા ઈચ્છુક પરિજનોએ પત્રકની સાથે સંકલ્પપત્ર પણ મંગાવી લેવું. પછી તે ભરીને અહીં મોકલી આપે. એવા સંકલ્પવાનોનાં નામો પત્રિકામાં દર મહિને પ્રકાશિત કરવામાં આવી રહ્યાં છે.

મનુષ્ય અને પશુ

પશુ અને મનુષ્ય વચ્ચે મુખ્ય ભેદ એ છે કે પશુમાં વિચારણા અને ક્રિયાઓ પોતાની વ્યક્તિગત ઈચ્છા, આકાંક્ષાઓ અને જરૂરિયાતો સુધી જ સીમિત રહે છે. તેઓ આગળની વાત વિચારતા નથી અને શરીરના સુખથી આગળ કોઈ ઉચ્ચ પ્રયોજન માટે કંઈ કરવા માટે તત્પર થતા નથી. પ્રકૃતિએ સૃષ્ટિકર્મને ચાલુ રાખવા માટે જીવોમાં કામ-વાસના પેદા કરી છે. પ્રજનનથી જન્મેલા બચ્ચાઓના સંરક્ષણ માટે નર-માદામાં યૌન સહયોગ તથા બચ્ચાઓનું પોષણ કરવાની સાહજિક વૃત્તિ જન્માવી છે. પેટ અને પ્રજનનની બે પ્રવૃત્તિઓની આસપાસ જ પશુઓનું સમગ્ર જીવન ઘેરાયેલું રહે છે, તે માટે જન્મે છે, રમે છે અને મરે છે. આ જ પશુજીવનની જીવનગાથા છે.

મનુષ્યોમાં પશુઓ કરતાં જે તફાવત શ્રેષ્ઠતા જોવા મળે છે તે છે તેમની આદર્શવાદી આકાંક્ષાઓ અને ઉદ્દેશ્યો માટે કરવામાં આવતી ક્રિયાઓ. ભગવાનની સર્વશ્રેષ્ઠ કલાકૃતિ માનવપ્રાણીમાં જોવા મળે છે. તેના સર્જનમાં પરમેશ્વરે પોતાની કુશળતા અને ભાવનાનો ભરપૂર સમાવેશ કર્યો છે. આટલો શ્રમ અને મનોયોગ એટલા માટે લગાડ્યો છે, બુદ્ધિ-વૈભવનું વિશેષ અનુદાન એટલા માટે આપ્યું છે કે તે પોતાના વર્ચસ્વને ઉચ્ચ આદર્શોમાં જોડીને પરમેશ્વરના આ વિશ્વ-બાગને સુંદર, સુગંધિત અને સુવ્યવસ્થિત રાખવામાં હાથ લંબાવે. માનવજીવનની સાર્થકતા અને સફળતાને એ કસોટી પર કસવી જોઈએ કે તેણે કેટલો પ્રકાશ પેદા કર્યો અને અંધકારમાં ભટકનારાઓને પોતાનું અનુકરણીય ઉદાહરણ પ્રસ્તુત કરીને સન્માર્ગ પર ચઢાવ્યા. પવિત્રતા, શ્રેષ્ઠતા, સજ્જનતા અને સહૃદયતાથી ભરેલું સમગ્ર જીવન એ જ સાબિત કરી શકે છે કે મનુષ્યે પોતાના મહાન અવતારનો હેતુ સાર્થક કર્યો છે. લોકમંગળના માટે પ્રસ્તુત કરેલાં અનુદાનો અને ત્યાગ-બલિદાનના આધારે જ એ નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય છે કે પરમેશ્વરના શ્રમને સાર્થક કરવા માટે મનુષ્યનું મન ઓગળ્યું.

મનુષ્યે પોતાની ગરિમા પર હજાર વખત એ વિચારવું જોઈએ કે સૃષ્ટિની સર્વોત્તમ કૃતિ બનાવવા પાછળ પરમેશ્વરનું કોઈ વિશેષ પ્રયોજન તો છુપાયેલું નથી ને ? આ પ્રશ્ન વિષે જેટલું અધિક ગંભીરતાથી વિચારવામાં આવશે તેટલો અંતરાત્મા એક જ ઉત્તર આપશે કે પશુ પ્રવૃત્તિઓમાં સડતા રહેવામાં મનુષ્યજીવનની સાર્થકતા નથી, પરંતુ તે મહાન ઉદ્દેશ્યોના માટે જીવે અને મહાન બનીને ઈશ્વરનાં પ્રયોજનોને પૂરાં કરે.

મંદિરમાં દર્શન કેવી રીતે કરશો ?

જ્યાં સુધી આપણે દર્શનની ફિલોસોફી (દર્શન) પણ હૃદયંગમ કરવા માટે તત્પર ન થઈએ, ત્યાં સુધી દર્શન અધૂરું છે. તીર્થોમાં અનેક લોકો દેવદર્શન માટે જાય છે. પ્રતિમાઓને માત્ર જુએ છે. હાથ જોડી દેવાથી કે એક બે પૈસા મૂર્તિ સામે ફેંકી દેવાથી અથવા ફૂલ, પ્રસાદ વગેરે કોઈ નાની મોટી ભેટ ચઢાવી દેવા માત્રથી એમને એ આશા રહે છે કે એમના આવવાથી દેવતા પ્રસન્ન થશે, અહેસાન માનશે અને બદલામાં મનોકામનાઓ પૂર્ણ કરી દેશે, પરંતુ જોવાનું એ છે કે શું આ માન્યતા સાચી છે, શું એની પાછળ કોઈ તથ્ય પણ છે કે આમ જ એક ભ્રામક પરંપરાથી ભ્રમિત લોકો આમથી તેમ ભટકતા ફરે છે ?

દેવદર્શનની સાથે સાથે એ ભાવના અતૂટપણે જોડાયેલી રહેવી જોઈએ કે દિવ્યતા જ શ્રદ્ધા અને સન્માનની હકદાર છે. આપણે દેવપ્રતિમાના માધ્યમથી વિશ્વવ્યાપી દિવ્યતા આગળ આપણું માથું નમાવીએ, તેનો પ્રકાશ પોતાના અંતઃકરણમાં સમાવીએ અને જીવનના કણેકણને દિવ્યતાથી ઓતપ્રોત કરીએ. દેવતાનો અર્થ છે દિવ્યતાનું પ્રતીક, પ્રતિનિધિ. આદર્શવાદ દેવતા છે, કર્તવ્ય દેવતા છે, પ્રેમ દેવતા છે, સાહસ દેવતા છે, સંયમ દેવતા છે, દાન દેવતા છે, કેમ કે તેમની પાછળ દિવ્યતાની અનંત પ્રેરણા વિદ્યમાન છે. ભલે મનુષ્ય હોય, નદી, તળાવ કે દેવપ્રતિમા હોય, જેમાં પણ આપણે દિવ્યતા જોઈશું એમાં જ દેવત્વ પણ દેખાશે અને જ્યાં દેવત્વ હોય તેનું શ્રદ્ધાપૂર્વક સન્માન તથા અભિવંદન થવું જ જોઈએ. દેવપ્રતિમાને જ્યારે ઈશ્વરનું પ્રતીક કે પ્રતિનિધિ માનવામાં આવે ત્યારે તેની આગળ માથું ઝૂકશે જ. જ્યારે કણકણમાં ઈશ્વર વિદ્યમાન છે તો દેવપ્રતિમાનો પથ્થર પણ તેની સત્તા વગરનો હોઈ શકે નહીં.

આ રીતે દેવપ્રતિમામાં ઈશ્વરની માન્યતા રાખીને શ્રદ્ધાપૂર્વક તેની આગળ માથું નમાવવામાં કંઈ જ ખોટું

નથી, લાભ જ છે. જે અવસર આખા દિવસમાં મળી શકતો નથી તે દેવદર્શનના માધ્યમથી થોડી ઘણો માટે પણ પ્રાપ્ત તો થઈ જ જાય છે. એ દૃષ્ટિથી આ ઉત્તમ જ છે, પરંતુ ભૂલ એ કરવામાં આવે છે કે ફક્ત આટલી પ્રારંભિક ક્રિયાને લક્ષ્યપૂર્તિનો આધાર માની લેવામાં આવે છે. આ તો દવાખાનાના દર્શનથી રોગમુક્તિ, સ્કૂલના દર્શનથી ગ્રેજ્યુએટની પદવી પ્રાપ્ત થવાની આશા રાખવા જેવી વાત છે. નિઃશંકપણે દવાખાનાં રોગમુક્ત કરે છે અને સ્કૂલ ગ્રેજ્યુએટ બનાવે છે, પરંતુ તે માટે લાંબા સમય સુધી એક કમબદ્ધ આચરણ કરવું પડે છે ત્યારે જ એ લાભ શક્ય બને છે. આ જ રીતે દેવદર્શનથી જે પ્રારંભિક ઉત્સાહ અને ધ્યાનાકર્ષણ થાય છે, તેને કાયમ ચાલુ રાખવામાં આવે, તો સમય આવ્યે ઈશ્વરદર્શન, સ્વર્ગમુક્તિ વગેરેના મનોરથ પૂર્ણ થઈ જાય એ દિવસ આવી શકે છે. કોઈ તીર્થ કે દેવમંદિરની પ્રતિમાને આંખો વડે જોવાથી કે પાઈ પૈસો ચઢાવી દેવાની ક્રિયા કરીને એ આશા રાખીએ કે હવે આપણે ધન્ય બની ગયા, અમારી સાધના પૂર્ણ થઈ ગઈ, આ દર્શન કે પૂજન અમને સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરાવી દેશે તો તે તદ્દન ઉપહાસાસ્પદ છે.

આપણે પોતાની રીતે બુદ્ધિમાન છીએ, જેમણે સસ્તામાં સસ્તી કિંમતમાં મોંઘી વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની તરકીબો શોધી કાઢી છે. આપણી માન્યતા છે કે અમુક તીર્થ, દેવપ્રતિમા કે સંતનું દર્શન કરી લેવા માત્રથી આત્મકલ્યાણનું લક્ષ્ય અત્યંત સરળતાપૂર્વક પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. વિચારવાનું એ છે કે શું આ માન્યતા સાચી હોઈ શકે છે ? વિવેક દ્વારા આનો એક જ જવાબ હોઈ શકે છે — નહીં, કદાપિ નહીં. કાશીવાસ કરવાથી જો મનુષ્ય સ્વર્ગ મેળવતો હોત, તો ત્યાં રહેતા દુષ્ટ દુરાચારીઓને પણ સદ્ગતિ મળી જાત. અરે ! કર્મફળ જેવો કોઈ સિદ્ધાંત જ બાકી રહ્યો ન હોત, કોઈ સત્કર્મ કરવાની જરૂરિયાત જ સમજત નહીં, ઈશ્વરીય ન્યાય

અને વ્યવસ્થા જેવી કોઈ વસ્તુ પણ આ સંસારમાં ન હોત, પક્ષપાતની ખેંચતાણનું જ વર્ચસ્વ રહ્યું હોત. કાશીપતિ સાથે જેમની ઓળખાણ થઈ જાય તેમણે એમના ગામમાં રહેવાના કારણે જેવો બ્રહ્માચારી મિનિસ્ટર લોકોનો લાભ ઉઠાવતા હોય છે તેવો જ લાભ ઉઠાવ્યો હોત. ઈશ્વર પણ જો એવું જ કરે તો મનુષ્યોને પક્ષપાત કરવાનો દોષ કેવી રીતે આપી શકાય ? જ્યારે દર્શન કરવા માત્રથી દેવતા એટલા પ્રસન્ન થઈ જાય કે જીવનનિર્માણની સાધનાના લાંબા માર્ગ પર ચાલનારાઓ કરતાં પણ વધુ લાભ વાતવાતમાં આપી દે, ત્યારે એવા લોકોની દૃષ્ટિમાં દર્શનથી મોટી બીજી કઈ વાત હોઈ શકે ?

દેવમંદિરોમાં આપણે દર્શન અવશ્ય કરવાં જોઈએ અને જે દેવાત્માની એ પ્રતિમા છે, તેના સદ્ગુણો તથા સત્કર્મોને પોતાનામાં સ્થાપિત અને વિકસિત કરવાનો વિચાર કરવો જોઈએ. એ વિચાર એટલો ભાવપૂર્ણ તથા પ્રેરક હોવો જોઈએ કે દેવતાની વિશેષતાઓ જીવનમાં ઉતારવાની પ્રેરણા કરવા લાગે તો સમજવું જોઈએ કે દેવદર્શન સફળ થયું. હનુમાનજીનાં દર્શન કરીને બ્રહ્મચર્ય, સત્યપક્ષની નિઃસ્વાર્થ સહાયતા, દુષ્ટતાના દમનમાં પોતાના પ્રાણની બાજી લગાડી દેવી જેવી વિશેષતાઓ પોતાની અંદર વિકસાવવી જોઈએ. ભગવાન રામનાં દર્શન કરવાથી તો માતાપિતા પ્રત્યે શ્રદ્ધા, ભાઈઓ પ્રત્યે પ્રેમ, પત્ની પ્રત્યે અનન્ય સ્નેહ, દુષ્ટતા સાથે લડવાનું સાહસ અને ભગવાન કૃષ્ણનાં દર્શન કરવાથી મિત્રતા નભાવવી, અસુરતા સાથે લડવું, સારથિ જેવાં કામોને પણ નાનું કામ ન સમજવું, ગીતા જેવી મનોભૂમિ રાખવી વગેરે શ્રેષ્ઠ તત્ત્વોને આત્મસાત્ કરવાં જોઈએ. શંકરજી પાસેથી સહિષ્ણુતા, ઉદારતા, ત્યાગભાવના, સૂર્ય પાસેથી તેજસ્વી તથા ગતિમાન રહેવું, દુર્ગા પાસેથી પ્રતિકૂળતાઓની સાથે સાહસથી લડવું, સરસ્વતી પાસેથી જ્ઞાનનો અવિરત વિસ્તાર કરવા જેવા ગુણોની પ્રેરણા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આ પ્રેરણા જેટલી પ્રબળ હશે, તેટલું જ દેવદર્શન સાર્થક માનવામાં આવશે. જો આ રીતે કોઈ ગુણચિંતન કરવામાં ન આવે

અને એ વિશેષતાઓને પોતાના જીવનમાં વિકસાવવા માટે કોઈ પ્રયત્ન કરવામાં ન આવે, તો પછી કોઈ પ્રતિમાનાં દર્શન માત્રથી સ્વર્ગે જવાની કે મનોકામનાઓ પૂર્ણ કરવા જેવી આશા રાખવી વ્યર્થ ગણાશે. મંદિરોમાં દર્શન કરવાનો લાભ તો છે, પરંતુ એટલો નથી જેટલો લોકો માને છે. અત્યુક્તિ સર્વથા અયોગ્ય જ હોય છે. પછી ભલે એ અલ્પવિકસિત લોકોને ધર્મ તરફ આગળ વધારવાના પ્રાથમિક પ્રયાસોના રૂપમાં જ કેમ ન કરવામાં આવી હોય.

મનુષ્યોનું દર્શન પણ લગભગ આ રીતનું જ છે. કોઈ જ્ઞાની, સંત, ત્યાગી, મહાત્મા કે મહાપુરુષનું દર્શન કરવું તે તેમના પ્રત્યે શ્રદ્ધા તથા સદ્ભાવના છે એવું પ્રગટ કરે છે, પરંતુ એટલાથી જ કામ ચાલવાનું નથી, આગળ પણ વધવું જોઈએ. જેમનાં દર્શન કરવામાં આવ્યાં છે તેમનામાં જો કોઈ ઉપયુક્ત વિશેષતાઓ હોય તો તેમને ગ્રહણ કરવી જોઈએ, તેમના ઉચ્ચ આદર્શો કે સિદ્ધાંતોમાંથી કોઈ પોતાને માટે વાજબી હોય તો તેને ગ્રહણ કરવી કે વ્યવહારમાં લાવવી જોઈએ. તેમની સાથે આત્મીયતા વધારી પ્રગતિની દિશામાં સહયોગ મેળવવો જોઈએ. આવું કરવાથી જ એ દર્શન લાભદાયક થશે, નહિ તો આજકાલ જે માન્યતા લઈને લોકો સાધુપુરુષોનાં દર્શન કરવા જતા હોય છે, તેમાં તથ્ય ઓછું અને ભ્રાંતિ વધુ છે. આજે તો લોકો દેવતાઓની જેમ મનુષ્યોનાં દર્શનથી પણ એવી આશા રાખે છે કે દૂરથી ચાલીને જોવા આવવાથી તેઓ પોતાના પ્રત્યે કરવામાં આવેલ અહેસાન માનશે અને એ અહેસાનની કૃતજ્ઞતા બતાવવાના બદલામાં અમારી મનોકામનાઓ પૂર્ણ કરી દેશે. આવી આશા વ્યર્થ છે કેમ કે કર્મોથી જ કલ્યાણ થાય છે. સત્કર્મો માટેની પ્રેરણા પ્રાપ્ત કરવી એ જ દેવદર્શનનો ઉદ્દેશ્ય હોવો જોઈએ, પરંતુ પ્રેરણા મેળવવાની અને પોતાને બદલવાની વાત મનમાં જ ન આવે, જોવાથી જ બધું મળી જવાની આશા રાખવામાં આવે, તો એ કોઈપણ રીતે શક્ય બનવાનું નથી.

જૂનાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરીએ, તેમને જનજાગરણનાં કેન્દ્ર બનાવીએ

મંદિરોના વર્તમાન સ્વરૂપ માટે કંઈક એવું પરિવર્તન થવું જોઈએ કે તે પોતાના ઉદ્દેશ્ય-ધર્મનિષ્ઠાને પરિપુષ્ટ બનાવી રાખવાનું પણ પૂર્ણ કરતા રહે અને લોકોની દૃષ્ટિમાં તેની ઉપયોગિતા પણ વધે.

મંદિરોનો ઉદ્દેશ્ય એ છે કે ધર્મનિષ્ઠા ટકી રહે. ધર્મનિષ્ઠાનો અર્થ એ છે કે જપ, તપ, પૂજા, પ્રાણાયામની સાથે વ્યક્તિગત જીવનમાં સ્વચ્છતા અને સાત્ત્વિકતા વધારવાની નિરંતર પ્રેરણા મળતી રહે. જો આ બેમાંથી એક પણ પ્રયોજન પૂર્ણ થઈ શકતું ન હોય તો મંદિરો અને દેવાલયોને અશ્રદ્ધાની દૃષ્ટિથી જોનારાઓનો શું દોષ ?

મંદિર એટલાં મહત્ત્વહીન નથી કે લોકો તેમની ઉપેક્ષા કરવા લાગે. મંદિરોના વર્તમાન સ્વરૂપમાં સમયને અનુરૂપ પરિવર્તન લાવવામાં આવે તથા તેમની ગતિવિધિઓ એ રીતે નક્કી કરવામાં આવે કે તેઓ પોતાનો ઉદ્દેશ્ય પૂર્ણ કરી શકે. એક સમય હતો જ્યારે આ જ મંદિરોમાંથી ધર્મનિષ્ઠા અને સદાચારના શિક્ષણનો પ્રેરણાપ્રવાહ વહેતો હતો. એક સમય હતો જ્યારે મંદિરોમાં ચાલતી ધર્મચર્ચાઓ તથા સત્સંગના કાર્યક્રમોમાં ભાગ લઈને લોકો પોતાની સમસ્યાઓનું સમાધાન મેળવતા હતા.

મોગલ શાસકો દ્વારા કરવામાં આવતા અત્યાચારોનો સામનો કરવા માટે તેજસ્વી બળવાન અને મનસ્વી નાગરિકોની જરૂરિયાત ઊભી થઈ, ત્યારે સમર્થ ગુરુ રામદાસે મંદિરોને અખાડાનાં કેન્દ્ર બનાવ્યાં. મંદિરોના પૂજારી અને મઠોના મહંત પૂજાપાઠ કરવા અને કરાવવાની સાથે લોકોને કસરત, કુસ્તી,

રમતગમત તથા શસ્ત્ર-સંચાલનનું શિક્ષણ પણ આપવા લાગ્યા. આ જ શિક્ષણકેન્દ્રોમાંથી નીકળેલા લોકો શિવાજીની સેનામાં ભરતી થયા અને અન્યાયનો હિંમતપૂર્વક સામનો કરતા રહ્યા.

ગુરુગોવિંદ સિંહે પણ ગુરુદ્વારાઓના નિર્માણની સાથે કીર્તન, પાઠ તથા દૈનિક શિક્ષણનો ઉદ્દેશ્ય જોડી દીધો. ત્યાં શસ્ત્ર-સંચાલનની સાથે સાથે નવયુવકોને એવું શિક્ષણ પણ આપવામાં આવતું હતું કે જેથી તેમના હૃદયમાં દેશભક્તિનો જુવાળ લહેરાવા લાગતો અને તેઓ ગુલામીની વિરુદ્ધ સંઘર્ષ માટે તૈયાર થઈ જતા.

દેશવ્યાપી નાસ્તિક વિચારધારાને ભૂંસી નાંખવા માટે એનાથી પણ પહેલાં આઘ શંકરાચાર્યે દેશભરનાં મઠ-મંદિરોને ધર્મશિક્ષણનાં કેન્દ્ર બનાવ્યાં. ત્યાં પ્રશિક્ષિત નવયુવકો નાસ્તિક લોકોના બુદ્ધિવાદી તર્કોનો તેમની જ ભાષામાં જવાબ આપતા અને એ અભિયાન એવું સફળ રહ્યું કે દેશભરમાં વૈદિક ધર્મની વિજયપતાકા લહેરાવા લાગી.

આજની પરિસ્થિતિઓ જુદી છે. આપણા દેશને આઝાદ થયે અત્યારે પાંચ દશકા પૂરા થયા છે. આટલી અવધિમાં બીજા કેટલાય દેશોએ પોતાનો કાયાકલ્પ કરી લીધો છે, પરંતુ આપણે ત્યાં જનસ્તર પર ચલાવવામાં આવતા એવા કાર્યક્રમનો અભાવ રહ્યો છે, જેમાંથી સર્વસાધારણની નાગરિક ચેતના જાગી શકે તથા રાષ્ટ્રના નવનિર્માણની જવાબદારીનો તેને બોધ થાય. આથી એ રીતે રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ મંદિરોમાં ચાલવી જોઈએ કે જેથી સર્વસામાન્યને નવનિર્માણની પ્રેરણા મળી શકે. લોકોને મંદિરમાં એકઠા કરી એમને ધર્મ અને

અધ્યાત્મની પ્રગતિશીલ પ્રેરણાઓથી સ્ફૂરિત કરવામાં આવે તો મનોરંજનની સાથે સાથે સર્વસામાન્યને નૈતિક શિક્ષણ પણ મળતું રહી શકે.

મંદિરોને જ્ઞાનમંદિરના રૂપમાં પણ પ્રતિષ્ઠિત કરી શકાય છે. જીવન જીવવાની કળા શિખવાડતું સત્સાહિત્ય રાખીને મંદિરના જ કોઈ રૂમમાં પુસ્તકાલય ચલાવવામાં આવે તો કેટલીય વ્યક્તિઓની જ્ઞાનપિપાસા શાંત કરવાનો સુઅવસર મળશે. પ્રૌઢશિક્ષણ, પુસ્તકાલય, સમાજસુધાર, વ્યાયામશાળા, શાકભાજી ઉગાડવાનું, સંગીત શીખવાનું તથા આસન-પ્રાણાયામોનું શિક્ષણ આપી મંદિરોની ઉપયોગિતા વધારી શકાય છે. મંદિરોને જનજાગરણનાં કેન્દ્ર બનાવીને ન કેવળ તેમની મહત્તા અને ઉપયોગિતાને વધારી શકાય છે, પરંતુ તેમને લોકશ્રદ્ધાનું કેન્દ્રબિંદુ બનાવી શકાય છે. બદલાતા સમયની સાથે મંદિરોને જનજાગરણનું કેન્દ્ર બનાવીને જ તેમની સુરક્ષા કહી શકાય છે. અન્યથા તેમનું અસ્તિત્વ ઉપયોગિતાના અભાવમાં સંદિગ્ધ જ રહેશે.

ધર્મપ્રિય દેશ ભારતમાં ભવ્ય અને વિશાળ મંદિરોનું નિર્માણ કરવું એ કોઈ નવી વાત નથી. પહેલાં પણ બનતાં હતાં અને આજે પણ બની રહ્યાં છે, પરંતુ જોવાનું એ છે કે શું ભારતમાં મંદિરો ઓછાં છે ? શું આજના સમયમાં આટલું ધન ખર્ચીને નવાં મંદિરો બનાવવાં જરૂરી છે ? શું ઈંટ, પથ્થર અને સિમેન્ટનાં મંદિર બનાવી દેવાથી જ ધર્મ ટકાવી રાખવાનું કામ પૂર્ણ થઈ જશે ? જો આ પ્રશ્નોના ઉત્તર શોધવામાં આવે તો નવાં મંદિરોના નિર્માણના બદલે જૂનાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો તથા મંદિરો સાથે જોડાયેલી સમાજની પ્રગતિ અને જનજાગરણના લક્ષ્યને પુનઃજીવિત કરવું તે અનેકગણું આવશ્યક તથા ઉપયોગી છે.

છેલ્લી કેટલીય સદીઓથી મંદિરોમાં લાગેલી અપાર ધનસંપદાએ ઘણી સમસ્યાઓ ઊભી કરી છે.

એક તો તેમની સુરક્ષાનો પ્રશ્ન જ ખૂબ મહત્વપૂર્ણ થઈ ગયો. મંદિરોમાં જરૂર કરતાં વધુ ધન, સુવર્ણ આભૂષણ વગેરે એકત્રિત થઈ જવાં તે પણ આપણાં પ્રાચીન દેવમંદિરોને તોડવાનું, મૂર્તિઓને ખંડિત કરવાનું એક કારણ બની ગયું હતું. સૌરાષ્ટ્રના સોમનાથ મંદિરની વણસ્પર્શી ધનસંપદાના લોભમાં ગઝનીનો દુર્દાત દસ્યુ મહમૂદ ભારતમાં આવ્યો અને એ મંદિરને ધ્વસ્ત કરી મૂર્તિ તોડી અપાર સંપત્તિ લૂંટીને લઈ ગયો. એટલું જ નહિ, સત્તરવાર ભારતનાં મંદિરો જ લૂંટનો ભોગ બન્યાં હતાં.

મુસ્લિમ બાદશાહો દ્વારા હિંદુ મંદિરોને તોડવા પાછળ આ ધનસંપદા પણ હતી, જે એમને લલચાવ્યા કરતી હતી. મંદિરોના વ્યવસ્થાપકોના ભ્રષ્ટાચાર અને અનિયમિતતાના કેટલાય પ્રસંગો સામે આવતા રહે છે, જેના મૂળમાં મંદિરોમાં જરૂર કરતાં વધુ ધનસંપદાનું એકત્રિત થઈ જવું તે છે. સંપત્તિ આવતી રહે એ સારી વાત છે, પરંતુ તે લોકહિતનાં કાર્યોમાં વાપરવામાં આવે તો આવી સ્થિતિ પેદા જ ન થાય.

મંદિરો પાસેથી જે ઉપયોગી જ્ઞાન સમાજને મળી શકે અને તેમના દ્વારા સમાજની જે મહત્વપૂર્ણ જરૂરિયાતો પૂર્ણ કરવાના ઉદ્દેશ્યને સામે રાખી તેમની આવશ્યકતા તથા અનિવાર્યતાને સ્વીકારવામાં આવી હતી તે પૂર્ણપણે સમાજને મળી રહી નથી. તે માટે મંદિરોને ઉપયોગી અને સાર્થક બનાવવાની જરૂર છે. આજના વિજ્ઞાનમાં વિશ્વાસ ધરાવતી તર્કશીલ અને બુદ્ધિવાદી વ્યક્તિ મંદિરોમાં જવા ઈચ્છતી નથી. તેની પાછળ એ ઉપયોગિતા જોવા ન મળવી તથા તેમની સાથે જોડાઈ રહેલા મિથ્યા આડંબર અને ઉપર વાણવેલ વિકૃતિઓ જ બહુ મોટું કારણ છે. એવાં ઉદાહરણો મોટેભાગે બધા જ ધર્મોમાં જોવા મળી જાય છે કે જ્યાં કોઈ પણ ધાર્મિક સંસ્થા કે વ્યવસ્થામાં જડતા આવી

હોય, તેમની ઉપયોગિતા પૂર્ણપણે સિદ્ધ ન થઈ હોય ત્યાં વિકૃતિઓ ફેલાઈ ગઈ અને એમાં સુધાર કરવો પડ્યો.

મંદિરો આસ્તિકતા, ધર્મ, અધ્યાત્મ અને સમાજસેવાનાં મહાન લક્ષ્યોને પૂરાં કરવાના ઉદ્દેશથી નિર્મિત કરવામાં આવતાં હતાં. ત્યાં દરેક વર્ગ, દરેક સમુદાય તથા દરેક જાતિની વ્યક્તિ આવતી હતી અને આત્મચેતનાની સાથે સમાજચેતના, વિશ્વચેતનાને જગાડતી હતી. મંદિરો સમાજના, જનતાના જાગરણ માટેનાં કેન્દ્ર હતાં. જેવી રીતે સ્કૂલની પાછળ શિક્ષણ, દવાખાનાની પાછળ ચિકિત્સા, ઘર પાછળ કૌટુંબિક તથા દાંપત્યના માધુર્યનો બોધ થાય છે, ત્યાં એવા જ ક્રિયાકલાપ ચાલે છે, તેવી જ રીતે મંદિર સાથે જોડાયેલો છે મનુષ્ય અને ઈશ્વર જે જન-જનમાં અભિવ્યક્ત થઈ રહ્યો છે, તેના દિવ્ય મિલન અને વિકાસનો અર્થ જોડાયેલો છે. મંદિર આવો અર્થ આપતાં રહે ત્યારે જ કહી શકાય છે કે તેમની પૂર્ણ ઉપયોગિતા વ્યક્તિને, સમાજને, વિશ્વને મળી રહી છે.

આ અર્થ સ્થૂળ પથ્થર, ચૂનો તથા પ્રતિમાયુક્ત મંદિરોને લાગુ પડતો નથી, તેની સાથે જોડાયેલી ભાવનાઓ અને તેને અનુરૂપ ચલાવવામાં આવતી પ્રવૃત્તિઓને લાગુ પડે છે. કરોડો રૂપિયા ખર્ચાને નવું મંદિર બનાવવા કરતાં જૂનાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો વધુ જરૂરી છે. આપણા દેશમાં એટલાં મંદિર અને ધર્મશાળાઓ છે કે એમનો પૂરો લાભ ઉઠાવી શકાય તો પણ આપણે ક્યાંથી ક્યાં પહોંચી શકીએ છીએ.

જ્યાં એક પણ મંદિર ન હોય એવાં ગામડાં ભારતમાં બહુ ઓછાં હશે. ભુવનેશ્વરમાં મંદિરો વધુ હોવાથી તેને મંદિરોનું નગર કહેવાય છે, વૃંદાવનમાં દરેક ઘરમાં મંદિર છે. જે ગામમાં મંદિર ન હોય ત્યાં ચોતરો કે કોઈ ઘટાદાર વિશાળ વૃક્ષની સુખદ છાયાને

જ મંદિર માની તેમાં નિહિત ભાવનાઓ તથા ઉદ્દેશોને સાકાર કરી શકાય છે. આ મંદિરોમાં પૂજા, અર્ચના યથાવત્ ચલાવવાની સાથે જ ત્યાંથી એવી પ્રવૃત્તિઓ પણ ચલાવવામાં આવે જે લોકો સામે ધર્મનો આદર્શ તથા વ્યાવહારિક સ્વરૂપ રજૂ કરી શકે. એના સહારે વ્યક્તિ પોતાના વ્યક્તિત્વ, સુખ, સુવિધા અને આનંદનો વિકાસ કરી શકે તથા બીજાને તે મેળવવામાં સહયોગ આપી શકે. જીવનની આ સફળતા, સાર્થકતામાં ધર્મનો શું ઉપયોગ થઈ શકે? મંદિરોની શું ભૂમિકા હોઈ શકે? એનું શિક્ષણ પણ મંદિરોમાં આપવામાં આવે. ધાર્મિક, નૈતિક, સાંસ્કૃતિક પુનરુત્થાનની બધી જ પ્રચારાત્મક, રચનાત્મક તથા સંઘર્ષાત્મક પ્રવૃત્તિઓ અહીંથી ચલાવવી જોઈએ. તે માટે દરેક ધર્મપ્રિય ભારતીયે વૈચારિક સ્તર પર સંગઠિત થઈને ભોજન, નિદ્રા વગેરે નિત્ય કર્યોની જેમ જેવી રીતે પહેલાં યજ્ઞ, હવન વગેરે કરતા હતા તેવી નિયમિતતા તથા તત્પરતાથી પ્રયાસ કરવો જોઈએ. એવી સ્થિતિમાં મંદિરોનો પૂરેપૂરો લાભ સમાજ મેળવી શકશે.

મંદિરોનો એક જ અર્થ છે — સામાન્ય જનતામાં ધર્મભાવના, શ્રદ્ધા તથા આસ્થાઓનું જાગરણ કરવું તથા તેમની પુષ્ટિ - સંવર્ધન કરવું. દેવસ્થાન જૂનાં હોય કે નવાં હોય તેમનું સ્વરૂપ એક હોવું જોઈએ. જે લોકો નવાં મંદિરોનું નિર્માણ કરવાની વાત વિચારી રહ્યા છે તેમણે વિચારવું જોઈએ કે નવાં મંદિરોનું નિર્માણ જરૂરી છે કે જૂનાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો જરૂરી છે. ન્યાયસંગત વિચાર કરીને પછી જ કોઈ પગલું ભરવું વધુ ઉચિત ગણાશે.

સત્ય બોલો અને અહિંસા વ્રત પાળો,
આથી આપણી એકે એક મુશ્કેલીઓ હવામાં
તણખલાની જેમ ઊડી જશે.

પીડિત તથા દુઃખીઓ પ્રત્યે કરુણા જગાડો

સહૃદયતા મનુષ્યત્વનું મુખ્ય લક્ષણ અને મહાનતાની પહેલી નિશાની છે. આવી વ્યક્તિ સૌમાં એક જ પરમાત્માનો વાસ હોવાનો સિદ્ધાંત તર્ક તથા તથ્યોના આધાર પર પ્રતિપાદિત કરે કે ન કરે, પરંતુ પોતાના આચરણ અને વ્યવહાર દ્વારા મનુષ્યમાત્રમાં રહેલી સહૃદયતા અથવા કરુણા અહિત ચિંતન કરનારાઓને પણ પોતાના બનાવી દે છે એ સિદ્ધ કરે છે. ભાઈચારો ઉત્પન્ન કરવા માટે કરવામાં આવેલા હજારો પ્રયાસ એ પરિણામ પેદા કરી શકતા નથી જે કરુણા પેદા કરે છે. સૌમાં પોતાના સમાન આત્મા જોતી અને પ્રાણીમાત્રનું દુઃખ-દર્દ સમજતી વ્યક્તિ પોતાનો લાભ માટે પણ કોઈ પ્રાણીને કષ્ટ પહોંચાડી શકતા નથી.

માનવીય ગુણોમાં સહૃદયતાનું સર્વોપરી સ્થાન છે. ધન, બુદ્ધિ, પ્રતિભા, યોગ્યતાથી સમૃદ્ધ હોવા છતાં પણ જે વ્યક્તિમાં આનો અભાવ છે એને અવિકસિત, એકાંગી તથા અપૂર્ણ જ માનવામાં આવશે. સમૃદ્ધિ, વૈભવ તથા બૌદ્ધિક પ્રખરતા મનુષ્ય માટે સાધનો ભેગાં કરી શકે છે, પરંતુ એકબીજા પ્રત્યે, આખા સમાજ પ્રત્યે આત્મીયતા ઊભરાતી હોય, પીડાપતનને જોઈ સેવા-સહયોગ માટે હૃદય તડપતું હોય એવા આધાર ઊભા કરી શકતાં નથી. સંસારમાં જેટલા મહાપુરુષ કે મહામાનવ થયા છે તેમની સાથે ભલે કોઈ અન્ય વિશેષતાઓ જોડાયેલી ન હોય, પરંતુ તેમનામાં સહૃદયતા ખૂબ જ પ્રમાણમાં હતી. દયા, કરુણાના ભાવથી તેમનું હૃદય છબોછલ ભરેલું રહેતું હતું. ફળસ્વરૂપે પોતાની આ વિશેષતાના આધારે તેઓ બીજાના હૃદયને જીતવામાં સમર્થ બની શક્યા. દુઃખ,

દર્દ અને પીડાને જોઈ તેમની કરુણા જાગી ઊઠતી હતી.

ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર નિર્ધારિત સમય પર અધ્યાપનકાર્ય માટે વિદ્યાલય જઈ રહ્યા હતા. એક ગરીબ બાળકે એક પૈસો માંગ્યો. તેઓ ચાલતાં ચાલતાં રોકાઈ ગયા અને બાળકને પૂછ્યું – “તું આ પૈસાનું શું કરીશ?” બાળકે કહ્યું – “હું ભૂખ્યો છું, ચણા ખરીદીને ખાઈશ.” ઈશ્વરચંદ્રે ફરીથી પૂછ્યું – “જો હું બે પૈસા આપું તો શું કરીશ?” છોકરો ખુશ થઈને બોલ્યો, “એક પૈસાના ચણા ખાઈશ અને બીજા પૈસામાંથી કંઈક ખરીદીને માને આપી દઈશ.” એમણે ફરીથી સવાલ કર્યો, “જો હું તને બે આના આપી દઉં તો?” છોકરો કહેવા લાગ્યો, “તો હું એ પૈસામાંથી કેરી ખરીદીને વેચીશ અને જે લાભ થશે એમાંથી મારું તથા બાનું પેટ ભરીશ.” વિદ્યાસાગર એની માતૃભક્તિ તથા ભવિષ્ય પ્રત્યેનો સાચો દષ્ટિકોણ જોઈ બહુ પ્રભાવિત થયા. એમણે ખિસ્સામાંથી એક રૂપિયો કાઢીને આપ્યો અને ત્યાંથી વિદાય થયા.

થોડાંક વર્ષો પછી જ્યારે તેઓ બજારમાંથી જઈ રહ્યા હતા ત્યારે એક છોકરો સામેથી આવીને એમના પગે પડ્યો. પૂછવાથી ખબર પડી કે તે એ જ છોકરો હતો કે જેને વર્ષો પહેલાં ઈશ્વરચંદ્રે એક રૂપિયો આપ્યો હતો. તે એક નાનકડી દુકાન ખોલી તેની આવકમાંથી પોતાનો તથા તેની માતાનો સન્માનપૂર્વક નિર્વાહ કરી રહ્યો હતો. ગદ્ગદ્ સ્વરે એ બોલ્યો, “બાબુજી ! આ બધું આપના આશીર્વાદનું જ ફળ છે. તે દિવસે તમે મને જે એક રૂપિયો આપ્યો હતો, તેમાંથી સામાન ખરીદીને વેચતો રહ્યો અને મારી આવક વધારતો રહ્યો. હવે હું મારું પેટ સન્માનપૂર્વક ભરી શકું એવી સ્થિતિ

થઈ ગઈ છે, હું આપનો આજીવન ઋણી રહીશ.”

આ આંતરિક કરુણા જ મનુષ્યજીવનની સૌથી મોટી મૂડી છે. શરીરબળ, બુદ્ધિબળ, તથા ધનની દૃષ્ટિએ સમર્થ હોવા છતાં પણ જેનું અંતઃકરણ સૂકું અને કઠોર છે, પીડા અને પતન જોઈને પણ તે પીગળતું નથી તો સમજવું જોઈએ કે એ સાચા અર્થમાં માનવ કહેવડાવવાનો હકદાર નથી. સ્વામી વિવેકાનંદે આ તથ્યને પોતાના એક ભાષણમાં આ રીતે રજૂ કર્યું હતું, “બુદ્ધિમાન હોવું તે સારી વાત છે. બુદ્ધિમાન અને ભાવસંપન્ન હોવું એનાથી પણ સારી વાત છે, પરંતુ આ બેમાંથી એકની પસંદગી કરવાની થાય તો હું બુદ્ધિમાન બનવા કરતાં ભાવસંપન્ન બનવાનું વધુ પસંદ

કરીશ.” હૃદયની સંવેદનશીલતાના અભાવમાં બુદ્ધિ નિરંકુશ તથા કઠોર બની જાય છે.”

વિશ્વના બુદ્ધિશાળી મહામાનવો, મહાપુરુષોએ હૃદયની મહાનતાને વિકસિત કરવા પર વધારે ભાર મૂક્યો છે. અંતઃકરણની સંવેદનાઓ વિકસાવવા તથા તેનાં સત્પ્રયોજનોમાં, પીડા પતનના નિવારણમાં નિયોજિત કરવા માટેના પ્રયાસોમાં જ વધુ કાર્યરત રહ્યા છે. આ જ એ આધાર છે, જેના બળે માનવતા ગૌરવશાળી બને છે અને સમાજમાં સુખશાંતિ ભરેલી પરિસ્થિતિઓનું નિર્માણ થાય છે. દરેક વ્યક્તિએ પોતાની આ આંતરિક વિશેષતાને વધારવા તથા વિકસાવવા માટે સતત પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ.

મુશ્કેલીઓ જરૂરી પણ છે અને લાભદાયક પણ

અગ્નિ સિવાય રસોઈ પાકતી નથી, ઠંડી દૂર થતી નથી અને ધાતુઓ પણ ઓગળી શકતી નથી. આદર્શોની પરિપક્વતાના માટે એ જરૂરી છે કે તેના પ્રત્યેની નિષ્ઠાની ગાઢતા મુશ્કેલીઓની કસોટી પર કસી શકાય અને સાચા-ખોટા હોવાથી યથાર્થતા સમજી શકાય. તથા સિવાય સોનાની પ્રમાણિકતા કેવી રીતે માની શકાય ? આ તો શરૂઆતની કસોટી છે.

મુશ્કેલીઓને કારણે ઉત્પન્ન થયેલી અગવડોને બધા જાણે છે. આથી એનાથી બચવાનો પ્રયત્ન પણ કરીએ છીએ. આવા પ્રયત્નો માટે દૂરદર્શિતા અપનાવવી પડે છે, હિંમતનો આશરો લેવો પડે છે અને એવા ઉપાયો શોધવા પડે છે જેની સહાયથી વિપત્તિથી બચવું સંભવ થઈ શકે. આ છે તે બુદ્ધિતત્વ, જે મનુષ્યને યથાર્થવાદી અને સાહસિક બનાવે છે. જેમણે મુશ્કેલીઓમાં પ્રતિકૂળતાઓને અનુકૂળતામાં બદલવા માટે પરાક્રમ કર્યું નહીં તેમને સુદૃઢ વ્યક્તિત્વના નિર્માણનો અવસર ગુમાવ્યો છે તેમ સમજવું. કાચી માટીનાં વાસણો પાણીનાં ટીપાં પડતાં જ ઓગળી જાય છે. પરંતુ જે લાંબા સમય સુધી ભટ્ટાની આગ સહન કરે છે, તેમની સ્થિરતા, શોભા અને ઉપયોગિતા કંઈક વિશેષ વધી જાય છે.

તલવારની ધાર કાઢવા માટે તેને ઘસવામાં આવે છે. જમીનમાંથી બધી ધાતુઓ કાચી નીકળે છે. તેનું શુદ્ધીકરણ ભઠ્ઠી સિવાય બીજા કોઈ ઉપાયથી સંભવ નથી. મનુષ્ય કેટલો વિવેકવાન, સિદ્ધાંતવાદી અને ચરિત્રનિષ્ઠ છે, એની પરીક્ષા વિપત્તિઓમાંથી પસાર થઈને એ તપ-તિતિશામાં પાકીને જ થાય છે.

સ્વાધ્યાય મંડળ ચલાવો – સત્સંગ કરાવો

ગાયત્રી પરિવારના સભ્યોની સંખ્યા તો બહુ હોય છે, પરંતુ લોકમાનસના પરિષ્કાર જેવી સામયિક જરૂરિયાતોને પૂરી કરવા માટે નથી તેમના હાથ ચાલતા કે નથી પગ ચાલતા. મોટી મોટી વાતો કરવા અને નેતૃત્વ કરવા સુધી જ તેમનું વ્યક્તિત્વ તથા મોટાઈ મર્યાદિત બની રહે છે. કેટલાકને નિષ્ક્રિય જોઈ બીજા પણ તેમનું અનુકરણ કરતા હોય છે તથા પાછળ રહી જતા જોવા મળે છે.

યુગસંધિની આ ઐતિહાસિક વેળામાં પ્રજાપુત્રોએ મુખ્ય ભૂમિકા નિભાવવાની છે. જાગૃત હોવા છતાં પણ સુવાનો ઢોંગ કરનારાઓને માફ કરવામાં આવતા નથી. આ દોષ સંપૂર્ણપણે યુગશિલ્પી પરિવારને ના લાગે તે માટે સજીવતાને પોતાનો પુરુષાર્થ બતાવવાનો, કર્તવ્ય નિભાવવાનો અવસર આપવામાં આવે તેની આવશ્યકતા સમજવામાં આવી છે. મહાકાળના આહવાન પર યુગધર્મનો આપત્તિ વેળાનો પડકાર સ્વીકારવા માટે કેટલીક પ્રતિભાઓ આગળ આવવી જ જોઈએ. સાધુ - બ્રાહ્મણોની, પરિવ્રાજક - પુરોહિતોની પરંપરાને સર્વથા હુપ્ત થવા દેવી ન જોઈએ. તેઓ સક્રિય કર્યકર્તાઓના રૂપમાં સ્વાધ્યાય મંડળોની છત્રછાયામાં એકત્રિત સંગઠિત થશે. એકબીજા સાથે જોતા રહી પરમર્શ આપતા રહેવાથી કામ ચાલવાનું નથી. પ્રાથમિક પ્રયાસમાં આવા નાનાં નાનાં સત્સંગ મંડળોના ગઠન માટે પ્રયત્નો કરવા જોઈએ, જે સ્વાધ્યાય અને સત્સંગની વ્યાપક વ્યવસ્થા કરી શકે તથા જનજીવનમાં યુગાંતરીય ચેતનાનો આલોક પહોંચાડવાના સતત પ્રયાસમાં કાર્યરત રહી શકે.

પ્રજા પરિવારનાં જે ભાવનાશીલોના અંતરાત્મામાં આ સ્તરના ઉમંગો જાગે તેમણે પોતે આગળ રહી બીજા ચાર ઉદાર વ્યક્તિ શોધવી જોઈએ. એક સૃજન શિલ્પી બીજા ચારને પોતાના સહયોગી

બનાવીને એક સત્સંગ મંડળ ઊભું કરવામાં આજે નહિ તો કાલે અવશ્ય સફળ થઈ શકે છે. આ મંડળોનું મુખ્ય કાર્ય છે – નવસૃજનને અનુરૂપ સ્વાધ્યાય અને સત્સંગનો ઉપક્રમ નિયમિત રૂપથી ચલાવતા રહેવાનું લક્ષ્ય સાથે રાખવું. આ સમયમાં – ‘અમે પાંચ – અમારાં પચ્ચીસ’ની ચક્રવૃદ્ધિ ગતિથી વધીને સુવિસ્તૃત પરિવાર ઊભો કરી શકે છે.

ક્રિયાકલાપમાં અનિવાર્ય નિર્ધારણ છે – સાપ્તાહિક સત્સંગ. એમાં પાંચેય દેવોએ ઉપસ્થિત રહેવું જ જોઈએ. બીજા વિચારશીલોને પણ ખેંચીને સાથે લાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ તથા દરેક સાપ્તાહિક સત્સંગમાં વધુ હાજરી રહે તેમ કરવું જોઈએ. આ સત્સંગ કોઈ ચોક્કસ જગ્યાએ પણ થતો રહી શકે અને નિમંત્રણ આપનારના ઘેર પણ વારાફરતી તેનો ક્રમ ચાલુ રાખી શકાય. અઠવાડિક રજાના દિવસે આ સત્સંગ રાખવામાં આવે તો વધુ સારું, કેમ કે તેથી સ્કૂલના છોકરાઓ, શિક્ષકો વગેરે પણ ભાગ લઈ શકે. સત્સંગની શરૂઆત ઈશ્વરની ઉપાસના સાથે કરવી જોઈએ. એ માટે પ્રજા પરિજન પાંચ દીપક તથા પાંચ અગરબત્તીઓ પ્રગટાવી, ચોવીસ ગાયત્રી મંત્રનો સામૂહિક પાઠ કરે, તો સારું છે. તે ઉપરાંત યુગસંગીતને સંકીર્તનના રૂપમાં ગાઈ બીજા સાથે આપે તેમ કરવું જોઈએ. તે પછી કોઈ સામયિક કાર્યક્રમ પર ચર્ચા થઈ શકે. શક્ય હોય તો એક લેખ યુગશક્તિ ગાયત્રી કે કોઈ પુસ્તકમાંથી પસંદ કરી હાજર રહેલાને વાંચીને સંભળાવી શકાય છે. શાંતિપાઠથી સમાપન કરવું જોઈએ.

આ અવસર પર જોલા પુસ્તકાલયના વિસ્તારનો ક્રમ ચાલતો રહેવો જોઈએ. સ્વાધ્યાયપ્રેમીઓને પુસ્તકો વાંચવા માટે આપવાં અને પાછાં લેવાનું કાર્ય પણ સાપ્તાહિક સત્સંગ સાથે જોડાયેલું રહે, તો સારું છે.

ભાગ લેતા પોતપોતાના પાડોશી તથા સંપર્કના લોકોને યુગસાહિત્ય વાંચવા આપવાની તથા પાછું લેવાની જવાબદારી પણ અદા કરવી જોઈએ. આ રીતે કેટલાય લોકો સહજપણે સ્વાધ્યાય મંડળના સભ્ય હોવાનો લાભ પણ ઉઠાવતા રહી શકે છે. સત્સંગમંડળે જ સ્વાધ્યાયમંડળનું પ્રયોજન પુરું કરવું જોઈએ. વિચારક્રાંતિ માટે આ બંને પક્ષ સમગ્ર રૂપથી મહત્વપૂર્ણ છે.

સત્સંગ આયોજનોમાં ઉપર દર્શાવેલ કાર્યક્રમો ચલાવવાની સાથે ઉપસ્થિત લોકો આત્મનિર્માણ, પરિવારનિર્માણ, સમાજનિર્માણ માટે શું કરી શકે એમ છે તેનો પણ વિચારવિનિમય ચલાવવો જોઈએ. આ વિચારવિનિમય સત્સંગનું મહત્વપૂર્ણ અંગ રહેવું જોઈએ, જેથી સર્જનાત્મક સત્પ્રવૃત્તિઓને વધુમાં વધુ કાર્યાન્વિત તથા સવિસ્તૃત બનવાનો અવસર મળતો રહે. એ ક્ષેત્રમાં યુગાંતરીય ચેતનાનો આલોક વધુને વધુ માત્રામાં ફેલાઈ શકે.

પુરુષોની જેમ જ મહિલાઓનાં પણ અલગ ‘મહિલા સત્સંગ મંડળ’ બનવાં જોઈએ. પ્રજ્ઞાપુત્રોએ પોતપોતાના ઘર, કુટુંબ તથા સંપર્કની ઉત્સાહી મહિલાઓને આગળ રાખીને આ સંગઠન અને સંચાલનમાં પરોક્ષ રૂપથી પૂરેપૂરી સહાયતા કરવી જોઈએ. એમને જ આગળ રાખવા જોઈએ. શ્રેય પણ એમને જ આપવું જોઈએ. મહિલામંડળોના સાપ્તાહિક સત્સંગ પણ પુરુષ વર્ગનાં મંડળોની જેમ જ ચાલવાં જોઈએ. પાંચમાંથી પચ્ચીસ બનવાનો એમનામાં પણ યોગ્ય ઉત્સાહ રહે. ઉપયોગી સાહિત્ય, પુસ્તક કે મિશનની પત્રિકાઓના લેખોના રૂપમાં પસંદ કરીને સ્વાધ્યાય-સત્સંગની શ્રૃંખલા ચલાવવાનો ક્રમ રાખવો જોઈએ.

અંશદાનથી આ બંને સંગઠનોનો ખર્ચ ચાલી શકે છે. સમયદાનને સંપર્ક તથા પ્રચારકાર્યમાં લગાડવામાં આવે. સાધનો વિના કોઈ મહત્વપૂર્ણ યોજના સારી રીતે ચાલી શકતી નથી. પુસ્તકો વાંચી લીધા બાદ નવાં પુસ્તકો જોઈએ, જેથી વાંચનારાઓને સતત નવી

પ્રેરણાઓ મળતી રહે અને પોતાના પુસ્તકાલયનો ભંડાર વધતો રહે. ગાયત્રી જ્ઞાનપીઠ, અમદાવાદ, મથુરા કેન્દ્રોથી સાહિત્ય મંગાવી શકાય છે. જો નજીકમાં કોઈ કેન્દ્ર હોય તો ત્યાંથી જ પુસ્તકાલય માટે પુસ્તકો ખરીદી લેવામાં આવે.

સાપ્તાહિક સત્સંગો સિવાય આ મંડળોએ સ્વાધ્યાયના માધ્યમથી યુગચિંતન સાથે જન-જનને જોડવાનું કાર્ય પણ કરવાનું છે. ઉત્સવ તહેવાર કે વિશિષ્ટ સમારંભોમાં મોટા દીપયજ્ઞોની વ્યવસ્થા પણ કરવાની છે. ઘરોમાં, દુકાનોમાં, કચેરીઓમાં આદર્શ વાક્યોનાં સ્ટીકરો પણ ચોંટાડવાનો પ્રબંધ કરવાનો છે.

ગોલા પુસ્તકાલય, જ્ઞાનરથ, સંગીત ઉપકરણ, દીપયજ્ઞોમાં ઉપયોગમાં આવતાં સાધનો, ટેપરેકોર્ડર, લાઉડસ્પીકર, સ્લાઈડ પ્રોજેક્ટર જેવાં પ્રચારમાં કામ આવતાં સાધનોની વ્યવસ્થા બનાવવામાં પણ આ મંડળ વધુમાં વધુ રુચિ લેશે અને તેનાં સાધનો ભેગાં કરવામાં કોઈ કસર રાખશે નહીં. શિક્ષણનો પ્રસાર, સ્વાસ્થ્ય - સંરક્ષણ, વૃક્ષારોપણ, કુરિવાજોની નાબૂદી, દારૂબંધી, સ્વચ્છતા અભિયાન, નારીજાગરણ જેવાં રચનાત્મક કાર્યોમાં પણ મંડળોની સર્વોપરી ભૂમિકા રહેશે.

આત્મા નિર્વિકારી થતો જાય તેમ શરીર પણ નીરોગી થતું જાય - આનો અર્થ એવો નથી કે નીરોગી શરીર એટલે બળવાન શરીર. બળવાન આત્મા ક્ષીણ શરીરમાં જ વસે છે. આત્મબળ વધે તેમ શરીરની ક્ષીણતા વધે - સંપૂર્ણ નીરોગી શરીર ઘણું ક્ષીણ હોઈ શકે. બળવાન શરીરમાં ઘણે ભાગે રોગ હોય જ. રોગ ન હોય તો પણ તે શરીર ચેપી રોગોનો ભોગ તરત થાય. શુદ્ધ લોહીમાં એવા જંતુઓને દૂર રાખવાના ગુણ હોય જ છે.

સાપ્તાહિક ઉપવાસ કેમ અને કેવી રીતે ?

વ્રત ઉપવાસનું વિશેષ મહત્વ છે. આમ શારીરિક અને માનસિક સ્વાસ્થ્યને સુધારવામાં ઉપવાસનું ખૂબ મહત્વ છે જ. એનાથી પેટનાં પાચન અંગોને વિશ્રામ મળે છે, જેથી તેઓ શક્તિનો સંચય કરી હજી વધુ ઉત્સાહથી કામ કરવા લાગે છે. કર્મચારીઓને અઠવાડિક રજા મળે છે, શહેરનાં બજારો પણ અઠવાડિયામાં એક દિવસ બંધ રહે છે. એનાથી કોઈ નુકસાન નથી, પરંતુ બધાને લાભ છે. એક દિવસ રજા મળવાથી છ દિવસનો થાક મટાડવાની તથા આગલા છ દિવસ સુધી ઉત્સાહપૂર્વક કામ કરવા માટેની શક્તિનો અવસર મળી જાય છે. રાત્રે સૂવાની રજા મળે તો જ દિવસે સારી રીતે કામ થઈ શકે છે. જો કોઈ લોભી આ રજાને નુકસાનની સંભાવના સમજીને રાતદિવસ કામ કરતો જ રહે તો તેને એનો લાભ તો મળશે નહિ, ઊલટું શક્તિ ખલાસ થઈ જવાથી નુકસાન જ થશે.

પેટને વિશ્રામ આપવાની સમસ્યા પણ ઠીક આ જ પ્રકારની છે. એનાથી પેટની કમજોરી દૂર થાય છે. જે અપચો આમાશય તથા આંતરડામાં ભરેલો છે એ આ વિશ્રામના દિવસે પચી જાય છે. અગાઉનો અપચો બાકી હોય તો એને ઉપવાસના દિવસે પચાવીને ઉદર વ્યાધિથી ગ્રસ્ત થવામાંથી બચાવી લે છે. બધી બીમારીઓનું મૂળ અપચો છે. જો પેટને વિશ્રામ આપતા રહી અપચાથી બચતા રહેવામાં આવે તો બીમારીઓથી સહેલાઈથી છુટકારો મળી શકે છે. લોકો રોગગ્રસ્ત બનીને ખૂબ કષ્ટ ભોગવે છે તથા ધનનો વ્યય કરે છે. દુર્બળતાને લીધે તેમનું ઉપાર્જનકાર્ય તથા ઈન્દ્રિયબળ ઘટી જાય છે, એનાથી દરિદ્રતા અને નિરાશાની ચિંતાજનક પરિસ્થિતિઓ જોવી પડે છે. ઉપવાસમાં કોઈ ખાસ કષ્ટ નથી, પરંતુ લાભ ઘણો છે.

માનસિક ચિંતાઓ, દુર્ગુણો અને કુવિચારોનું શમન કરવામાં પણ ઉપવાસનું વિશેષ મહત્વ છે.

પાપોના પ્રાયશ્ચિત્ત માટે ઉપવાસ કરાવવામાં આવે છે. આને આત્મદંડ પણ માનવામાં આવે છે, પરંતુ વાસ્તવિકતા એ છે કે અન્નદોષને કારણે જે વિક્ષેપ મનમાં ઊઠતા રહે છે તે ઉપવાસ વખતે ઊઠતા નથી અને આત્માને સતોગુણ વિકસિત કરવાનો મોકો મળી જાય છે. એ અનુભવની વાત છે કે જે દિવસે ઉપવાસ કરવામાં આવે છે તે દિવસે કુવિચાર બહુ ઓછા આવે છે, કુસંસ્કાર દબાયેલા રહે છે અને પાપકર્મો તરફ સ્વાભાવિક અરુચિ થાય છે. વારંવાર ઉપવાસ કરતા રહેવાથી આ સત્પ્રવૃત્તિઓ ટેવાઈ જાય છે અને મનુષ્ય દિવસે દિવસે વધુ સતોગુણી બનતો જાય છે. આત્મોત્કર્ષ અને માનસિક સુધાર માટે ઉપવાસ એટલો લાભદાયક છે કે એને ધર્મવ્યવસ્થામાં મહત્વપૂર્ણ સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

સ્વાસ્થ્ય, આરોગ્ય, દીર્ઘાયુ ઉપરાંત આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ ઉપવાસનું વિશેષ મહત્વ છે. શરીરની શુદ્ધિ થવાથી મન પર પણ પ્રભાવ પડે છે. શરીર અને મન બંનેનો પરસ્પર ધનિષ્ઠ સંબંધ છે. જ્યારે આપણું પેટ ભરેલું હોય છે ત્યારે દૃષ્ટિ પણ ખરાબ થઈ જાય છે. મનમાં કુવિચાર આવે છે, દુર્બળ વાસનાઓ જાગી ઊઠે છે, માનસિક વિકારોમાં વધારો થાય છે. રાજસી ભોજનથી શૃંગાર રસની ઉત્પત્તિ થાય છે અને કામ, ક્રોધ, રોગાદિ રિપુઓ પ્રબળ બની જાય છે. સંપૂર્ણ પાપોનું મૂળ વધુ ભોજન, વિશેષ કરીને રાજસી કામોત્તેજક ભોજન કરવામાં રહેલું છે. વિવેક, શાંતિ, ધર્મબુદ્ધિ – આ તથ્યોને ધ્યાનમાં રાખી આપણા પૂર્વજો ભૂતકાળમાં ઉપવાસને માનસિક તથા આત્મિક સ્વાસ્થ્ય માટે અપનાવતા હતા. આ પ્રકારના ઉપવાસોમાં ઈસુ, મોહમ્મદ, મહાવીર વગેરેના લાંબા ઉપવાસો સર્વવિદિત છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ જેટલા પણ ઉપવાસ કર્યા તે બધા લગભગ નૈતિક ધ્યેયથી કર્યા.

જ્યારે આપણને ભોજનમાંથી છુટકારો મળે છે અને આ ઝંઝટ દૂર થઈ જાય છે, ત્યારે ચિત્તવૃત્તિ ઉચ્ચ વિષયો પર સારી રીતે એકાગ્ર થઈ શકે છે. આપણી આંતરિક વૃત્તિઓ પવિત્ર તથા નિર્દોષ થાય છે. બ્રહ્મમાં વૃત્તિ લીન કરવા માટે ઉપવાસ સર્વોત્તમ ઉપાય છે. ઉપવાસના સમયે ચિંતન તથા એકાગ્રતા ખૂબ કુશળતાથી કાર્ય કરે છે. ઉપવાસકાળનું જ્ઞાન વધુ સ્થાયી તથા સ્પષ્ટ હોય છે. ગીતામાં કહ્યું છે – “ઉપવાસમાં ઘણી નીચ પ્રવૃત્તિઓ ક્ષીણ થઈ જાય છે, અંતઃકૃષ્ટિ પવિત્ર બને છે, વૃત્તિઓ વશમાં રહે છે, ધર્મબુદ્ધિ પ્રબળ બને છે, કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરે ષડ્રિપુ નિર્બળ થઈ જાય છે પ્રાણશક્તિનો પ્રબળ પ્રવાહ આપણા હૃદયમાં વહેવા લાગે છે અને શાંત રસ ઉત્પન્ન થાય છે. ઉપવાસથી ઈંદ્રિયોનું નર્તન, વૃત્તિઓનું વ્યર્થ બહેકી જવું અને એકાગ્રતાનો અભાવ વગેરે દૂર થઈ જાય છે. ઈશ્વરપૂજન, સાધના તથા યોગના ચમત્કારો માટે ઉપવાસ અમોઘ ઔષધિ છે.”

ઉપવાસ દ્વારા મનુષ્યની નૈતિક અને આધ્યાત્મિક પ્રગતિ થાય છે, તેની બુદ્ધિ અને વિવેક જાગૃત થાય છે. આ જોઈને જ આપણા પ્રાચીન ઋષિમુનિઓએ ધર્મની અંતર્ગત ઉપવાસને વિશેષ સ્થાન આપ્યું છે. એનાથી મનુષ્યના માનસિક અને વાસનાજન્ય વિકારો શાંત થઈ જાય છે તથા વિવેક તીવ્ર બની જાય છે.

હિંદુ ધર્મમાં આંતરિક શુદ્ધતા માટે વ્રતને મુખ્ય તત્વ માનવામાં આવ્યું છે. જૈન ધર્મમાં લાંબા ઉપવાસો પર આસ્થા છે. મિસરમાં પ્રાચીનકાળમાં કેટલાય ધાર્મિક ઉત્સવો પર ઉપવાસ કરવામાં આવતા હતા. યહૂદીઓ પોતાના સાતમા મહિનાના દસમા દિવસે ઉપવાસ રાખે છે. ખ્રિસ્તી ધર્મમાં તથા ઈસુની પાંચમી સદી પૂર્વે, મહાત્મા સોક્રેટિસે તે દિવસોમાં યૂનાનમાં પ્રચલિત કેટલાય ઉપવાસોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. મહાત્મા ઈસુએ સ્વયં એકવાર ચાળીસ દિવસ અને ચાળીસ રાતના ઉપવાસ કર્યા હતા. મુસલમાનો પોતાના ધર્મગ્રંથ મુજબ રમજાન

મહિનામાં ત્રીસ દિવસ સુધી રોજા રાખે છે. બધાંએ એકી સ્વરે તેની ઉપયોગિતાનો સ્વીકાર કર્યો છે. ઉપવાસથી શરીર, મન તથા આત્મા પર લાભદાયક પ્રભાવને જોઈને જ તેને ધર્મમાં સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

ભારતના પ્રાચીન ઋષિઓની તપસ્યાનું ઉપવાસ એક મુખ્ય અંગ હતું, પરંતુ આજકાલ જે લોકો ધાર્મિક દૃષ્ટિથી ઉપવાસ કરે છે તેમને લગભગ બધા જ દેશોમાં ધર્માધ કહેવામાં આવે છે તથા તેમની મજાક કરવામાં આવે છે. આનું કારણ એ છે કે આજકાલ લોકો પ્રાકૃતિક નિયમોથી એકદમ અજાણ બની ગયા છે. જે લોકો અન્નને જ પ્રાણ માને છે, તેમની આંખો ખોલવા માટે, ઉપવાસના સિદ્ધાંતોનો ફરીથી પ્રચાર થવા લાગ્યો છે.

ઉપવાસ-સંબંધી કેટલાક આવશ્યક નિયમો

(૧) ઉપવાસના દિવસે સખત શારીરિક કે માનસિક પરિશ્રમ ન કરવો જોઈએ. તે દિવસે યથાસંભવ વધુ આરામ કરવો જોઈએ.

(૨) ઉપવાસના દિવસે વધુ પાણી પીવું જોઈએ. ઈચ્છા વગર પણ પીવું જોઈએ, જેથી પેટની આંતરિક સફાઈ સારી રીતે થાય. પાણી સાથે લીંબુ કે થોડું મીઠું ભેળવી દેવામાં આવે તો પેટની સફાઈમાં વધુ સહાયતા મળે છે.

(૩) ઉપવાસ પૂરા કરતાં જ ભારે વસ્તુઓ વધુ પ્રમાણમાં ખાવાથી ઊલટાનું નુકસાન જ થાય છે. તેથી ઉપવાસ છોડતી વખતે થોડા પ્રમાણમાં હલકી સુપાચ્ય વસ્તુઓ લેવી જોઈએ. જેટલો સમય ઉપવાસ કર્યો હોય, તેટલો જ સમય સાધારણ આહાર પર આવવા માટે લગાડવો જોઈએ.

(૪) ઉપવાસકાળમાં જરૂર જણાય ત્યારે સુપાચ્ય ફળો, શાક કે દૂધ જ લેવાં જોઈએ. ભારે પકવાન કે મીઠાઈઓ ખાવી તે ઉપવાસને વ્યર્થ બનાવી દે છે.

(૫) ઉપવાસકાળમાં આત્મસંચિન, ઈશ્વરીય ધ્યાન, સ્વાધ્યાય, સત્સંગ વગેરે સાત્ત્વિકતા વધારતાં કાર્યોમાં વિશેષરૂપથી સમય ગાળવો જોઈએ.

વિચારક્રાંતિ માટે દીપયજ્ઞ કરાવો

સમયની માંગ છે કે દુષ્પ્રવૃત્તિઓના નિવારણ અને સત્પ્રવૃત્તિઓ વધારવા માટે પ્રચંડ આંદોલન ચલાવવામાં આવે. જો વર્તમાન વૈચારિક ભ્રષ્ટતા અને ચારિત્રિક દુષ્ટતા યથાવત રહી તો આગામી દિવસોમાં એનું દુષ્પરિણામ હજી વધુ ભયાનકરૂપમાં જોવા મળશે. ચિંતનની ભ્રષ્ટતા જ્યારે સમષ્ટિગત બને છે, ત્યારે વિધાતાના પ્રકોપના રૂપમાં પ્રતિક્રિયા સ્વરૂપે વિભીષિકાઓનું આગમન થવા લાગે છે. અનાવૃષ્ટિ, પૂર, દુકાળ, રોગચાળો, ભૂકંપ, યુદ્ધ જેવાં અનેક સંકટો અશુદ્ધ વાતાવરણને કારણે જ પેદા થાય છે. તેના પ્રત્યક્ષ ઉપચાર કરવામાં આવે જ છે. સાથે જ સૂક્ષ્મ જગતમાં આધ્યાત્મિકતાનું પ્રમાણ વધારવા માટે ધર્માનુષ્ઠાન તથા જ્ઞાનયજ્ઞોનું આયોજન થવું જોઈએ. આને પ્રકૃતિનું સંતુલન બનાવવા તથા ઉજ્જવળ ભવિષ્યની સંભાવના પ્રશસ્ત કરવાનો રાજમાર્ગ કહી શકાય છે.

ગાયત્રી ભારતીય સંસ્કૃતિની જનની છે તથા એનું તાત્પર્ય છે દૂરદર્શી વિવેકશીલતા. યજ્ઞને દેવધર્મના પિતા કહેવામાં આવે છે. તેનું સારતત્ત્વ છે — ઉદાર સેવા-સાધના તથા ગાયત્રી ગરિમાને અનુરૂપ શાલીનતાનો અભ્યાસ-વિસ્તાર. જ્ઞાન અને કર્મના સમન્વયથી જ વ્યક્તિત્વની પ્રખરતા દીપી ઊઠે છે અને એ અવલંબનને અપનાવી મનુષ્ય મહાન બને છે. ગાયત્રી અને યજ્ઞનું સમ્મિલિત તત્ત્વદર્શન આ જ સ્તરની પૃષ્ઠભૂમિનું નિર્માણ કરે છે. આ સાંસ્કૃતિક ધારણાઓ તથા સામયિક આવશ્યકતાઓની પ્રેરણાથી જન-જનને અવગત કરાવવાની જરૂર છે. તેનો પ્રકાશ ઘેર-ઘેર પહોંચાડવામાં આવે. હવે એ સિદ્ધ કરવાનું છે કે દેવસંસ્કૃતિના અનુયાયીઓમાંથી દરેકે પોતાની જીવનચર્યામાં ગાયત્રીના તત્ત્વજ્ઞાનનો સમાવેશ કરવો અને પરિવાર તથા સમાજમાં યજ્ઞ અનુશાસનની મદદથી ઉદાર સેવા-સાધનાને પ્રમુખતા આપવાનો પ્રયત્ન કરવો.

પર્યવેક્ષણ કર્યા પછી ગાયત્રી અને યજ્ઞનું સમ્મિલિત રૂપ દીપયજ્ઞ સૌથી સરળ, સસ્તું અને ઉદ્દેશોથી ઓતપ્રોત ભાસે છે. આને કોઈ પણ શુભ પ્રસંગ સાથે જોડી શકાય છે. ઓછાં સાધનો, ઓછી દોંડાદોડ અને ઓછા સમયમાં મંગલમય વાતાવરણ બનાવવા માટે આ એક સર્વમાન્ય પ્રભાવશાળી ધર્માનુષ્ઠાન સિદ્ધ થાય છે.

ભારતની એક વિશેષ મનોભૂમિ છે. ગામડામાં વસેલા અશિક્ષિત સમુદાય માટે ધાર્મિકતા જ ચિરપરિચિત છે. એ પરંપરાગત પણ છે. જે શુભારંભ આ દિવસોમાં કરવામાં આવનાર છે, તેના માટે યોગ્ય ઉત્સાહ ઉત્પન્ન કરવા માટે ધાર્મિક આધાર અપનાવવાની જરૂર પડશે.

અનેક દષ્ટિકોણથી વિચાર કર્યા પછી એ જ ઉપયુક્ત લાગ્યું છે કે ગાયત્રી યજ્ઞની પ્રક્રિયા સમયને અનુરૂપ સર્વસુલભ બનાવવામાં આવે. એટલી સુગમ બને કે જેની વ્યવસ્થા કરવામાં અને કર્મકાંડ પૂર્ણ કરવામાં કોઈપણ સ્તરની કે કોઈ સમુદાયની વ્યક્તિને કોઈ મુશ્કેલીનો અનુભવ ન થાય. આ પ્રયોજન માટે દીપયજ્ઞ રૂપી અગ્નિહોત્રની પ્રક્રિયા વધુ પ્રભાવી અને દોષરહિત જણાઈ. દીપયજ્ઞમાં પ્રજ્વલિત અગ્નિને ઋગ્વેદમાં ઋષિએ પ્રત્યક્ષ પુરોહિત માન્યો છે. એ દેવત્વનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. અગ્નિ તો મૌન રહે છે, પરંતુ પોતાની ગતિવિધિઓથી કેટલાય પ્રકારનું સાંકેતિક શિક્ષણ આપે છે. અગ્નિ જ્યાં સુધી પ્રજ્વલિત રહે છે ત્યાં સુધી ગરમ અને પ્રકાશવાન રહે છે. યાજ્ઞકોએ પણ પોતાની જીવનચર્યા સક્રિયતાથી ભરેલી અને આદર્શવાદી પ્રખરતાથી તેજસ્વી બનાવી રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અગ્નિને જે કંઈ મળે છે તેને એ વાયુભૂત બનાવી આકાશમાં વિતરિત કરી દે છે. આપણે પણ કૃપણ, સંગ્રહી કે સ્વાર્થી ન બનીએ. ઉદારતાપૂર્ણ જીવનનીતિ બનાવીએ. અગ્નિના સાન્નિધ્યમાં જે કોઈ

વસ્તુ આવે છે તેને પોતાના સમાન બનાવી લે છે. યાજ્ઞકોનો પણ એ દષ્ટિકોણ રહેવો જોઈએ કે પાછળ રહેલાને સહારો આપી ઓછામાં ઓછું પોતાના સમાન સુવિકસિત બનાવવાનો પ્રયત્ન તો કરવો જ. અગ્નિહોત્ર પુરોહિતની આ પ્રેરણાઓ જો જીવનનું અંગ બની શકે તો સમજવું જોઈએ કે આત્મપરિષ્કાર અને લોકમાનસનો સમન્વિત રાજમાર્ગ ખૂલી ગયો.

હાલમાં મોંઘવારી તેની ચરમસીમાએ છે. પ્રાકૃતિક પ્રકોપોએ જનજીવન ખરાબ રીતે પ્રભાવિત કર્યું છે. આવી સ્થિતિમાં હળીમળીને વધુ શ્રમ અને સાધનોનો ખર્ચ કરીને મોટાં પ્રયોજનો કરવાની લોકોની મન:સ્થિતિ રહી નથી. આવી દશામાં લગભગ સો રૂપિયાના ખર્ચથી થતો એક યજ્ઞ કોઈને પણ ભારે પડતો નથી. એનાથી તત્કાળ ઉત્સાહવર્ધક, આદર્શવાદી, ધર્મનિષ્ઠાને જાગૃત કરતું વાતાવરણ બને છે. સંઘશક્તિનો ઉદય થાય છે જે સત્પ્રવૃત્તિ-સંવર્ધન અને દુષ્પ્રવૃત્તિ-નિવારણ બન્ને દષ્ટિએ અતિ મહત્વપૂર્ણ છે.

દેવતાઓને સ્તુતિ સાંભળવાની અને ઉપહારમાં વસ્તુઓ મેળવવાની ઈચ્છા રહેતી નથી. તેઓ તો ભક્તિભાવનાની યથાર્થતાને બે કસોટીઓ પર જ કસે છે. એમાંથી એક છે દુષ્પ્રવૃત્તિઓમાંથી ઓછામાં ઓછી એકનો ત્યાગ અને બીજી છે જે સત્પ્રવૃત્તિઓનો અત્યાર સુધી અભ્યાસ થઈ શક્યો નથી તેનો શુભારંભ અને તત્પરતાપૂર્વક અભિવર્ધન. દીપયજ્ઞ હોય કે મોટો યજ્ઞ, બંનેમાં પૂર્ણાહુતિ વખતે દેવદક્ષિણા અનિવાર્યપણે આવશ્યક માનવામાં આવી છે.

ગ્રહણ અને ત્યાગનો સંકલ્પ આમ તો ગમે ત્યારે કરી શકાય છે, પરંતુ જો તેમને યજ્ઞાગ્નિની સાક્ષીમાં લેવામાં આવે તો સ્વાભાવિક રીતે તેની મન પર ઊંડી છાપ પડે છે. દૃઢ સંકલ્પના આધાર પર કોઈપણ નર-નારી લગ્ન કરી શકે છે, પરંતુ જે પરિપક્વતા અગ્નિની સાત પરિક્રમા કર્યા બાદ સંકલ્પિત થયા બાદ આવે છે એ પથ્થરની લકીરની જેમ દૃઢ બની જાય છે તથા તેની અમીટ ઇશપ જીવનભર ટકી રહે છે.

આ ધર્માનુષ્ઠાનનું વિધિવિધાન અને મંત્રોચ્ચારણ એટલું સરળ છે કે એકવાર સારી રીતે સમજી અને જોઈ લેવા માત્રથી તેને કરવા-કરાવવાની પદ્ધતિ હસ્તગત થઈ જાય છે. આ કર્મકાંડમાં પ્રવીણ બનીને કોઈપણ વ્યક્તિ પોતાના ક્ષેત્ર-સમુદાયમાં આ પ્રચલનનો પ્રારંભ કરવામાં, વિસ્તૃત બનાવવામાં સહજ રીતે સફળ બની જાય છે. કોઈ પણ પ્રતિભાવાન સંયોજક દીપયજ્ઞનો સંચાલક બની યશ તથા પુણ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

પશ્ચિમમાંથી આયાત કરવામાં આવેલ આકર્ષક શબ્દોને લલચાવનારા પોકારોનો વળગાડ આપણને ન લાગવો જોઈએ. આપણી આગવી પૂર્વની પરંપરા નથી શું? મૂડી અને મજૂરીના સવાલનો આપણો પોતાનો ઉકેલ શોધી કાઢવાની આપણી શક્તિ નથી કે? એ વિષયમાં પશ્ચિમમાંથી જે કંઈ આવે છે, તે બધા પર હિંસાનો પટ ચડેલો હોય છે. એ રસ્તાને છોડે જે તારાજી ઊભી છે તે મેં જોઈ લીધી હોવાથી મારો તેની સામે વાંધો છે.

અસ્પૃશ્યતા અધર્મ છે. એ તો આંધળાઓ જોઈ શકે એમ છે. માત્ર ઘણા કાળનો અધ્યાસ આપણને અસ્પૃશ્યતામાં રહેલો અધર્મ પણ જોવા નથી દેતો.

પોતાની જરૂરિયાત વધાર વધાર કરવાના પાગલ ધસારામાં જે લોકો આજે પડ્યા છે અને પોતે સાચા તત્ત્વમાં વધારો કરે છે એવું માની બેઠા છે તેમને બધાને માટે એક દહાડો પાછા વળી 'અમે આ શું કરી બેઠા?' એવું પૂછવાનો વખત આવ્યા વગર રહેતો નથી.

સ્વાધ્યાય વિના સાધના અધૂરી

માનવજીવનમાં સુખમાં વધારો કરવાના ઉપાયોમાં સ્વાધ્યાય એક મુખ્ય સાધન છે. સ્વાધ્યાયથી જ્ઞાનમાં વધારો થાય છે, મનમાં મહાનતા, આચરણમાં પવિત્રતા તથા આત્મામાં પ્રકાશ આવે છે. સ્વાધ્યાય એક પ્રકારની સાધના છે, જે તેના સાધકને સિદ્ધિના દ્વાર સુધી પહોંચાડે છે.

માનવજીવનને સુખી, સમૃદ્ધ અને સુસંસ્કારી બનાવવા માટે સદ્ગ્રંથોનો સ્વાધ્યાય કરવો ખૂબ જ આવશ્યક છે. સ્વાધ્યાય માનવનો સાચો મિત્ર તથા આત્માનું ભોજન છે. સ્વાધ્યાયથી આપણને જીવનને આદર્શ બનાવવાની સત્પ્રેરણા મળે છે. સ્વાધ્યાય આપણા જીવનસંબંધી બધી સમસ્યાઓની ચાવી છે. સ્વાધ્યાય આપણા ચરિત્રનિર્માણમાં મદદરૂપ બનીને આપણને પ્રભુપ્રાપ્તિ તરફ અગ્રેસર કરે છે. સ્વાધ્યાય સ્વર્ગનું દ્વાર અને મુક્તિનું સોપાન છે.

સંસારમાં જેટલા પણ મહાપુરુષ, વૈજ્ઞાનિક, સંત, મહાત્મા, ઋષિ, મહર્ષિ વગેરે થયા છે તેઓ બધા સ્વાધ્યાયશીલ હતા. સ્વાધ્યાયનો અર્થ છે સત્સાહિત્ય તથા વેદ, ઉપનિષદ્, ગીતા વગેરે આર્ષગ્રંથો તથા મહાપુરુષોનાં જીવનવૃત્તાંતોનું અધ્યયન તથા મનન કરવું. કંઈ પણ વાંચવું તેને સ્વાધ્યાય કહી શકાય નહિ. મનોરંજનપ્રધાન નવલકથા, નાટક તથા શૃંગારરસપૂર્ણ પુસ્તકો વાંચવાં તે સ્વાધ્યાય નથી. આ પ્રકારનું સાહિત્ય વાંચવાથી વાસ્તવમાં સમયનો દુરુપયોગ થાય છે તથા આત્મા કલુષિત થાય છે. કુરુચિપૂર્ણ ગંદા સાહિત્યને અડવું તેને પણ પાપ સમજવું જોઈએ.

સાચો સ્વાધ્યાય એ જ છે કે જેનાથી આપણી

ચિંતાઓ દૂર થાય, આપણી શંકા-કુશંકાઓનું સમાધાન થાય, મનમાં સદ્ભાવ અને શુભ સંકલ્પોનો ઉદય થાય તથા આત્માને શાંતિનો અનુભવ થાય. આપણાં શાસ્ત્રોમાં સ્વાધ્યાયનું ખૂબ જ મહત્ત્વ બતાવવામાં આવ્યું છે. યોગશાસ્ત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે -

સ્વાધ્યાયાદ યોગમાસીત્ યોગાત્ સ્વાધ્યાયમામનેત્ ।

સ્વાધ્યાય-યોગ-સમ્પત્યા પરમાત્મા પ્રકાશતે ॥

અર્થાત્ - “સ્વાધ્યાય સાથે યોગની ઉપાસના કરવી અને યોગ સાથે સ્વાધ્યાયનો અભ્યાસ કરવો. સ્વાધ્યાયરૂપી સંપત્તિથી પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.”

ત્રયો ધર્મ સ્કન્ધાયજ્ઞોઽધ્યયનં દાનમિતિ ।

અર્થાત્ - “ધર્મના ત્રણ સ્કન્ધ છે. યજ્ઞ, સ્વાધ્યાય અને દાન.”

શ્રીમદ્ભાગવતમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે -

સ્વાધ્યાયભ્યસનં ચૈવ વાશ્મયં તપ ઉચ્યતે ।

— ગીતા ૧૭/૧૫

અર્થાત્ - “સ્વાધ્યાય કરવો તે જ પ્રાણીનું તપ છે.”

મહાભારતના શાંતિપર્વમાં કહેવામાં આવ્યું છે -

“નિત્યં સ્વાધ્યાયશીલશ્ચ દુર્ગન્ધતિ તરન્તિ તે.”

નિત્ય સ્વાધ્યાય કરનાર વ્યક્તિ દુઃખોથી પાર થઈ જાય છે.

પોતાના જીવનને પવિત્ર, શુદ્ધ અને નિર્મળ બનાવવા ઈચ્છતા હો તો આજસ અને પ્રમાદ છોડીને નિત્ય સદ્ગ્રંથોના સ્વાધ્યાયનો આજથી સંકલ્પ કરો તથા તેનું દંઢતાથી પાલન કરો.

લોકમાન્ય ટિળકે કહ્યું છે - “હું નરકમાં પણ ઉત્તમ પુસ્તકોનું સ્વાગત કરીશ. કેમ કે એમાં એવી શક્તિ છે કે એ જ્યાં રહેશે ત્યાં આપમેળે જ સ્વર્ગ બની જશે.”

આપણામાંથી દરેકે ઈશ્વરની ભાવનાત્મક ઉપાસના કરવા માટે સ્વાધ્યાયને એક આવશ્યક ધર્મકર્તવ્ય બનાવી લેવું જોઈએ. ઈશ્વરની પ્રાથમિક પૂજા, મૂર્તિ, ચિત્ર વગેરેનાં ધ્યાન અને અક્ષત, પુષ્પ, નૈવેદ્ય, ધૂપ, દીપ વગેરે સાધનોથી થાય છે, પરંતુ આગળ જતાં માધ્યમિક ઉપાસના ઉચ્ચ વિચારધારા રૂપી પ્રતિમાને મનમંદિરમાં સ્થાપિત કરીને જ અગ્રગામી બનાવવામાં આવે છે. સંયમ, સાહસ, વિવેક, સેવા, દયા, કરુણા, મિત્રતા, ઉદારતા, સૌજન્ય, પવિત્રતા વગેરે સદ્ગુણ વિશુદ્ધ રૂપથી ઈશ્વરની ભાવનાત્મક પ્રતિમાઓ જ છે. સ્વાધ્યાય, સત્સંગ અને ચિંતન મનન દ્વારા જેટલા વખત સુધી મનમંદિરમાં આ સદ્ગુણોનો પ્રકાશ ટકી રહે અને એમાં પોતાની શ્રદ્ધા સ્થિર રહે, તેટલા વખત સુધી ઉચ્ચસ્તરીય ઈશ્વરપૂજન થતું રહ્યું

એમ માનવું જોઈએ. પ્રતિમાઓ ઈશ્વરનું પ્રતીક છે, પરંતુ ઉચ્ચ ભાવનાઓને તો પ્રભુનો પ્રતિનિધિ જ માનવામાં આવી છે. આથી સ્વાધ્યાય આપણી ઉપાસનાત્મક જરૂરિયાતને પૂર્ણ કરવાનું એક મહત્વપૂર્ણ માધ્યમ પણ છે. આપણને આજની સ્થિતિને અનુરૂપ ઉચ્ચસ્તરીય માર્ગદર્શન તથા પરામર્શ આપી શકે એવા મનીષી મહાપુરુષોનો સત્સંગ, સાન્નિધ્ય દરેક વખતે, ઈચ્છીએ ત્યાં ઉપલબ્ધ થઈ શકતું નથી, પરંતુ સદ્ગ્રંથોના માધ્યમથી આપણે જે પણ મહાપુરુષને ઈચ્છીએ તે હર સમયે, કોઈપણ વિષય પર પરામર્શ આપવા માટે બોલાવીએ તો એ કોઈ પણ મુશ્કેલી વગર ઉપસ્થિત થશે. સ્વાધ્યાય જેટલી સરળ બીજી કોઈ સાધના હોઈ શકે નહીં. આથી આપણે માનસિક પરિષ્કારના આ અમોઘ માધ્યમને આપણા દૈનિક જીવનમાં દઢતા, સ્થિરતા અને શ્રદ્ધાપૂર્વક સ્થાન આપવું જોઈએ. સ્વાધ્યાયમાં પ્રમાદ ન કરવાની શાસ્ત્રની આજ્ઞાને એક ધર્મનિષ્ઠ વ્યક્તિની જેમ આપણે નિશ્ચિતપણે શિરોધાર્ય કરવી જ જોઈએ.

ઈશ્વરની દિવ્ય ભેટ-આત્મવિશ્વાસ

પોલીસના સશસ્ત્ર રક્ષકો સાથે ચાલતા હોય છે ત્યારે સુરક્ષાની નિશ્ચિતતા થઈ જાય છે અને નિર્ભય થઈને ચાલી શકાય છે. જેને ઈશ્વર પર, તેની સર્વશક્તિમાન સત્તા પર વિશ્વાસ છે તે નિર્ભય થઈને ચાલે છે. જેને ઈશ્વર પર ભરોસો છે, જે ઈશ્વરને પ્રત્યેક સમયે પોતાનામાં બિરાજમાન હોવાનો અનુભવ કરે છે તેને આત્મવિશ્વાસની ઊણપ કેમ કરીને રહેશે? ઈશ્વરમાં વિશ્વાસ અને આત્મવિશ્વાસ એક જ શ્રદ્ધાની બે બાજુઓ જ છે. જે સ્વયં પરની, પોતાની મહાનતા અને સંભાવનાઓ પરથી શ્રદ્ધા ગુમાવી બેઠો છે, તેને નાસ્તિક સિવાય બીજું શું કહી શકાય? જે સ્વયં પર ભરોસો રાખે છે તેને ઈશ્વર સહાય કરે છે. કોઈ નિષ્ઠાવાન નિષ્ફળ રહે તેવું બની શકે છે, પરંતુ જેટલા લોકો સફળતા પ્રાપ્ત કરે છે તેઓમાંથી પ્રત્યેક આત્મવિશ્વાસી અવશ્ય હોય છે. કોઈ કુશળ ખેડૂતનો પાક નિષ્ફળ જાય તે સંભવ છે. જેણે ખેતીની કમાણી કરી છે તે પૈકી પ્રત્યેકને ખેડ-વાવણીનો શ્રમ કરવો પડ્યો છે. આત્મવિશ્વાસ જ શક્તિનો સ્ત્રોત છે. વાસ્તવમાં ઈશ્વરની એક માત્ર દિવ્ય ભેટ મનુષ્યને જે મળે છે તે આત્મવિશ્વાસ જ છે.

● મન પર અંકુશ રાખો ●

મનની બે જાણીતી વિશેષતાઓ છે - ચંચળતા તથા સુખની લાલસા. વાંદરા જેવી ઊછળકૂદ, બદમાશ છોકરાં જેવી મસ્તી, પંખીઓની જેમ જ્યાં ત્યાં ઊછળતા ફરવું એ તેની ચંચળવૃત્તિને સંતોષ આપે છે. કલ્પનાના મહેલોની સૃષ્ટિ, કલ્પનાલોકનું તીવ્ર ભ્રમણ-વિચરણ કરવામાં તેની શક્તિનો એક મોટો ભાગ નષ્ટ થઈ જાય છે. શક્તિની આ વ્યર્થ ક્ષીણતાને રોકી તેને સુનિશ્ચિત તથા સાર્થક પ્રયોજનમાં કેન્દ્રિત કરવી તે યોગાભ્યાસ છે. શક્તિઓનો આ સાચો ઉપયોગ જીવનમાં સ્પષ્ટ અને આશ્ચર્યનજક પરિણામ સામે લાવે છે. પદ્યપણાના સ્થાન પર પ્રગતિશીલતા આવી જાય છે. દરિદ્રતા સમૃદ્ધિમાં પલટાઈ જાય છે. ભટકવાની જગ્યાએ પ્રચંડ પુરુષાર્થની પ્રવૃત્તિ વિકસિત થવાથી પરિસ્થિતિઓ અનુકૂળ થવા લાગે છે અને સાધનો સંચિત થવા લાગે છે. લૌકિક સફળતાઓ પણ લક્ષ્યકેન્દ્રિત પુરુષાર્થનું જ પરિણામ હોય છે. મનની ભાગદોડ રોકીને જ તેને ચોક્કસ લક્ષ્ય તરફ વાળી શકાય છે.

આ જ સધાયેલું મન આત્મિક ક્ષેત્રમાં લગાવવાથી સુષુપ્ત શક્તિ કેન્દ્રોને જાગૃત અને ક્રિયાશીલ બનાવે છે તથા દિવ્ય ક્ષમતાઓ પ્રકાશમાં આવે છે. અંતઃચેતનાની શુદ્ધિ સામાન્ય વ્યક્તિને મહામાનવના સ્તર સુધી પહોંચાડીને જ જંપે છે. પ્રગતિનો સંપૂર્ણ ઇતિહાસ મનની શક્તિની, લક્ષ્યકેન્દ્રિત પુરુષાર્થની જ યશગાથા છે. ચંચળતાની પ્રવૃત્તિને પુરુષાર્થની પ્રવૃત્તિમાં બદલવાનું પરાક્રમ જ પ્રગતિનો સાર્વભૌમ આધાર છે.

મનની બીજી પ્રવૃત્તિ છે - સુખની લાલસા. શારીરિક સુખોના ભોગનું માધ્યમ છે - ઈંદ્રિયો. તેના દ્વારા વિભિન્ન વાસનાઓને સ્વાદ મળે છે. પેટ અને પ્રજનનસંબંધી સુખો માટે જુદી જુદી જાતની ચેષ્ટાઓમાં મન ગુંથાયેલું રહે છે અને આ સુખોની પ્રાપ્તિ માટે

પ્રેરણા જ આપતું નથી, પરંતુ ફક્ત તેની કલ્પનાઓ કરવામાં પણ ઘણો સમય નષ્ટ કરે છે. પછી આ ભૌતિક સુખો માટે સાધનો ભેગાં કરવામાં પણ મનને ન જાણે કેટલીય યોજનાઓ ઘડવી પડે છે. ઈંદ્રિયોની પ્રિય વસ્તુ કે વ્યક્તિ જોવા, સાંભળવા, અડવા, સૂંઘવા અથવા સ્વાદ લેવાની લાલચ મનને પ્રબળ ઈચ્છાથી ભરી દે છે અને તે એ જ દિશામાં લાગેલું રહે છે. અહંકાર સંતોષવા માટે મન બીજાઓ પર પ્રભાવ પાડવા અનેક પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરે છે અને વ્યક્તિ અનેક પ્રકારના ઠાઠમાઠ કરે છે. સંચય અને સ્વામીત્વની ઈચ્છાઓ પણ અનેકવિધ પ્રયત્નોનું કારણ બને છે. આ બધી ઈચ્છાઓ, આકાંક્ષાઓની તરસને વ્યક્ત કરવા માટે જ તૃષ્ણા શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે. અહંભાવના પર આધાત પહોંચતાં જ બદલો લેવાની ભાવના પ્રબળ થઈ ઊઠે છે. ઈચ્છિત વિષય પર પોતાનો હક માની લેવો અને પછી તે પ્રાપ્ત ન થાય કે તેમાં અવરોધ ઊભો થતાં ભડકી જવું તે પણ અહંતા પરના આધાતના કારણે જ થાય છે. આ ઉત્તેજના જ કોષ છે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વગેરે સંપૂર્ણ વિકારોનો સમૂહ વસ્તુતઃ મનમાં ઊઠતી પ્રતિક્રિયાઓ માત્ર છે, જે ભૌતિક સુખોના લોભના કારણે ઊઠતી રહે છે. લોભ-લાલચની આ પ્રબળ ઈચ્છાની દિશાને બદલી નાખવી તે જ 'તપ' છે.

સુખ મનનો વિષય છે, જ્યારે આનંદ અને આત્મસંતોષ આત્માનો. સુખની લાલચથી ટેવાયેલું મન આનંદના સ્વાદને જાણી શકતું નથી અને જે જાણ્યું જ નથી તેના માટે ઊંડી, સ્થિર પ્રીતિ, સાચું આકર્ષણ શક્ય નથી. આનંદની આકાંક્ષા વિષયલોલુપ મનમાં પ્રગાઢ થતી નથી. તે માટે મનને પ્રશિક્ષણની જરૂર છે. આ પ્રશિક્ષણ-પ્રક્રિયા જ તપ છે. તપસ્વીને કષ્ટ એ અર્થમાં સહેવું પડે છે કે ટેવાયેલા સુખનો અવસર જતો રહે છે. શારીરિક સુખસુવિધાઓ ઘટે છે, માનસિક

મનોરંજનનો પણ અવકાશ રહેતો નથી અને આદર્શનેષ આચરણ આર્થિક સમૃદ્ધિને પણ આડે આવે છે. પ્રત્યક્ષ રીતે તો, આવાં પરિણામો માટે કરવામાં આવતા પ્રયત્નો મૂર્ખતા જ લાગશે, પરંતુ શ્રેષ્ઠ ઉપલબ્ધિઓનો રાજમાર્ગ આ જ છે.

ખેડૂત, વિદ્યાર્થી, પહેલવાન, શ્રમિક, વ્યવસાયી, કલાકાર વગેરેને પણ પોતાની પ્રગતિ તથા ઉપલબ્ધિઓની પ્રાપ્તિ માટે બાળક જેવી ચંચળતામાંથી મનને વિરક્ત કરવું જ પડે છે અને પોતાનાં નીરસ પ્રયોજનોમાં જ મન:શક્તિ નિયોજિત કરવી પડે છે. મોજશોખથી ટેવાયેલા તેમના સાથીઓ એ લોકોની આવી લક્ષ્યોન્મુખ પ્રવૃત્તિઓની મજાક પણ ઉડાવે છે, પરંતુ જેઓ ચિત્તની ચંચળતાને નિયંત્રિત કરીને તેને પોતાના લક્ષ્ય તરફ જ લગાવી રાખે છે તેમને જ અંતે બુદ્ધિમાન અને પ્રગતિશીલ માનવામાં આવે છે. એ લક્ષ્ય કૃષિનું હોય કે શિક્ષણનું, શરીરસૌજવનું હોય કે આર્થિક સમૃદ્ધિનું, કળાકૌશલ્યનું હોય કે વૈજ્ઞાનિક આવિષ્કારનું અથવા દાર્શનિક ચિંતન-મનનનું.

કાદવમાં કંઠ સુધી ફસાયેલો મનુષ્ય પ્રગતિપથ પર અગ્રેસર કેવી રીતે થાય ? પહેલો પ્રયાસ ડૂબવાની સ્થિતિમાંથી બહાર નીકળવાનો થવો જોઈએ. મનને તૃષ્ણાઓથી અને શરીરને વાસનાઓની ખાઈમાં પડવામાંથી બચાવવું જોઈએ.

પતન થવામાંથી બચવાનું અને ઊંચે ઊઠવાનો સુયોગ ત્યારે જ થઈ શકે છે કે જ્યારે સાંસારિક એષણાઓ તરફ તીવ્ર ગતિથી દોડવાની ટેવ બદલવામાં આવે અને ઊલટાવીને એ મહત્વાકાંક્ષાઓના માર્ગ પર ચાલવામાં આવે તો તે મહાનતા લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડે છે.

પરિવર્તનની આ સંધિવેળા આવી કે નહીં તેની એક જ કસોટી છે કે સરેરાશ ભારતીય સ્તરનો નિર્વાહ કરવાનો સ્વીકાર થયો કે નહીં. “સાદું જીવન ઉચ્ચ વિચાર”ના આદર્શનું મહત્ત્વ માનવામાં આવ્યું કે નહીં. અમીરીની મોટાઈ નિરર્થક માની મહાનતાનું ગૌરવ ગળે ઊતર્યું કે નહીં. જો આટલું થઈ શકે તો વાસ્તવમાં જીવન ખૂબ જ હળવુંફૂલ બની જશે. તેની રાઈ જેટલી

જ આવશ્યકતા છે, જે જરાક જેટલી સૂઝબૂઝથી અને મહેનતથી પૂરી થતી રહેશે. સાંસારિક સમસ્યાઓ અને મુશ્કેલીઓનું સરળતાપૂર્વક સમાધાન થતું જશે. કોઈ મૂંઝવણ વણઉકલી રહેશે નહીં. સંતોષ અને સાદગીનું રસાસ્વાદન થતાં જ પરિસ્થિતિઓ જોતજોતામાં બદલાઈ જશે કે જે ત્રાસ આપતી હતી.

એ જ મહત્વાકાંક્ષાઓ શ્રેયસ્કર છે, જે આપણને મોટા નહીં, પણ મહાન બનાવે. મહાન બનવાનો એક જ ઉપાય છે કે દષ્ટિકોણ અને કાર્યક્રમ મહાન બનાવવામાં આવે. ઉત્કૃષ્ટ ચિંતન, આદર્શ ચરિત્ર તથા શાલીન વ્યવહાર, આ ત્રણેયનો એક ત્રિકોણ છે, જે મહાનતાની સંપૂર્ણ આકૃતિ બનાવે છે. એમનો સમન્વય જ ત્રિવેણીસંગમ બનાવે છે.

આ પૃથ્વીતળ પર ઈશ્વરને મેં અત્યંત કડક હાથે કામ લેનારો જોયો છે. એ તમારી પૂરેપૂરી કસોટી કરે છે અને જ્યારે તમને લાગે કે તમારી શ્રદ્ધા કે તમારું શરીર સાથે નથી આપતું અને તમારી નાવ ડૂબવા માંડી છે ત્યારે કોઈ ને કોઈ રીતે તે તમારી વહારે ધાય છે અને તમને ખાતરી કરાવી આપે છે કે તમારે કદી શ્રદ્ધા ન ખોવી જોઈએ. એ હંમેશાં તમારે આધીન છે પણ એની શરતે, નહિ કે તમારી શરતે. આ મારો અનુભવ છે. મને એક પણ પ્રસંગ એવો યાદ નથી આવતો જ્યારે ખરે વખતે તેણે મારો સાથ છોડી દીધો હોય.

વિજ્ઞાનની મદદથી આપણે ધરતીકંપ ક્યારે થશે તે જાણી શકીએ, પરંતુ તેવા અનંત પ્રયોગ થાય તેથી આત્માની શુદ્ધિ થવાની નથી, આત્મશુદ્ધિ વિના જગતમાં કશાની કિંમત નથી. ઈશ્વરની ઈચ્છા વિના કશું જ બનતું નથી.

વિશ્વનું કલ્યાણ સામૂહિક સાધનાથી

કોઈપણ ક્ષેત્રમાં સામૂહિક વિકાસ માટે સામૂહિક પ્રયાસ આવશ્યક હોય છે. વિજ્ઞાન હોય કે ઉદ્યોગ, શિક્ષણ હોય કે આરોગ્ય, રાજનીતિ હોય કે સમાજસેવા, સામૂહિક ગતિવિધિઓના તાલમેલ વગર એમની સ્થિતિ તથા પ્રગતિ શક્ય નથી. ગાંધીજીનો અહિંસા અને સત્યાગ્રહનો વિચાર સામૂહિક સાધના વિના રાજનૈતિક સ્વાધીનતા અપાવવાનો ન તો આધાર બની શકતો હતો કે ન સામાજિક જાગરણનો.

સાધનની ઉપાસનાનાં અંગો વિશે ભારતીયોમાં એક ખોટી ધારણા થઈ ચુકી છે કે એ અલગ રીતે જ થવી જોઈએ, પરંતુ વ્યાવહારિક કસોટી પર આ માન્યતા નથી સાચી ગણાતી કે નથી તેનો કોઈ શાસ્ત્રીય આધાર મળતો. આજ સુધી કોઈ પણ સાચા સાધકે એ ક્યારેય કહ્યું નથી કે પરમાત્મા સાથે કોઈ ગુપ્ત સોદાબાજી કરવી, ચુપચાપ પોતાનું કામ કરાવી લેવું તથા પોતાનો જ સંબંધ સ્થાપી દેવાની આકાંક્ષા અને ઉદ્દમ સાધનાનું અંગ છે. ઊલટાનું તેને વિકૃતિ જ કહી શકાય છે.

પ્રાચીનકાળમાં સાધનાના સામૂહિક સ્વરૂપ સિવાયના બીજા કોઈ સ્વરૂપની કલ્પના પણ કરવામાં આવતી ન હતી. વેદોમાં સામૂહિક ઉપાસનાસંબંધી ઉક્તિઓ ભરેલી છે. સમાન સાધના કરવામાં આવે ત્યારે જ સમાન ચિત્તવૃત્તિ થશે. એકસરખા વિચાર-તરંગો તથા ભાવતરંગો એકસરખી ચિત્તવૃત્તિને જન્મ આપે છે.

સામૂહિક સાધના જ આપણી સમૃદ્ધ પરંપરાનું અંગ છે. પતનકાળમાં વ્યક્તિવાદી દૃષ્ટિકોણ આવી જાય તો તેને ઉપાસનાનું અનિવાર્ય અંગ માનવું ન જોઈએ. સામૂહિક ઉત્કર્ષના પ્રયાસો સામૂહિક સાધના દ્વારા જ શક્ય બન્યા છે. જ્યારે જ્યારે સામૂહિક સાધનાથી ભારતીયો વિરક્ત થયા છે ત્યારે ત્યારે વ્યક્તિવાદની પ્રવૃત્તિઓ વિકસી છે, વધી છે અને

સમાજની અધોગતિ થઈ છે. આ અધોગતિથી બચવા માટે જેટલા પણ પ્રયત્નો થયા છે, તેમાં સામૂહિક સાધના પર સદાય ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. સમુદ્રમંથન એક સામૂહિક સાધના જ હતી, જે દેવો તથા અસુરોની સંયુક્ત ઉપાસના દ્વારા પૂર્ણ થઈ શકી તથા ચૌદ સિદ્ધિઓ મળી શકી. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ રાવણવિજય એક સાધના જ છે. તેથી જ તુલસીદાસે તેમના ગ્રંથને રામચરિતમાનસ નામ આપ્યું. અધ્યાત્મ-રામાયણમાં તો એ આખાય કથાપ્રસંગનું આધ્યાત્મિક વિશ્લેષણ જ મુખ્ય છે. સીતારૂપી સિદ્ધિને પામવા માટે રીંદ્રવાનરો સહિત સામૂહિક સાધના આવશ્યક બની. શ્રીકૃષ્ણ દ્વારા સોળ હજાર ગોપીઓ સાથે રચવામાં આવેલ મહારાસ ભાગવત તત્ત્વના બધા જ જ્ઞાતાઓ દ્વારા સામૂહિક સાધના જ માનવામાં આવે છે. બુદ્ધે સામૂહિક સાધનાનાં વિશાળ આયોજનો દ્વારા જ લોકજાગૃતિ કરી. અંગ્રેજોની ગુલામીમાંથી સ્વદેશને મુક્ત કરાવવા માટે ગાંધીજીએ સામૂહિક પ્રાર્થનાસભાઓને પણ જરૂરી માની હતી અને તેના દ્વારા સામૂહિક જાગૃતિ ફેલાવી શક્યા.

સમાન આકૃતિ એટલે સમાન ચિત્તવૃત્તિ, સમાન હૃદય અને સમાન મન વિના સમૂહમાં સૌહાર્દભાવ સ્થાપી થઈ શકતો નથી અને તેવું થયા વિના સુમતિ, સૌમનસ્ય તથા અંતર્બાહ્ય સમૃદ્ધિ શક્ય નથી. આથી સામૂહિક સાધનાનું મહત્ત્વ સમજવું અને તેને અપનાવવી તે આજના યુગની આવશ્યકતા છે. એ જ પ્રગતિના આધારોને એકઠા કરી શકે છે.

એકલા એકલા ફક્ત પોતાના લાભ માટે પ્રાર્થના કરવાથી એ શક્તિ પેદા થતી નથી જે સામૂહિક પ્રાર્થનાથી પેદા થાય છે. વેદોમાં જ્યાં પણ પ્રાર્થનાસંબંધી ઋચાઓ અને મંત્રો આપવામાં આવ્યા છે તે વૈદિક પ્રાર્થનાઓ એક વ્યક્તિ માટે નહીં, પરંતુ સમુદાય માટે, આખા સમાજ માટે, રાષ્ટ્રના ઉત્થાનને માટે, વિશ્વના કલ્યાણ

માટે કરવામાં આવી છે. અમે સંપૂર્ણ વિશ્વ સાથે છીએ - આ ભાવ રાખીને કરવામાં આવેલી પ્રાર્થનાનો સ્તર ઊંચો છે.

સાધનાને શક્તિ આપવા માટે તેમાં સામૂહિકતાનો સમાવેશ ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે. એકાકી ભજન, એકાકી પરિણામ જ ઉત્પન્ન કરી શકે છે, જ્યારે સામૂહિક સાધનાનો પ્રભાવ એકબીજાને પ્રકાશ, પ્રોત્સાહન તથા અનુકરણની પ્રેરણાઓ પ્રદાન કરે છે. વાતાવરણમાં ઉપયોગી પ્રવાહ પેદા કરે છે. પોતાનો વ્યક્તિગત લાભ પણ ધારણ કરતાં વધુ મળે છે. એકાકી યાત્રાઓ સહેલાઈથી પૂરી થતી નથી, પરંતુ જો એમાં ઘણા લોકોનો સમૂહ જોડાઈ જાય તો સાથે સાથે જ હસતાં બોલતાં, ખાતાં-પીતાં, ગીત ગાતાં ગાતાં રસ્તામાં એટલો આનંદ આવે છે એ કોઈ પણ તીર્થયાત્રી સારી રીતે સમજી શકે છે, સુરક્ષા તથા સહાયતા જેવા અનેક લાભ તો એમાં અનાયાસે જ મળતા રહે છે.

સામૂહિકતામાં અસાધારણ શક્તિ છે. બે નિર્જીવ વસ્તુઓ મળીને એક વસ્તુ એક બે જ બને છે, જ્યારે પ્રાણવાનોની એકાત્મકતા અનેકગણી થઈ જાય છે. તાંતણા ભેગા મળીને દોરડું બનવાનું. દોરા વણી લેવાથી કાપડ બનવાનું, ઈંટોથી ઈમારત, ટીપાંથી સમુદ્ર તથા સળીઓથી સાવરણી બનવાનાં ઉદાહરણ એ જ બતાવે

છે કે ભેગા મળીને એક બની જવાનું પરિણામ કંટલું મહાન હોય છે. એક લય તથા તાલથી જ્યારે આઘાત કરવામાં આવે છે ત્યારે ઘણા વિસ્ફોટક પરિણામની સંભાવનાઓ દૃશ્યમાન થવા લાગે છે. તાલબદ્ધ રીતે પરેડ કરતી ફોજ ધ્વનિશક્તિ દ્વારા પુલ તોડી શકે છે તથા એક નાનકડું લોક નિરંતર સંઘાતથી ગર્ડર તોડીને ભવનને ધરાશાયી કરી શકે છે. સમૂહબદ્ધ રીતે કરવામાં આવેલ પ્રાર્થનામાં એ પ્રભાવ છે, જે વાતાવરણના પ્રવાહને બદલીને અશક્યને પણ શક્ય બનાવી શકે છે. આજે જે પરિસ્થિતિઓ છે તે ન રહેતાં સત્યુગના અરુણોદય જેવી સ્વર્ગીય પરિસ્થિતિઓનું નિર્માણ થઈ શકે (જેવી કે દિવ્યદર્શીઓએ તેમના ભવિષ્યકથનમાં વ્યક્ત કરી છે) તો કોઈને આશ્ચર્ય થવું ન જોઈએ. મુસ્લિમોની નમાજનો એક ચોક્કસ સમય હોય છે. અજાનનો સમય થતાં જ જે વ્યક્તિ જ્યાં પણ હોય ત્યાં તરત જ ઉપાસનાનો શુભારંભ કરી દે છે. ખ્રિસ્તીઓ રવિવારે સવારે એકત્ર થાય છે તથા ચર્ચમાં સામૂહિક પ્રાર્થના કરે છે. મિલિટરીની “રિટ્રીટ” જ્યારે પણ થાય છે ત્યારે જે વ્યક્તિ જ્યાં હોય છે ત્યાં જ સાવધાન મુદ્રામાં ઊભી થઈ જાય છે. આ બધાં ઉદાહરણો એક સમય અને સામૂહિકતાની શક્તિ તરફ ધ્યાન આકર્ષિત કરવા માટે આપવામાં આવ્યાં છે.

વેધવ્યને હું ધર્મનું ભૂષણ માનું છું. વિધવા બહેનોને જોઉં છું ત્યારે મારું મારું અનાયાસે નમે છે. વિધવાનું દર્શન મારે સારું અપશુકનની નિશાની નથી. પ્રાતઃકાળમાં તેનું દર્શન કરી હું કૃતાર્થ થાઉં છું. તેનો આશીર્વાદ મોટી બક્ષિસ માનું છું. તેને જોઈ સર્વ દુઃખો ભૂલી જાઉં છું. વિધવાના ધૈર્યનું અનુકરણ અસંભવિત છે.

જેમ ગ્રહણ તેમની ગતિને વિશે નિમેલા નિયમોને અનુસરે છે, તે જ પ્રમાણે આફતો પણ નિશ્ચિત નિયમોને અનુસરે છે. માત્ર આપણે આ ઘટનાને લગતા નિયમો જાણતા નથી અને તેથી આપણે આર્કંદ અથવા ઉત્પાત કરીએ છીએ.

સંઘે શક્તિ: કલિયુગે

અંધકારને દૂર કરવા માટે દીવાઓનો સંયુક્ત પ્રકાશ જોઈએ. એકલો દીવો અમાસના અંધકારને ક્યાં દૂર કરી શકે છે? એક ઈંટ અને એક કોષ દ્વારા મકાન અને મનુષ્ય બનતા જોવા મળતા નથી. સમુદ્રની વિશાળ જળરાશિનો સંચય ત્યારે જ થઈ શકે છે, જ્યારે અગણિત ટીપાં પરસ્પર મળવા તથા સંગઠિત થવા માટે તૈયાર થઈ જાય છે. એકલો મનુષ્ય દુર્દર્શિત દસ્યુનું (ભયંકર લૂંટારો) દમન કરી શકતો નથી. તે માટે સામૂહિક શક્તિ જોઈએ. જ્યારે એક પ્રયોજન તથા લક્ષ્ય માટે સંયુક્ત શક્તિનું નિયોજન થાય છે ત્યારે એ સંગઠન કહેવાય છે. આ જ્યારે, જ્યાં, જે પણ ક્ષેત્રમાં પ્રયુક્ત થાય છે ત્યાં ચમત્કારી પરિણામ પેદા કરે છે.

પશુઓ અને વસ્તુઓમાં સંગઠન હોય છે, આવું કહી તો શકાતું નથી, તેમ છતાં જ્યારે પણ તેઓ એક સ્થાન પર એકત્રિત થાય છે, તો ઘણીવાર સંગઠન જેવાં જ કાર્ય કરતાં જોવા મળે છે. ભેંસોના ઝુંડને સંગઠન કહેવું યોગ્ય નથી, પરંતુ જ્યારે તેમને દીપડાનું સંકટ સામે ઊભું દેખાય છે ત્યારે તેઓ સંગઠિત થતી અવશ્ય જોવા મળે છે. એવી સ્થિતિમાં તેઓ દીપડા સાથે એકલા લડવાનું જોખમ ઉઠાવતી નથી. તેમને આવા પ્રયાસના પરિણામની સારી રીતે જાણકારી હોય છે. તેથી તેઓ સંયુક્ત શક્તિનો પરિચય આપીને જ તેનો સામનો કરે છે. મનુષ્યો પણ દરેક જગ્યાએ દરેક વખતે સંગઠિત થતા હોય એવું નથી. જો આવું થયું હોત તો તેની અનેક સમસ્યાઓ અને અસંખ્ય મુશ્કેલીઓ દૂર થઈ ગઈ હોત, પરંતુ દરેક વ્યક્તિ પોતાની જુદી ખીચડી રાંધવાની ધૂનમાં પોતાની ગતિવિધિઓ જુદી જુદી રાખે છે, જેનાથી કોઈપણ મહત્વપૂર્ણ સિદ્ધિ મળી શકતી નથી.

એ સાચું છે કે એક નાનકડી ચિનગારી ભયંકર અગ્નિકાંડ પેદા કરી શકે છે, પરંતુ તેને ઓલવવા માટે

એક ટીપા જળનું કોઈ અસ્તિત્વ હોતું નથી. ચોર પોતાની જમાત જોતજોતાંમાં મચ્છર માખીઓની જેમ વધારી લે છે, પરંતુ સજ્જનોને આ પ્રયાસમાં હાથીની જેમ સેંકડો વરસ લાગી જાય છે. તેમ છતાં કહેવા લાયક સફળતા જવલ્લે જ મળે છે. કેટલાક મનસ્વીઓની વાત કંઈક જુદી છે, જેઓ પોતાના પ્રબળ પુરુષાર્થ અને પ્રચંડ આત્મબળ દ્વારા આશ્ચર્યજનક સફળતા મેળવે છે તથા પોતાના જેવી વ્યક્તિઓને ચુંબકની જેમ ખેંચી લાવે છે, પરંતુ જેઓ સામાન્ય સ્તરના છે, તેમને માટે આવું કરી શકવું સરળ નથી. આ માટે તેમને સમૂહમાં સાથે હળીમળીને ચાલવા અને રહેવામાં જ લાભ છે. ‘અકેલા ચના ભાડ નહીં ફોડતા’ એ કહેવત એ સત્યના આધારે પ્રચલિત થઈ છે કે સદાશયતાના, સન્માર્ગના રસ્તે ચાલવા તથા કંઈક વખાણી શકાય એવી ઉપલબ્ધિ મેળવવા માટે એકાકી પ્રયાસ પૂરતો નથી. એનાં સત્પરિણામ ત્યારે દેખાય છે જ્યારે વજન લઈ જતી કીડીઓની અને પ્રતિરોધમાં વાંદરાઓની જેમ સામૂહિક પ્રયત્ન થાય. ખરાબ વાતાવરણ તો એકલાના પ્રયાસથી પણ પોતાની ચારે તરફ પેદા કરી શકાય છે, પરંતુ જ્યાં સત્પ્રવૃત્તિઓનું સત્પુણી વાતાવરણ બનાવવાનું જરૂરી હોય ત્યાં સમષ્ટિગત પ્રયત્ન જ ફળદાયી થાય છે. દેવતાઓમાં એક ઊણપ હંમેશાં રહેલી છે કે તેઓ ક્યારેય સંગઠિત થઈને કાર્ય કરી શક્યા નથી. વિલાસિતાનો તથા સુખોનો ત્યાગ કરવાની સાથે એમને બીજાઓના દુઃખદર્દમાં સહભાગી થવામાં કે સમસ્યાનું સમાધાન સામૂહિક શક્તિથી કરવામાં નુકસાન લાગ્યું, પરંતુ જ્યારે પોતાના માથે આફત આવી અને પુરુષાર્થ, પરાક્રમ તથા સંઘર્ષની અક્ષમતાના કારણે આસુરી શક્તિઓએ એમનાં સુખસાધનો જ છીનવી લીધાં ત્યારે એમને પરમપિતા બ્રહ્માએ સંગઠનની શક્તિનો પરિચય કરાવ્યો અને એ જ સંઘશક્તિથી અસુરોનો સંહાર થઈ

શક્યો.

વિશ્વવ્યાપી પરિવર્તન માત્ર એ જ કારણે સંભવ થઈ શક્યું છે કે આજે મનુષ્યના વિચારોમાં એક અભૂતપૂર્વ પરિવર્તન આવ્યું છે. વિશ્વસ્તર પર એનું ચિંતન એકસરખું થઈ ગયું છે. આજે વિશ્વની દરેક વ્યક્તિ શાંતિ, સમતા અને નમ્રતાની ઇચ્છુક છે. જેમ કોઈ મહાત્માને તેના આચરણ વિરુદ્ધનું કાર્ય અપ્રિય હોય છે તેમ એને નુકસાન અને હિંસા અપ્રિય બની ગઈ છે. આવી સ્થિતિમાં જે પ્રયાસ અને પુરુષાર્થ થશે તે ચોક્કસપણે સશક્ત અને પ્રભાવશાળી હશે. ફળસ્વરૂપે પરિણામ પણ કંઈ ઓછું વિસ્મયકારક નહીં હોય, એવું બની પણ રહ્યું છે. એવું નથી કે આવા પ્રયાસ પહેલાં ક્યારેય થયા ન હોય કે શાંતિના સમર્થકોની ઊણપ રહી હોય. વાસ્તવિકતા તો એ છે કે તેના પ્રયત્નો પણ થયા છે અને સાર્થક પણ રહ્યા છે, પરંતુ બધા પોતાનામાં જ વ્યસ્ત રહ્યા. હળીમળીને, એક બનીને કાર્ય કરવામાં કોઈને રુચિ ના રહી, પરિણામે તેનું ફળ બળતા તવા પર પાણીના ટીપાની માફક વરાળ બનીને ઊડવા જેવું રહ્યું, પરંતુ વર્તમાનમાં

કોઈ એવી પ્રેરણા પેદા થઈ રહી છે કે બધા એક જ પ્રકારનો રાગ આલાપી રહ્યા છે અને સમન્વિત પ્રયાસ માટે ઇચ્છુક પણ દેખાય છે, જેથી પરિણામ પણ વિલક્ષણ રીતે સામે આવી રહ્યું છે. હવે પછીના સમયમાં આ પ્રયાસ વધુ સંઘબદ્ધ થાય તો તેમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી.

‘એકલા ચાલો’નો ઘોષ પોતાના સ્થાને સાચો છે, પરંતુ એને એ જ સ્થિતિમાં સ્વીકારી શકાય છે જ્યારે પ્રયાસ તેની રીતે સર્વથા અદ્ભુત હોય અને તેને લગતાં કાર્ય અન્યત્ર ક્યાંય અસ્તિત્વમાં ન હોય, પરંતુ જ્યાં એવાં કાર્યો થઈ પણ રહ્યાં હોય અને સંગઠનની મોટી શક્તિ પણ હોય ત્યાં તેની સાથે હળીમળીને કાર્ય કરવામાં જ ભલાઈ છે. બહુમૂલ્ય ઉપલબ્ધિ આવી સ્થિતિમાં જ સંભવ છે. એક તારની દોરી અને એક સામાનની દુકાન ચાલતી જોવા મળતી નથી. મહત્વપૂર્ણ સુધાર, સંશોધન અને યુગસમસ્યાઓનું શમન સંગઠનાત્મક પુરુષાર્થથી જ શક્ય બનશે. દરેકે તેની શક્તિને સમજવી જોઈએ.

તપ જે સાર્થક-સિદ્ધ થયું

તે ઘણી મુસીબતોના દિવસો હતા. ગૃહકલેશમાં ફસાયેલા ભગીરથનો પરિવાર પીડિત થઈને મુસીબતોમાં બળી રહ્યો હતો. કેટલાંય વર્ષોથી દુષ્કાળ પડી રહ્યો હતો. જનતા એક-એક પાણીના ટીપા માટે તરસે મરી રહી હતી. ગંગા નારાજ થઈને સ્વર્ગમાં જતી રહી હતી. રાજકોષ ખાલી થઈ ગયો હતો. ભગીરથ નિંદા અને ચિંતાથી બેચેન હતા. પ્રજાજનો તે પ્રદેશને છોડીને કોઈ બીજી જગ્યાએ વસવાટ કરવા જઈ રહ્યા હતા. વાતાવરણ ભય અને આતંકથી ભરેલું હતું.

મહર્ષિ ભરદ્વાજની સલાહ લઈને ભગીરથ એકલા તપ કરવા માટે હિમાલય એકાંતવાસ માટે ચાલી ગયા. ગંગોત્રીની નજીક સુમેરુ શિખરની નીચે ભગીરથ શિલા પર તેમણે તપ શરૂ કરી દીધું. તેમનું લક્ષ્ય એક જ હતું. પાછી ગયેલી ગંગાને પરત બોલાવવી. તેઓ તપમાં લાગી ગયા. શિવજીએ તેમનું તપ સાર્થક કરવામાં સહાયતા કરી. ઘણી મુશ્કેલી પછી ગંગા પરત આવી. સમય બદલાયો, સંકટ દૂર થયું અને દુષ્કાળ-પીડિતોએ સંતોષનો શ્વાસ લીધો.

ભગીરથની પાછળ ભાગીરથી ચાલી નીકળી. તપમાં જે ઓછીવત્તી ખામી બાકી હતી તેની પૂર્તતા સપ્તર્ષિ મળીને એક સાથે સપ્તસરોવરમાં કરવા લાગ્યા.

સુખ-શાંતિનો સમય પાછો આવ્યો, સપ્તઋષિઓનો પ્રયાસ પૂરો થયો. ભગીરથી તપશ્ચર્યાએ સમગ્ર વાતાવરણ બદલી નાંખ્યું. સૌ લોકોએ તપનો મહિમા અને એકાકી પુરુષાર્થનું ગૌરવ જાણ્યું. શાંતિને પાછી વાળવાનો આ એક જ માર્ગ હતો.

આત્મીય અનુરોધ

પૂજ્ય ગુરુદેવની સાધના કેવી રીતે સફળ થઈ ?

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે “વિદ્યા, જો હમને સીધી અપનાઈ”માં લખ્યું છે કે “સૌથી મુખ્ય પાઠ જે આ કાયારૂપી ચોલામાં રહીને મારી આત્મસત્તાએ શીખ્યો છે એ છે સાચી ઉપાસના, સાચી જીવન સાધના તથા સમષ્ટિની આરાધના. આ એ જ માર્ગ છે, જે વ્યક્તિને નરમાનવમાંથી દેવમાનવ, દેવદૂતના સ્તર સુધી પહોંચાડે છે. આત્મિક પ્રગતિ માટે ઉપાસના, સાધના, આરાધના એ ત્રણેયના સમન્વયની આવશ્યકતા હોય છે. એમાંથી કોઈ એકના સહારે લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકાતું નથી.”

પૂજ્ય ગુરુદેવે ઉપાસનાનું સાચું સ્વરૂપે બતાવતાં લખ્યું છે કે પૂજનો અર્થ છે – હાથ તથા વસ્તુઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી વિનંતી, આપવામાં આવેલ હુટક ઉપચાર ઉપહાર. પાઠનો અર્થ છે – એવાં પ્રશંસાત્મક ગુણગાન કે જેમાં અતિશયોક્તિ જ ભરેલી હોય. મનોકામના પૂરી કરવા માટે એનાથી પરમાત્માને લલચાવી શકાય છે, ભલે એ યોગ્ય હોય કે અયોગ્ય, ન્યાયસંગત હોય કે અન્યાયપૂર્ણ. સામાન્ય મનુષ્ય આ જ ભ્રાંતિનો ભોગ બન્યો છે. માળા ફેરવનારા અને અગરબત્તી બાળનારાઓમાંથી ઘણી મોટી સંખ્યા આવા જ લોકોની છે. જેઓ આ વિડંબનામાંથી જેટલું પૂરું કરી લે છે તેઓ પોતાને ભક્તજન સમજવાનાં નખરાં કરે છે અને બદલામાં ભગવાન એમની મનોકામનાઓ પૂર્ણ ન કરે તો હજાર ગાળો સંભળાવે છે. કેટલાક એનાથી પણ સસ્તો નુસ્ખો શોધે છે. તેઓ પ્રતિમાઓની, સંતોની ઝાંખી (દર્શન) કરવા માત્રથી જ એમ માનવા લાગે છે કે આ અહેસાનના બદલામાં એ લોકો ઝખ મારીને તેમનો મનોરથ પૂર્ણ કરશે. આત્મિક ક્ષેત્રની ઉપલબ્ધિઓ માટે દર્શન, ઝાંખી કે પૂજપાઠ જેવા નુસ્ખાઓ અપનાવી લેવા માત્રથી કામ ચાલવું જોઈએ, પરંતુ વસ્તુતઃ એવું નથી. જો આવું થયું હોત તો મંદિરોની

ભીડ અને પૂજપાઠવાળી મંડળી અત્યાર સુધી આકાશના તારા તોડી લાવવામાં પણ સફળ થઈ ગઈ હોત.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવને એમના માર્ગદર્શક દાદા ગુરુજીએ સમજાવ્યું કે “ભગવાન તારી મરજી પ્રમાણે નાચશે નહિ. તારે જ ભગવાનના ભક્ત બની તેના સંકેતો પર ચાલવું પડશે. આવું કરી શકીશ તો તદ્દપ થવાનો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકીશ.”

પૂજ્ય ગુરુદેવે લખ્યું છે કે આવું જ કરવું પડ્યું છે. મારી ઉપાસના ક્રિયાપ્રધાન નહીં, શ્રદ્ધાપ્રધાન રહી છે. તમારી પાસે કશું માગીશું નહીં. તમારો સાચો પુત્ર કહી શકાય એવું વ્યક્તિત્વ બનાવીશ. તમારી નિકૃષ્ટ સંતાન જેવી બદનામી થવા દઈશ નહીં.

પૂજ્ય ગુરુદેવે જીવનસાધના વિશે લખ્યું છે કે દેવી ઉપલબ્ધિ કેવી રીતે શક્ય બને છે તેનો એક જ જવાબ છે – પાત્રતા વધારવી. એનું જ નામ જીવનસાધના છે. ઉપાસના સાથે એનો અનન્ય તથા ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે. ભગવાનની સમીપતા માટે ચરિત્ર શુદ્ધ હોવું જરૂરી છે. આપણે “રામ નામ જપના, પરાયા માલ અપના”ની નીતિ અપનાવીએ છીએ. કુકર્મ પણ કરતા રહીએ છીએ, પરંતુ સાથે જ ભજનપૂજનના સહારે તેના દંડમાંથી મુક્તિ મળી જશે, એવું પણ વિચારતા રહીએ છીએ. આ કેવી વિડંબના છે ! સાધક જ સાચા અર્થમાં ઉપાસક હોઈ શકે છે. જેનાથી જીવનસાધના થઈ ન શકી તેનું ચિંતન, ચરિત્ર, આહારવિહાર, મગજ અવાંછનીયતાઓથી ભરેલું રહેશે. ફળસ્વરૂપે મન લાગશે જ નહીં. કર્મકાંડની ચિહ્નપૂજા કરવા માત્રથી કોઈ વાત બનતી નથી. ભજનનો ભાવનાઓ સાથે સીધો સંબંધ છે. જ્યાં ભાવનાઓ હશે, ત્યાં મનુષ્યના ગુણ, કર્મ તથા સ્વભાવમાં સાત્ત્વિકતાનો સમાવેશ થશે.

ગુરુદેવે લખ્યું છે કે જે હૃદયમાં ભગવાનને સ્થાન

આપવાનું છે, તેને દોષદુર્ગુણોમાંથી સ્વચ્છ કરી લેવું જોઈએ. તે માટે આત્મનિરીક્ષણ, આત્મસુધાર, આત્મનિર્માણ અને આત્મવિકાસની ચારેય દિશાધારાઓમાં આગળ વધવું જરૂરી છે. વિચારવામાં આવ્યું કે છેવટે જીવન નિંદિત કેમ બને છે? નિષ્કર્ષ એ નીકળ્યો કે આ બધાનાં ઉદ્ગમકેન્દ્રો ત્રણ છે – લોભ, મોહ અને અહંકાર. આની માત્રા જેનામાં જેટલી વધુ હશે તે એટલો જ અવગતિ તરફ ધસડાતો જશે. સંચિત કુસંસ્કારોનું દબાણ દરેક પર થતું રહે છે. તે અનાયાસે દૂર થતા નથી. ગુરુકૃપા કે પૂજાપાઠથી પણ આ પ્રયોજન સિદ્ધ થતું નથી. તેના સમાધાનનો એક જ ઉપાય છે- એમની સામે લડવું. મનમાં જેવા કુવિચાર આવે કે તરત તેના પ્રતિપક્ષી સદ્વિચારોની સેનાને અગાઉથી જ પ્રશિક્ષિત, કટિબદ્ધ રાખવામાં આવે તથા વિરોધીઓ સાથે લડવા માટે છોડી મૂકવામાં આવે. અહીં જમાવવાનો બવસર ન મળે તો કુવિચાર કે કુસંસ્કાર વધુ વખત રહી શકતા નથી. તેમનું સામર્થ્ય ઓછું હોય છે. પરિપક્વ કરવામાં આવેલ સુસંસ્કાર જ જીતે છે, આધારરહિત કુસંસ્કાર નહીં. આથી જીવનસાધનાને આવશ્યક માનવામાં આવી છે.

આરાધના માટે, લોકસાધના માટે પોતાની મૂડી જોઈએ. તે વિના ભૂખ્યો શું ખાય ? શું આપે ? આ મૂડી ક્યાંથી આવે ? ક્યાંથી મેળવવામાં આવે ? તે માટે માર્ગદર્શકિ પહેલા જ દિવસે કહ્યું હતું- “જે તારી પાસે છે તેને બીજની જેમ ખેતરમાં વાવતાં શીખો. તેને જેટલીવાર વાવવામાં આવશે તેનું સોગાણું થતું જશે. ઈચ્છિત પ્રયોજનમાં ક્યારેય કોઈ વાતની ઊણપ આવશે નહીં.” ગુરુદેવે પોતાના ગુરુદેવના નિર્દેશનમાં પોતાની ચારેય સંપદાઓને ભગવાનનાં ચરણોમાં અર્પણ કરવાનો નિણય કર્યો. (૧) શારીરિક શ્રમ, (૨) માનસિક શ્રમ, (૩) ભાવસંવેદનાઓ (૪) પૂર્વજોનું ઉપાર્જિત ધન. ચારેયને અનન્ય નિષ્ઠા સાથે નિર્ધારિત લક્ષ્ય માટે વાપરતા આવ્યા છે. ફળસ્વરૂપે એ સોગાણું થઈને સાચે જ પાણું મળતું રહ્યું છે.

ઉદાર લોકોના ભંડાર ક્યારેય ખાલી રહેતા નથી. કોઈએ કુપાત્રોને પોતાનો શ્રમ, સમય આપી ભ્રમવશ

દુષ્ટવૃત્તિઓનું પોષણ કર્યું હોય અને તેને પણ પુણ્ય માની લીધું હોય તો એ જુદી વાત છે. નહિ તો લોકસાધનાના પરમાર્થનું ફળ તો એવું છે જે હાથોહાથ મળે છે. આત્મસંતોષ, લોકસન્માન તથા દૈવી અનુગ્રહના રૂપમાં ત્રણગણું સત્પરિણામ પ્રદાન કરતો વ્યવસાય એવો છે કે એમાં જેણે પણ ઝંપલાવ્યું છે તે કૃતકૃત્ય થઈ ગયો છે. કૃપણ લોકો જ ચતુરતા બતાવે છે, પરંતુ તેઓ દરેક દૈષ્ટિએ નુકસાનમાં રહે છે.

લોકસાધનાનું મહત્ત્વ ત્યારે ઘટે છે, જ્યારે તેના બદલામાં વાહવાહ મેળવવાની ઈચ્છા થાય છે. આ તો વર્તમાનપત્રોમાં જાહેરખબર છપાવી વિજ્ઞાપનબાજી કરવા જેવો વ્યવસાય છે. ઉપકાર દર્શાવવાથી અને પ્રતિફળની ઈચ્છા રાખવાથી જ પુણ્યફળ નષ્ટ થાય છે. લોકસાધના માટે કરવામાં આવેલ પ્રયત્નોના ફળસ્વરૂપે સદ્ભાવનાઓમાં વધારો થાય છે કે નહીં, સત્પ્રવૃત્તિઓને આગળ વધારવાનો સુયોગ બને છે કે નહીં, સંકટગ્રસ્તોને વિપત્તિમાંથી બહાર કાઢવા અને સત્પ્રવૃત્તિઓને આગળ વધારવામાં જે કાર્ય સહાયક થાય છે તે જ સાર્થક છે. નહિ તો મફતિયું મેળવવા તથા છળપ્રપંચથી સાદા, ભોળા લોકોને લુંટતા રહેવા માટે આ દિવસોમાં ઘણા આડંબર ફૂટી નીકળ્યા છે. એમાં ધન, સમય ખર્ચતા પહેલાં હજારવાર વિચાર કરવો જોઈએ કે પોતાના પ્રયત્નોનું અંતિમ પરિણામ શું આવશે ? આજે આવી દૂરદર્શી વિવેકશીલતાને વિશેષ રૂપથી અપનાવવી જરૂરી છે. પૂજ્ય ગુરુદેવે આવા પ્રસંગોમાં સ્પષ્ટ નારાજગી પણ વ્યક્ત કરી છે. આરાધનામાં આ તથ્યોનો સમાવેશ પણ નિતંત્ર આવશ્યક છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવે લખ્યું છે કે ઉપરોક્ત ત્રણેય પ્રસંગોમાં અમારા જીવનદર્શનની ઝલક મળે છે. આ એવો માર્ગ છે જેના પર ચાલીને જ બધા મહામાનવો લક્ષ્યપ્રાપ્તિમાં સફળ થઈ યશના ભાગીદાર બન્યા છે. કોઈ પ્રકારના શોર્ટકટને એમાં સ્થાન નથી.

સાધકના રૂપમાં પૂજ્ય ગુરુદેવે કઈ કઈ સાધનાઓ કરી ? આ મુશ્કેલ પ્રશ્નનો સરળ જવાબ “જીવન-સાધના” હોઈ શકે. આ જવાબથી સસ્તી હાથચાલાકી

શોધી ચમત્કારી બનવામાં, સિદ્ધ પુરુષ કહેવડાવવા ઇચ્છુક લોકોને નિરાશા મળે, પરંતુ સચ્ચાઈ એમના જ શબ્દોમાં સાંભળો -

“અધ્યાત્મવિદ્યાના શક્તિતંત્રને ધારણ કરવા માટે પરશુરામ, ભગીરથ જેવા આત્માઓની આવશ્યકતા હોય છે. હલકા લોકો કુંડલિની જાગરણથી લઈને સિદ્ધિ-સામર્થ્યોની ઉપલબ્ધિનાં માત્ર સ્વપ્ન જુએ છે. તેમને ધારણ કરવા માટે શંકર જેવી જટાઓ જોઈએ, પોતાની સર્વતોમુખી પાત્રતાને કોઈ વિકસિત કરતું નથી, માત્ર તંત્ર-મંત્ર કે છૂટક કર્મકાંડોથી મોટાં મોટાં સ્વપ્નો જુએ છે અને મનોરથો વિકળ થતાં અસફળ બની રહે છે.”

(અખંડ જ્યોતિ એપ્રિલ, '૭૧માંથી)

એક અન્ય સ્થાન પર તેઓ કહે છે “જેમી પાસે આ પ્રકારનું બ્રહ્મવર્ચસ્ નહિ હોય તેઓ માળા ફેરવીને, પૂજાપાઠ કરીને મિથ્યા આત્મપ્રવંચના ભલે કરતા રહે, પરંતુ વાસ્તવમાં પરમાર્થપથ પર એક ડગલું પણ આગળ વધી શકશે નહિ.” (અખંડ જ્યોતિ જૂન, ૧૯૭૯)

પૂજ્ય ગુરુદેવે સાધકના રૂપમાં આશ્ચર્યના અનેક માપદંડો સ્થાપિત કર્યાં. એમાંથી એક હતું વિશ્વજીવનને કેન્દ્ર બનાવીને કરવામાં આવેલો પ્રચંડ સાધનાત્મક પુરુષાર્થ. સામાન્ય રીતે સાધક પોતાના જીવનને સારું બનાવવા પવિત્ર બનાવવા, મોક્ષના રૂપમાં જીવનલક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો પુરુષાર્થ કરતા રહે છે, પરંતુ તેમણે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહ્યું- “મારી સાધનાનો ઉદ્દેશ્ય કોઈ મોક્ષ કે નિર્વાણ માટેની શોધ નથી. એનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય જીવન તથા અસ્તિત્વનું પરિવર્તન છે.”

એક અન્ય સ્થાન પર તેમની લેખનીમાંથી પ્રગટ થતા ભાવ છે- “આવતા દિવસોમાં આપણે જે અગ્નિમાં તપવાના છીએ તેની ગરમીનો અસંખ્ય આત્માઓ અનુભવ કરશે. ભાવિ મહાભારતનું સંચાલન કરવા માટે કેટલા કર્મનિષ્ઠ મહામાનવો તેમની વર્તમાન મૂર્છા છોડીને આગળ આવે છે, એ ચમત્કારને પ્રત્યક્ષ જોવા માટે આવનાર દિવસોમાં હર કોઈએ સહજ પ્રતીક્ષા કરવી જોઈએ. લોકસેવીઓની એક એવી ઉત્કૃષ્ટ ચતુરંગી સેના ઊભી કરવી, જે અસંભવને સંભવ

બનાવી દે, નરકને સ્વર્ગમાં બદલી નાખે એ મારા જીવનક્રમનો અંતિમ ચમત્કાર હશે.”

મહાકાળની પ્રેરણાથી જ આ વર્ષ સાધના વર્ષ ઘોષિત થયું છે. પૂજ્ય ગુરુદેવે ઓગસ્ટ, ૧૯૮૯માં લખ્યું હતું - “યુગસંધિ પુરસ્કરણની પૂર્ણાહુતિ સન ૨૦૦૦ના અંત અને એકવીસમી સદીના પ્રારંભમાં થશે. તેની રૂપરેખા બનાવી લેવામાં આવી છે કે એક કરોડ લોકો એ મહાન આયોજનમાં ભાગ લેશે. તેઓ જ્યારે એકત્રિત થશે અને યજ્ઞવેદી પર ભાવિ કાર્યક્રમોનો સંકલ્પ લઈને પાછા વળશે ત્યારે વિશ્વાસ કરી શકાશે કે આપણા પરિવારનો એ પુરુષાર્થ પણ સ્વર્ગમાંથી ધરતી પર ગંગાને લાવનાર ભગીરથ પ્રયાસ જેવો હશે.

“હવે અમારા જીવનનો અંતિમ પુરુષાર્થ યુગ સંધિ પુરસ્કરણની પૂર્ણાહુતિના રૂપમાં ચાલશે. એ કહી શકાય છે કે આવતાં બાર વર્ષો સુધી વર્તમાન પ્રક્રિયાનું સંચાલન કરવા માટે અમે જીવતા રહીશું નહીં, તો આટલી વિશાળ યોજનાનો અમલ કેવી રીતે થશે? આ સંદર્ભમાં દરેક પ્રશ્નકર્તાએ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે અમારા તરફથી થતા પરમાર્થોમાંથી ૯૯ ટકા કાર્ય દૈવી ચેતના કરતી રહી છે. આ શરીરથી તો એક ટકા જેટલું જ કંઈક થઈ શક્યું છે. આવનાર દિવસોમાં પ્રેરક સત્તા પોતાનું કામ કરશે અને અમે જીવિત રહીને જે કરી શકત એનાથી સોગણી સુવ્યવસ્થા પોતે કરી લેશે. કોઈને ચિંતા કે અસફળતાનો અવસર જોવા નહિ મળે.”

પૂજ્ય ગુરુદેવે ઓગસ્ટ, ૧૯૮૬માં લખ્યું છે કે નવયુગની તૈયારીમાં સર્વતોમુખી નેતૃત્વ કરી શકતી પ્રતિભાઓને ઉપર લાવવાની તથા સમર્થ બનાવવાની છે. ભારતની ભાવિ જનસંખ્યાને જોતાં ન્યૂનતમ એક હજારની પાછળ એક અગ્રગામી માર્ગદર્શક જોઈએ.

વિશ્વ પહેલાં ભારતનો જ વિચાર કરીએ તો એક સો કરોડ માટે ઓછામાં ઓછી એક લાખ પ્રકાશવાન પ્રતિભાઓ જોઈએ. એવી પ્રતિભાઓ જે પોતાની નાવમાં બેસાડીને હજારોને પાર લઈ જઈ શકે. ઘેર-ઘેર અંધારામાં દીવાળી જેવો પ્રકાશ ભરી શકે.

આપણા યુગની સૌથી મોટી આવશ્યકતા છે યુગનેતૃત્વ. આ ભારને ઉપાડવા માટે દરેક પ્રાણવાન

દરેક ભાઈબહેન તથા નવયુવકોએ હવે સાહસ સાથે આગળ આવવું જ જોઈએ. એમના સહયોગથી જો ૧૦૦-૧૦૦ સાધક બનાવવાનો પણ પ્રારંભ થાય, તો એક કરોડ સાધકોનું સંગઠન આ જ વર્ષે તૈયાર થતાં વાર લાગશે નહિ.

પૂજ્ય ગુરુદેવની વિચારધારા સાધકોને પહોંચાડવી જરૂરી છે, જેથી નવા સાધક પરિચિત થઈ શકે. તે માટે યુગનિર્માણ યોજનાનો જુલાઈ, '૯૮નો અંક સાધક વિશેષાંક પ્રકાશિત કરવામાં આવી રહ્યો છે. તેને દરેક સાધક પાસે (ભલે એ કોઈપણ ધર્મને માનતા સાધક હોય) પહોંચાડવા માટે આપણે બધાએ બનતા પ્રયત્નો કરવાના છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવે લખ્યું છે કે- કોઈ મહાન પ્રયોજન માટે લાંબી યાત્રા પર નીકળેલા કાફલાના સદસ્યો માર્ગ ભૂલી ગયા છે. તેના કારણ અને નિવારણનું સમાધાન તેઓ પોતે જ શોધી શકે છે. ભટકનારાઓ ભટકતા જ રહે છે, એમને કોઈ શું કહે? આપણો કાફલો વરિષ્ઠોનો છે, વિશિષ્ટોનો અને વિશેષજ્ઞોનો છે. તેઓ બાળકો જેવી વાતો વિચારતા અને મૂર્ખા જેવી હરકતો કરતા જોવા મળશે તો સ્વાભાવિક રીતે જ ઘણી ચિંતા થશે. ચિંતાનું કારણ એમની અંગત બેપરવાઈ માત્ર નથી, બલકે તેની સાથે જોડાયેલી એ જવાબદારીઓનો પણ સવાલ છે, જે આ આપત્તિકાળમાં જીવનમરણ બનીને માનવીય અસ્તિત્વ અને ભવિષ્યની ગરદન પર ખુલ્લી તલવારની જેમ લટકેલો છે. વરિષ્ઠોનું પતન થશે તો પછી બાકી શું રહેશે? સૂર્ય ડૂબશે તો સઘન અંધકાર સિવાય બીજું કંઈ નહિ રહે.

યુગ બદલાઈ રહ્યો છે એ કહેવા અને માનવામાં આવે તો તેની સાથે એ પણ જોડી દેવું પડશે કે આ કાર્ય વરિષ્ઠોની પોતાની અંગત દિશાધારા બદલવાની સાથે શરૂ થશે. પ્રતિભાઓ આગળ વધે છે તો સાથે અનુયાયીઓની લાઈન પાછળ ચાલે છે. આજની અધોગતિ તરફ જતી પરિસ્થિતિઓ અને વિપત્તિઓનું શ્રેય કે દોષ આજના બુદ્ધિશાળીઓને જ આપવામાં આવશે. પતન-ઉત્થાન તો જમાનાનું થાય છે, પરંતુ તે માટે વાસ્તવિક પાપ-પુણ્યનો બોજ તે સમયની

અગ્રગામી પ્રતિભાઓને માથે લાદવામાં આવે છે. તેમનું અગ્રગમન અસંખ્યોમાં પ્રાણ ભરે છે, તેમનું પતન થાય છે તો કરાની જેમ આખી ફસલનો નાશ કરી નાખે છે. જેઓ યુપયાપ બેસી રહે છે તેઓ નથી શાંતિપ્રિય કહેવાતા, ન નિરપેક્ષ કે નથી અનાસક્ત કહેવાતા. ખરાબ સમયમાં મોઢું છુપાવવા માટે શાંતિનો, ભજનનો કે બ્રહ્મજ્ઞાનનો ડગલો ઓઢી લેનારાઓ પોતાનું મન ભલે મનાવી લે, પરંતુ આપત્તિકાળની યાતનાઓ તેમને માફ નહિ કરે. દુર્ઘટના, રોગચાળો, અગ્નિકાંડ, આક્રમણ, આફતથી ભયભીત હાહાકારી વાતાવરણમાં જે એકાંત સાધનાની વાત વિચારે તેને બ્રહ્મજ્ઞાની કોણ કહેશે? તેમને કઠોર પાષાણથી ઓછી બીજી કંઈ ઉપમા આપવામાં આવે ?

સંન ૧૯૮૨માં પરમપૂજ્ય ગુરુદેવની એક બીજી પણ ઇચ્છા હતી કે ૨૪ લાખના વિશાળકાય પરિવારમાંથી ઓછામાં ઓછી દસ હજાર વ્યક્તિ એવી નીકળે, જેમને ઈંટ, ચૂનામાંથી નહીં, હાડમાંસમાંથી બનેલી ભાવનાશીલ અને ક્રિયાશીલ શક્તિપીઠ કહી શકાય, જે સક્રિય પણ હોય અને ગતિશીલ પણ હોય.

પ્રજ્ઞા પરિવારમાં લાખો સદસ્યો નોંધાયેલા છે. એમનામાંથી ફક્ત દસ હજાર આગળની હરોળમાં આવે, જેમને સાચા અર્થમાં યુગ શિલ્પી, પ્રજ્ઞાપુત્ર તથા વ્રતધારી કહી શકાય. આ પ્રાણવાન આત્માઓ ૧૦-૧૦ યુગશિલ્પી ગાયત્રી પ્રચારક તૈયાર કરશે તો એક લાખ દિગ્ગજ પ્રચારક ૧૦૦-૧૦૦ નવા પ્રાણવાન જાગૃત સાધક બનાવી શકશે, જેમના જીવનમાં પૂજ્ય ગુરુદેવની જેમ ઉપાસના, સાધના, આરાધનાનો સમાવેશ હોય તો એક કરોડ સાધક પૂર્ણાહુતિ માટે સંગઠિત કરવામાં સફળ થશે. આ જ પાત્રતાસંપન્ન વ્યક્તિત્વવાન આત્માઓ જ યુગ પરિવર્તન માટે આવનાર સમયમાં ઐતિહાસિક કાર્યો પૂરાં કરવામાં સફળ થઈ શકશે. બધા સાધકો પાસે પૂજ્ય ગુરુદેવની વિચારધારા પહોંચાડવાનું કાર્ય કરવામાં આ એક કરોડ આત્માઓ સમર્થ બનશે. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ દસ હજાર મણકાઓનો હાર પોતે પહેરવા ઇચ્છે છે, પરંતુ આપણે અત્યાર સુધી થોડાક જ હીરાઓ પ્રાપ્ત કરી શક્યા છીએ.

હાર પહેરાવી શક્યા નથી. હવે સમય આવી પહોંચ્યો છે. પોતાનું નામ આગળની હરોળમાં લખાવી બીજાઓને પણ અનુકરણની પ્રેરણા આપવી જોઈએ.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે સન ૧૯૮૪માં લખ્યું છે કે આપત્તિકાળની હાનિઓ ગમે તેટલી કેમ ના હોય, પરંતુ તેનો એક મોટો લાભ પણ છે કે વરિષ્ઠતા ઉછળીને અનાયાસે જ આગળ આવી જાય છે અને ભાવનાશીલો તથા કૃપણ કાયરોને જુદા પાડવામાં જરાય વાર લાગતી નથી.

વર્તમાન સમયમાં ભયંકર સંકટપૂર્ણ પરિસ્થિતિઓએ દરેક વિચારશીલને આહ્વાન કર્યું છે કે તેઓ આગળ આવે. સૂતેલાઓને જગાડે અને વિપત્તિઓથી બચવા માટે સામયિક પરિવર્તનનો ઉપાય સૂઝાડે. જેઓ લાંબી યાદર તાણીને સૂઈ રહ્યા છે, ખુમારીની ઘેરી ઊંઘમાં જેમને દીન-દુઃખિયાની કોઈ પરવા નથી, તેમને તો કોઈ શું કહે? આફત સમજદારો માટે છે. જો તેઓ પણ વખત રહેતાં ચેતી જવામાં ઉપેક્ષા દર્શાવે તો સમજવું જોઈએ કે આશાનો ટમટમતો દીવો પણ ઓલવાઈ ગયો. ભલે આખું ગામ કે મહોલ્લો સૂઈ રહ્યો હોય, પરંતુ પ્રહરીએ તો જાગવું જ જોઈએ. ચોરી થાય ત્યારે સૌથી પહેલાં પહેરેદારના જ કાન મરોડવામાં આવે છે અને આક્ષેપ લગાડવામાં આવે છે કે એની જ સંમતિથી કે અસાવધાનીથી દુર્ઘટના થઈ. જેમને દૂરદર્શિતા અને સદ્ભાવના મળી છે તેમની સામે સમયની વિભીષિકાઓ સદા આવું જ ધર્મસંકટ ઉપસ્થિત કરે છે. આ બન્ને વરદાન એવાં છે કે જે મળવાથી જવાબદારી સાહજિક રીતે જ ખભા પર લદાય છે કે તેઓ વિપત્તિઓને સહન ન કરે, તેને આખ આડા કાન ન કરે, પરંતુ આગળ વધીને એવું સાહસ દર્શાવે કે જેથી સંકટ ટળે તથા સમાધાન થઈ શકે. એથી ઓછામાં વરિષ્ઠતા સાર્થક બનતી નથી. સંકટ સમયે કર્તવ્યનિષ્ઠામાં પીઠ બતાવતા સૈનિકોને કોર્ટ માર્શલનું દુઃખ સહન કરવું પડે છે.

જેમને સમજદાર, જવાબદાર, ઈમાનદાર અને બહાદુર માનવામાં આવે છે, એવા મનસ્વી અમૂલ્યો જ્યારે સમયના પોકારને ન સાંભળીને પેટ-પ્રજનન

સંબંધી વ્યસ્તતાનું બહાનું બનાવી વિવશતા વ્યક્ત કરે છે ત્યારે નિર્લજ્જતાને પણ લાજ આવે છે. વરિષ્ઠો માટે તો માનવીય ગરિમા જ સર્વસ્વ છે. એને જ્યારે જેણે અપનાવી છે, તેને યુગધર્મના નિર્વાહમાં કોઈ મુશ્કેલી પડી નથી તેમજ પરિવારનિર્માણની સહજ સમસ્યા ઉકેલવામાં કોઈ મુસીબતનો સામનો કરવો પડ્યો નથી. હવે વરિષ્ઠોએ એ ફેંસલો કરી જ લેવાનો છે — “આ પાર કે પેલે પાર” વચ્ચેનો કોઈ માર્ગ નથી. આનાથી ઓછામાં માર્ગદર્શક પાસે તેઓ કોઈ અપેક્ષા રાખશે તો તેમને નિરાશ જ થવું પડશે.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે તેમના પ્રવચનમાં કહ્યું હતું કે ઘણી વ્યક્તિઓ એ પૂછે છે કે અમે શું કરીએ? હું એ દરેકને કહું છું કે એ પૂછવા કરતાં એવું પૂછો કે શું બનીએ? જો તમે કશું બની જાવ તો તે બનવા કરતાં પણ વધુ મૂલ્યવાન છે. પછી તમે જે કંઈ કરી રહ્યા હશો તે બધું યોગ્ય થઈ રહ્યું હશે. આપણે ચાલીએ, આપણે પ્રકાશવાન બનીએ, પછી જોશો કે જે જનતા પાસેથી તમે ઈચ્છતા હતા કે એ તમારી અનુયાયી બને અને તમારી નકલ કરે, તો એ એવું જ કરશે. તમે જોશો કે તમે ચાલો છો તો બીજા લોકો પણ ચાલે છે. તમે પોતે ચાલશો નહિ અને એ અપેક્ષા રાખશો કે બીજા લોકો તમારું માને, તો એ મુશ્કેલ વાત છે.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ આપણા બધા પાસે મોટી આશાઓ રાખી રહ્યા છે આથી આપણે બધાએ પૂજ્ય ગુરુદેવની જેમ સાચા સાધક બનવાનો પ્રયત્ન કરી તેમની આકાંક્ષા પૂર્ણ કરવામાં સહાયક થવા માટે બનતા પ્રયાસ કરવા જોઈએ. આપણે સૌ પોતે સાધક બનીશું, દરેક સાધક. બીજાઓને સાધક બનાવવામાં અને પૂજ્ય ગુરુદેવની વિચારધારા જન-જન સુધી પહોંચાડવામાં લાગી જાય તો આપણે સાચા શિષ્ય બનવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરી શકીશું. મનુષ્યમાં દેવત્વ તથા ધરતી પર સ્વર્ગનું અવતરણ કરવામાં અવશ્ય સફળ થઈશું. પોતાની શક્તિ, સામર્થ્ય, નિષ્ઠા તથા લાગની અનુસાર સાધક, યુગશિલ્પી, ગાયત્રી-પ્રચારક, જ્ઞાનયજ્ઞ પ્રચારક, પ્રાણવાન હીરો બનવાના પ્રયત્નમાં લાગી જઈએ.

કોઈ પણ મંત્રનો જપ કરો, પરંતુ....

જપયોગ અચેતન મનને જાગૃત કરવાની વૈજ્ઞાનિક વિધિ છે. સદ્ગુણોના સમૂહ એવા ઈશ્વર સાથે પોતાના અંતરાત્માને જોડવાનું આ એક મહત્વપૂર્ણ સાધન છે. એમાં પરમાત્માના, ઈશ્વરના નામનું રૂપસ્મરણની સાથે જ તેના ગુણ-કર્મોની ભાવભરી સ્મૃતિ ઉપાસકના મન:પટલ પર, અંત:કરણ પર સતત છવાયેલી રહે છે. એનાથી કેવળ સાધકનું મનોબળ જ દૃઢ થતું નથી, પરંતુ આસ્થા પરિપક્વ થાય છે તથા વિચરોમાં વિવેકશીલતા આવે છે. બુદ્ધિ નિર્મળ અને પવિત્ર બને છે તથા આત્મામાં ઈશ્વરનો પ્રકાશ અવતરિત થાય છે. તેનાથી મનુષ્ય અનેક પ્રકારની રિદ્ધિ-સિદ્ધિઓનો સ્વામી બની જાય છે.

વિશ્વના બધા જ ધર્મોમાં જપને યોગ્ય સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે તથા એને મનુષ્યને તેનું ચરમ લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરાવનાર અમોઘ અસ્ત્ર કહેવામાં આવ્યું છે. વિશેષ સંપ્રદાયના મંત્રો ભલે ગમે તે હોય, પણ જપની આવશ્યકતા સર્વત્ર બતાવવામાં આવી છે. બૌદ્ધ તથા જૈનધર્મના અનુયાયીઓએ પણ એને અપનાવ્યો છે. તેમના સાધનાવિધાનમાં એના પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. સૂફી મત તથા કેથોલિક મતવાળાઓએ એને પ્રાચીનકાળથી અપનાવી લીધો છે. યોગીઓએ ક્રિયાયોગમાં આને સ્વાધ્યાયનું એક અંગ માન્યું છે.

જપ યૌગિક અભ્યાસ અંતર્ગત આવે છે, જેનો અર્થ થાય છે — ‘જપ વ્યક્તાયાં વાચિ’ અર્થાત્ સ્પષ્ટ બોલવું. આથી મંત્રના વારંવાર ઉચ્ચારણને જ જપ કહે છે. ભગવાન કૃષ્ણે આને બધા યજ્ઞોમાં શ્રેષ્ઠ કહ્યો છે અને પોતાની વિભૂતિ બતાવ્યો છે. ગીતાના દસમા અધ્યાયમાં ૨૫મા શ્લોકમાં કહેવામાં આવ્યું છે — ‘યજ્ઞાનાં જપયજ્ઞોઽસ્મિ’ અર્થાત્ યજ્ઞોમાં હું જપયજ્ઞ છું. એનું અવલંબન સાધકના તમામ ભયનો નાશ કરે છે. નિશ્ચિત સંખ્યામાં નિયમિતરૂપથી ગાયત્રી કે અન્ય કોઈ ઈષ્ટ મંત્રના જપ ઈચ્છિત લક્ષ્યને પૂર્ણ કરે છે. ઊલટું - સીધું જેવું પણ થઈ શકે તેવું ભગવાનના નામનું સ્મરણ કરતા રહેવું જોઈએ. વાલ્મીકિને રામનામનું સીધું ઉચ્ચારણ ક્યાં આવડતું હતું? તેમ છતાં — ‘ઊલટા

નામ જપત જગ જાના | વાલ્મીકિ ભયે બ્રહ્મ સમાના |’

શરીર પર રોજ મેલ જામે છે અને તેને સાફ કરવા માટે રોજ નાહવું પડે છે. એ જ રીતે મન પર પણ વાતાવરણમાં રોજ ઊડતી ફરતી દુષ્પ્રવૃત્તિઓની છાપ પડે છે. એ મલીનતાને ધોવા માટે જ નિત્ય ઉપાસના કરવી પડે છે. આ કાર્ય જપ દ્વારા સરળતાથી પૂર્ણ થઈ જાય છે. સ્મરણથી આહ્વાન, આહ્વાનથી સ્થાપન અને સ્થાપનથી ઉપલબ્ધિનો ક્રમ શરૂ થઈ જવો તે માત્ર શાસ્ત્રસંમત જ નહીં, વિજ્ઞાનસંમત પણ છે.

સૂક્ષ્મ શરીરના સંશોધનમાં જપ અને ધ્યાનનો પ્રયોગ કરવો પડે છે. જપ દ્વારા પોતે જ એ પરમેશ્વરને બોલાવવાના હોય છે, જેમને આપણે એક રીતે ભૂલી ચૂક્યા છીએ. જપનો પોકાર એને શોધવા માટે જ છે. પતનની ખાઈમાંથી હાથ પકડીને ઉપર લાવવા માટે જ જપમાં ભગવાનના નામનું રટણ કરવામાં આવે છે. મનુષ્ય પોતાના આત્માને ખોઈ બેઠો છે અને સીતાને ગુમાવી વિયોગમાં વિહ્વળ રામની જેમ નામનું રટણ કરે છે. જપનો આ પણ એક ઉદ્દેશ્ય છે. ભગવાનને નામ લેવા કે ન લેવાથી કોઈ મતલબ નથી. એ દિવ્યસત્તા તો ફક્ત એટલું જ જુએ છે કે જે કાર્યો સોંપવામાં આવ્યાં હતાં તે પૂરાં કરવામાં આવ્યાં કે નહીં.

ઈશ્વર અને જીવનો સંબંધ સનાતન છે, પરંતુ માયામાં વધુ પડતી પ્રવૃત્તિના કારણે તે એક રીતે તૂટી જ ગયો છે. એને ફરીથી વિચારવા, સૂત્રને નવેસરથી શોધવા તથા તૂટેલા સંબંધોને ફરીથી જોડવાની પ્રક્રિયા ‘રિકોલ’ છે. જપ દ્વારા આ ઉદ્દેશ્ય પણ પૂર્ણ થાય છે. આત્મિક પ્રગતિ માટે ચિંતનક્ષેત્રને ખેડવું પડે છે. નામજપને એક રીતે ખેતરની ખેડ કહી શકાય. ભગવાનમય જીવન બનવાની સ્થિતિ આવતાં સુધી નામસ્મરણ કરતા રહેવું જોઈએ. અંતરાત્મા દ્વારા એક મન અને દસ ઈન્દ્રિયોને ભણાવવા માટે ખોલવામાં આવેલ પાઠશાળાને ઉપાસનાકાર્ય સમજી શકાય છે, જેમાં નામજપનું રટણ કરવામાં આવે છે. સાધનાનું પરિણામ સિદ્ધિ છે. આ સિદ્ધિઓ ભૌતિક પ્રતિભા અને આત્મિક દિવ્યતાના રૂપમાં જે સાધનાઓના આધારે કે

સહારે વિકસિત થાય છે, તેમાં જપને મુખ્ય સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

મંત્રોની પસંદગી ધ્વનિવિજ્ઞાનના આધારે કરવામાં આવી છે. અર્થનો સમાવેશ ગૌણ છે. ગાયત્રી મંત્રનું સામર્થ્ય અદ્ભુત છે, પરંતુ તેનો અર્થ અતિ સામાન્ય છે. ભગવાન પાસે સદ્બુદ્ધિની કામના માત્ર તેમાં કરવામાં આવી છે. આ જ અર્થને વ્યક્ત કરતા હજારો મંત્ર કે શ્લોકો છે. હિંદી તથા અન્ય ભાષાઓમાં પણ પરમાત્મા પાસે સદ્બુદ્ધિની પ્રાર્થના કરવામાં આવી હોય એવી કવિતાઓ ઓછી નથી. મંત્રજપની બેવડી પ્રતિક્રિયા થાય છે — એક અંદર, બીજી બહાર. સૂક્ષ્મ શરીરમાં આવેલાં ચક્રો અને ગ્રંથિઓને જપધ્વનિનો અનવરત પ્રભાવ પોતાની રીતે પ્રભાવિત કરે છે અને પેદા થયેલી હલચલ એમની મૂર્ચ્છા દૂર કરીને જાગૃતિનો અભિનવ દોર ઉત્પન્ન કરે છે. ગ્રંથિભેદન તથા ચક્રજાગરણનું સત્પરિણામ જપકર્તાને પ્રાપ્ત થાય છે. જાગૃત થયેલાં આ દિવ્ય સંસ્થાન સાધકમાં આત્મબળનો નૂતન સંચાર કરે છે. એને એવું પ્રતીત થાય છે કે પોતાની અંદર કંઈક જાગ્યું છે, ઊગ્યું છે, જે પહેલાં નહોતું. આ નવી ઉપલબ્ધિના લાભ પણ એને પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

જપ પ્રક્રિયામાં એક વિશેષતા એ છે કે તેનાથી કેવળ સમસ્ત સંસારનું વાતાવરણ જ પ્રભાવિત થતું નથી, પરંતુ સાધકનું વ્યક્તિત્વ પણ થનગનવા તથા ઝગમગવા લાગે છે. જોકે મંત્રોમાં શબ્દોની ગોઠવણી ધ્વનિવિજ્ઞાનની વિશેષતાઓ સાથે જોડાયેલી છે, પરંતુ મંત્ર ભલે ગમે તે હોય, એ બ્રહ્મનું જ સ્વરૂપ છે. વેદમાં શબ્દને બ્રહ્મ કહેવામાં આવ્યો છે અને કોઈ પણ પોતાની ઈચ્છાનુસાર બ્રહ્મનું નામ તથા રૂપ ગમે તે રાખી શકે એ વાતની પૂરી સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી છે. એ મંત્ર અથવા નામ કે રૂપમાં પ્રગાઠ શ્રદ્ધા હોવી જરૂરી છે. શ્રદ્ધાની પ્રગાઠતા પર સફળતાનો આધાર રહેલો છે. કોઈ ગમે તે મંત્રનો જપ કરે, પરંતુ બધા ધર્મ, સંપ્રદાય, મત વગેરેને અપનાવનાર મહાનુભાવોએ ધર્મના મૌલિક તથા સાર્વભૌમિક સિદ્ધાંતોને પોતાના ગુણ, કર્મ તથા સ્વભાવમાં અવશ્ય સામેલ કરી લેવા જોઈએ. બે આસ્થાઓ અને પ્રવીણતાઓ દરેક વિચારશીલ મનુષ્યમાં પેદા થવી જોઈએ. એક એ કે તે

પોતાના જીવનમાં વિવેકવાન, ચરિત્રવાન, સુસંસ્કૃત તથા પ્રતિભાવાન બને. સત્ય સમાજમાં ગણાવા યોગ્ય પોતાનો સ્તર બનાવે. તેની પ્રમાણિકતા અને ગરિમા અખંડ રહે.

બીજું કાર્ય છે — સમાજનિષ્ઠ તથા ઉદાર મનવાળા બનવું. 'આત્મવત્ સર્વભુતેષુ'ની ભાવના વિકસિત કરવી. બીજાના દુઃખમાં ભાગીદાર બનવું અને પોતાનું સુખ વહેંચવું. વસુધૈવ કુટુંબકમ્ની માન્યતા સુદૃઢ કરવી. પોતાને સમાજનો એક અભિન્ન ઘટક માનવો તથા સૌની પ્રગતિમાં જ પોતાની પ્રગતિ સમજવી. સંકીર્ણ સ્વાર્થથી બચવાનું વ્રત નભાવવું અને પોતાના સંપર્કક્ષેત્રમાં પાછળ રહેલાંને આગળ વધારવા, વધી રહેલાંને વધારવામાં પોતાનું વધુમાં વધુ યોગદાન આપવું.

મનુષ્યનાં આ જ બે મુખ્ય કર્તવ્ય અને જવાબદારીઓ છે. તેનું અંતઃકરણ આ જ બીબામાં ઢળવું જોઈએ. દૃષ્ટિકોણમાં આ જ આદર્શવાદિતાનો સમન્વય હોવો જોઈએ. દુષ્કર્મ કરવાં નહીં. બીજાઓને નુકસાન પહોંચાડી પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવો નહીં. વિલાસી તથા સંગ્રહી બનવું નહીં. સરેરાશ નાગરિક સ્તરનું જીવન જીવવું. કુટુંબીજનોની ગજા બહારની જવાબદારીઓ માથે લેવી નહીં. બચેલા સમયને સત્પ્રવૃત્તિઓ વધારવા અને દુષ્પ્રવૃત્તિઓ હઠાવવાનાં કાર્યોમાં વાપરવો. લોભ, મોહ અને અહંકારી પ્રદર્શનનાં ઉદ્ભવ કાર્યોથી પોતાને દૂર રાખીને જ આ પ્રકારની ઉત્કૃષ્ટતા અપનાવી શકાય છે. હસતી - હસાવતી જિંદગી જીવવી તથા હળીમળીને, વહેંચીને ખાવું તે માનવીય ગરિમાને અનુરૂપ છે. આ તથ્યોને દરેક મનુષ્યે હૃદયંગમ કરવાં જોઈએ. દૃષ્ટિકોણને એટલો વિકસિત કરવો જોઈએ કે જેથી માનવોચિત મર્યાદાઓનું દૃઢતાપૂર્વક પાલન કરી શકાય. ક્રિયાકલાપોમાં સર્જન જોડાયેલું રહે. ધ્વંસ, વિનાશ કે વિઘટન માટે એક ડગલું પણ આગળ ન વધે. આવું થાય ત્યારે જ જપની સાર્થકતા છે, નહિ તો રહેંટ ફેરવવાથી તો જળપ્રાપ્તિના રૂપમાં ભૌતિક ઉપલબ્ધિ તો કદાચ મળી પણ જાય, પરંતુ માત્ર માળા ફેરવવાથી નથી ભૌતિક ઉપલબ્ધિ મળતી કે નથી આત્મિક સફળતા મળતી.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી

યુગસંધિની વેળા તથા આપણી જવાબદારી

ગાયત્રી મંત્ર અમારી સાથે સાથે -

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય
ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ।

દેવીઓ ! ભાઈઓ !!

આપણામાંથી દરેક પરિજને કેટલીક માન્યતાઓ પોતાના મનમાં ઊંડાણ સુધી ઉતારી લેવી જોઈએ. એક એ કે જે સમયમાં અમે અને તમે જીવી રહ્યાં છીએ તે એક વિશેષ સમય છે. આ યુગપરિવર્તનનો સમય છે, એમાં યુગ બદલાઈ રહ્યો છે. જેવી રીતે સવારનો સમય વિશેષ મહત્વપૂર્ણ હોય છે, એમાં દરેક મનુષ્ય સામાન્ય કામ ન કરતાં વિશેષ કામ કરે છે. અધ્યયનથી લઈ ભજન સુધીનાં ઉચ્ચસ્તરીય કાર્યો એ વખતે કરવામાં આવે છે, કેમ કે પ્રાતઃકાળનો સમય ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ માનવામાં આવે છે. આ સમય પણ એવો જ છે. આ સંધ્યાકાળ છે, એમાં યુગ બદલાઈ રહ્યો છે. આ વિશેષ સંધ્યાકાળને આપણે વિશેષ કર્તવ્યો માટે સુરક્ષિત રાખવો જોઈએ. આપણામાંથી દરેક સાધકે એ માનીને ચાલવું જોઈએ કે આપણું વ્યક્તિત્વ વિશેષ છે. ભગવાને આપણને કોઈ વિશેષ કાર્ય માટે મોકલ્યા છે. કીડા, મંકોડા તથા બીજાં સામાન્ય પ્રાણીઓ પેટ ભરવા માટે અને ઓલાદ પેદા કરવા માટે જન્મતાં હોય છે. મનુષ્યોમાં પણ ઘણા નરપામર અને નરકીટકો છે, જેમના જીવનનો કોઈ અર્થ નથી. પેટ ભરવા તથા ઓલાદ પેદા કરવા સિવાય બીજું કોઈ કામ તેઓ કરી ન શક્યા, પરંતુ કેટલીક વિશેષ વ્યક્તિઓ પર ભગવાન વિશ્વાસ કરે છે અને એવું માનીને તેમને મોકલે છે કે તેઓ અમારા પણ કામમાં આવશે, ફક્ત પોતાના જ ગોરખધંધામાં ફસાયેલા નહિ રહે. યુગનિર્માણ પરિવારની દરેક વ્યક્તિએ પોતાના વિશે એ માન્યતા

બનાવવી જોઈએ કે ભગવાને આપણને વિશેષ કાર્ય માટે મોકલ્યા છે. આ એક વિશેષ સમય છે અને આપણામાંથી દરેકે એ અનુભવ કરવો જોઈએ કે આપણે કોઈ વિશેષ જવાબદારી લઈને આવ્યા છીએ. સમયને બદલવાની જવાબદારી, યુગની આવશ્યકતાઓને પૂર્ણ કરવાની જવાબદારી આપણા ખત્મા પર છે. જો આ વાતો પર તમે વિશ્વાસ કરી શકો તો તમારી પ્રગતિનો માર્ગ ખૂલી શકે છે અને તમે મહામાનવોના માર્ગ પર, જે આપણા આ યુગનિર્માણ પરિવારનો ઉદ્દેશ્ય છે તેના પર સફળતાપૂર્વક ચાલી શકશો.

શાંતિનો સમય હોય છે તેવો આ વિશેષ સમય નથી. આ આપત્તિકાળ જેવો સમય છે અને આપત્તિકાળમાં એવી જ જવાબદારીઓ હોય છે. આપણા માથે સામાન્ય જવાબદારીઓ નથી, પરંતુ યુગની પણ જવાબદારીઓ છે એમ માનીને આપણે ચાલવું જોઈએ અને સાથે એ પણ માની લેવું જોઈએ કે આપણે રીંછવાનરો જેવી વિશેષ ભૂમિકા અદા કરવા માટે આવ્યા હતા. જેવી રીતે પાંડવો વિશેષ ભૂમિકા અદા કરવા માટે આવ્યા હતા અને ગોવાળિયા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સાથે વિશેષ ભૂમિકા અદા કરવા માટે આવ્યા હતા. ગાંધીજીના સત્યાગ્રહીઓ તેમની સાથે વિશેષ ભૂમિકા અદા કરવા માટે આવ્યા હતા. બુદ્ધ સાથે ચીવરધારી ભિક્ષુઓ કંઈક વિશેષ જવાબદારી અદા કરવા માટે આવ્યા હતા. તમે એવો જ અનુભવ અને વિશ્વાસ કરી શકો કે તમે બધા અમારી સાથે એવી જ રીતે જોડાયેલા છો તથા મહાકાળે સોંપેલ વિશેષ જવાબદારી પૂર્ણ કરવા માટે આપણે આવ્યા છીએ. જો આ વાત માની શકો તો પછી તમારી સામે નવા પ્રશ્નો ઊભા થશે અને નવી સમસ્યાઓ ઊભી થશે અને નવા

આધાર તથા નવાં કારણો ઉત્પન્ન થશે.

એ માટે તમારે તમારી પરિસ્થિતિઓમાં ફેરફાર કરવા માટેનું પહેલું કદમ ઉપાડવું પડશે. સામાન્ય મનુષ્યો જેવી રીતે જીવે છે તે રીતે જીવનનો તમે ઈન્કાર કરી દો અને એમ કહો કે અમે તો વિશેષ વ્યક્તિઓ અને મહામાનવોની રીતે જીવીશું. જો ફક્ત પેટ જ ભરવાનું છે તો ખરાબ રીતે ભરવા કરતાં શ્રેષ્ઠ રીતે કેમ ન ભરીએ? પેટ ભરવા સિવાયનાં જે કાર્યો કરી શકીએ તે કેમ ન કરીએ? જ્યારે આવો સળગતો સવાલ તમારી સામે ઉપસ્થિત થશે, ત્યારે તમને એ આવશ્યકતાનો અનુભવ થશે કે અમે પોતાની મન:સ્થિતિમાં ફેરફાર કરી નાંખીએ, અમારી મન:સ્થિતિને બદલી નાંખીએ અને એ જોઈએ કે લૌકિક આકર્ષણોમાં ભટકતા રહેવા કરતાં, મૃગતૃષ્ણામાં ભટકતા રહેવા કરતાં ભગવાનનો પાલવ પકડી લેવો વધુ લાભદાયક છે. ભગવાનના સહભાગી બની જવું વધુ લાભદાયક છે. સંસારનો ઈતિહાસ કહે છે કે ભગવાનનો પાલવ પકડનારા, ભગવાનને પોતાનો સહયોગી બનાવનારા ક્યારેય ખોટમાં રહ્યા નથી. જો આ વાત પર વિશ્વાસ કરી શકો તો સમજવું જોઈએ કે તમે એક બહુ મોટો પ્રકાશ મેળવી લીધો. ઊંચે ઊઠવા માટે મન:સ્થિતિ બદલવી અને સંસારિકતાનો પાલવ પકડવાના બદલે ભગવાનના શરણે જવું જરૂરી છે. આ જ આપણું બીજું પગલું હોવું જોઈએ.

આત્મિક ઉત્થાન માટે આપણું ત્રીજું પગલું એ હોવું જોઈએ કે આપણી મહત્વાકાંક્ષાઓ, કામનાઓ, ઈચ્છાઓ મોટાઈના કેન્દ્રથી હટી જાય અને મહાનતા સાથે જોડાઈ જાય. આપણી મહત્વાકાંક્ષાઓ એવી ન હોવી જોઈએ કે અમે આખી જિંદગી વાસના પૂર્ણ કરતા રહીશું અને તૃષ્ણા માટે અમારો સમય તથા બુદ્ધિ ખર્ચતા રહીશું અને પોતાની મોટાઈને, પોતાની અહંતાને, ઠાઠમાઠને લોકો પર રોફ જમાવવા માટે અમે જાતજાતનાં સપનાંઓ રચતા રહીશું. જો આપણું મન આ વાત માની લે અને અંત:કરણ સ્વીકાર કરી લે કે આ બાળક

જેવી વાતો છે, છીછરી વાતો છે, હલકી વાતો છે, જો આપણે ક્ષુદ્રતાનો ત્યાગ કરી શકીએ તો પછી આપણી સામે એક જ વાત ઉપસ્થિત થશે કે હવે આપણે મહાનતાને ગ્રહણ કરવી છે. મહાપુરુષોએ જેવું આચરણ કર્યું હતું, તેમના ચિંતનની જે રીત હતી, જે રીતે તેમણે કાર્યો કર્યા હતાં, તેવી જ રીત આપણી પણ હોવી જોઈએ. શ્રેષ્ઠ મનુષ્યોની પ્રવૃત્તિઓ જેવી હતી અને રહેશે તેવી જ આપણી પણ હોવી જોઈએ. એ વિશ્વાસ કર્યા પછી આપણે પોતાની કાર્યપદ્ધતિમાં, દંષ્ટિકોણમાં, માન્યતાઓમાં, ઈચ્છા કે આકાંક્ષાઓમાં પરિવર્તન કર્યા પછી બદલી નાંખ્યા પછી વ્યાવહારિક જીવનમાં પણ થોડો ફેરફાર કરવો જોઈએ.

સાધકો માટે એક જ માર્ગ છે કે મન તથા ઈન્દ્રિયોની ગુલામી છોડી દે અને તેમના સ્વામી બને. અત્યાર સુધી આપણે અસહાય બની, દીનદુર્બળ બનીને ઈન્દ્રિયોનો અત્યાચાર સહન કરતા રહ્યા અને તેમના દબાણ અને તેમના કારણે જ્યાંત્યાં ભટકતા રહ્યા. મન આપણને ગમે ત્યાં ખેંચીને લઈ જાય છે. ક્યારેક ખાડામાં ધકેલી દે છે તો ક્યારેક ક્યાંક નાંખી દે છે. ઈન્દ્રિયો આપણી પાસેથી ન જાણે શું શું કરાવે છે? મન ન જાણે શું શું કરવા માટે કહેતું રહે છે. આપણે અસહાય અને ગુલામોની જેમ એમનું કહેવું માનીએ છીએ. હવે આપણે આ પરિસ્થિતિઓને બદલી નાંખવી જોઈએ. અમારી તમને પ્રાર્થના છે કે તમે એમના સ્વામી બનો. સ્વામી પોતાનાં લોભ-લાલચ છોડી દે. તમે ઈન્દ્રિયોનો નોકરાણી તરીકે તથા મનનો નોકર તરીકે ઉપયોગ કરો. મનને હુકમ કરો કે તારે અમારું કહેવું માનવું જ પડશે. ઈન્દ્રિયોને કહો કે અમારી મરજી વિના તમે કંઈ પણ કરી શકશો નહિ. આપણી આજ્ઞા વિના કેવી રીતે કરશે? આ રીતે આપણે જો ઈન્દ્રિયો પર સ્વામીત્વ સ્થાપી શકીએ તો આપણે ગુલામીના બંધનમાંથી મુક્ત થઈ જઈશું. જેના માટે આપણે મુક્તિ ઈચ્છીએ છીએ, ભવબંધનમાંથી મુક્તિ ઈચ્છીએ છીએ, હકીકતમાં આ કોઈ ભવબંધનોમાંથી મુક્તિ નથી. આપણા મન અને

ઈન્દ્રિયોની ગુલામીનું નામ જ ભવબંધન છે. જો આપણે એનાથી પોતાને છોડાવી લઈએ તો સ્વાભાવિક રીતે જ આપણે જીવનમુક્ત બની જઈશું અને મોક્ષ મળી જશે. જો એના માટે આપણે સાહસ એકદું કરી શકીએ તો જ એ શક્ય બનશે.

સંસારમાં રહીને આપણે પોતાનાં કર્તવ્યો પૂરાં કરીએ, હસીપુશીથી રહીએ, સારી રીતે રહીએ, પરંતુ એમાં એટલા વ્યસ્ત ન થઈ જઈએ, એટલા ફસાઈ ન જઈએ કે આપણને જીવનના ઉદ્દેશ્યોનું ધ્યાન જ ન રહે. જો આપણે ફસાઈશું તો મરીશું. માખી ચાસણી પર બેસીને રસ લેતી રહે તો ઠીક છે. આ રીતે એ સ્વાદ પણ માણતી રહે છે અને પોતાને સુરક્ષિત પણ રાખે છે, કોઈ મૂર્ખ માખી ચાસણી પર તૂટી પડે તો ચાસણી ખાવી તો દૂર રહી પરંતુ એ પોતાનો જાન ગુમાવે છે અને કમોતે મરે છે. તમે પેલા વાંદરાઓનો કિસ્સો સાંભળ્યો હશે જે આફ્રિકામાં જોવા મળે છે અને જેમના વિશે એમ કહેવામાં આવે છે કે શિકારી લોકો મુઠ્ઠીભર ચણાની લાલચ આપીને તેમનો જાન લઈ લે છે. એને ગિબ્બન કહે છે. એને ફસાવવા માટે લોખંડના ઘડામાં ચણા ભરવામાં આવે છે અને ગિબ્બન એ ચણા ખાવા માટે આવે છે. મુઠ્ઠી ભરી લે છે, પરંતુ જ્યારે મુઠ્ઠી કાઢવા જાય છે ત્યારે એ નીકળતી નથી. જોર કરે છે તો પણ નીકળતી નથી. એટલી હિંમત થતી નથી કે મુઠ્ઠી છોડી ખાલી કરી દે અને હાથ કાઢી લે, પરંતુ એ મુઠ્ઠી છોડવા ઈચ્છતો નથી. આનું પરિણામ એ આવે છે કે હાથ બહાર નીકળતો નથી અને શિકારી આવીને એને મારીને ખતમ કરી દે છે. એની ચામડી કાઢી લે છે. અમારી અને તમારી સ્થિતિ પણ આફ્રિકાના ગિબ્બન વાંદરા જેવી જ છે. આપણે લિપ્સાઓ માટે, લાલચ માટે, વાસના માટે, તૃષ્ણા માટે, અહંકારની પૂર્તિ માટે મુઠ્ઠી બંધ કરીને વાંદરાની જેમ ફસાયેલા રહીએ છીએ અને પોતાની જીવનરૂપી સંપદાનો વિનાશ કરી દઈએ છીએ. તેના પર આપણે અંકુશ રાખવો જોઈએ તેમજ પોતાને તેનાથી બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આપણે પોતાની ક્ષુદ્રતાનો ત્યાગ કરવાનો જ છે. આપણે જ્યારે ક્ષુદ્રતાનો ત્યાગ કરીએ છીએ ત્યારે કશું ગુમાવતા નથી, પરંતુ મેળવીએ જ છીએ. કાર્લ માર્ક્સ મજૂરોને એ જ કહેતા હતા, “મજૂરો ! એક થઈ જાઓ. તમારે ગરીબાઈ સિવાય કશું જ ગુમાવવાનું નથી.” હું કહું છું કે અધ્યાત્મના માર્ગ પર ચાલતા વિદ્યાર્થીઓ ! તમારે પણ પોતાની ક્ષુદ્રતા સિવાય કશું જ ગુમાવવાનું નથી, મેળવવાનું જ છે. આધ્યાત્મિકતાના માર્ગ પર મેળવવા સિવાય કશું ગુમાવવાનું નથી. એમાં એક જ વસ્તુ આપવાની હોય છે, જેનું નામ છે - ક્ષુદ્રતા અને સંકીર્ણતા. ક્ષુદ્રતા અને સંકીર્ણતા ત્યાગવામાં જો તમને બહુ કષ્ટ ન થતું હોય તો મારી પ્રાર્થના છે કે તમે એને છોડી દો અને મહાનતાના માર્ગ પર ચાલો. જીવનમાં ભગવાનને પોતાનો ભાગીદાર બનાવી લો. ભગવાનની સાથે પોતાને જોડી લો. પોતાને જોડી લેશો તો આ સંબંધ, આ મુલાકાત તમને ઘણા કામમાં આવશે. ગંગાએ પોતાને હિમાલય સાથે જોડી રાખી છે. ગંગા અને હિમાલયનો સંબંધ સારો બની રહ્યો અને ગંગા હંમેશાં પાણી આપતી રહી, પરંતુ તેને ક્યારેય પાણીની ખોટ પડી નથી. હિમાલય સાથે, ભગવાન સાથે આપણે પોતાનો સંબંધ જોડી દઈએ તો આપણા જીવનમાં પણ ક્યારેય આપણે અભાવોનો કે સંકટોનો અનુભવ કરવો નહિ પડે, જેનો અનુભવ સામાન્ય લોકો ડગલે ને પગલે કરતા હોય છે. ગંગાના પાણી સુકાતાં નથી, પરંતુ નાળાં સુકાઈ જાય છે કેમ કે તેમણે મહાન સત્તાની સાથે સંબંધ બાંધ્યો નહીં. પૂરનાં પાણી આવ્યાં ત્યારે સૂકાં નાળાં ઊછળવા લાગ્યાં. જેવું પાણી ગયું કે નાળાં પણ સુકાઈ ગયાં. પરંતુ ગંગા યુગોથી વહેતી આવી છે, ક્યારેય સુકાવાનું નામ લીધું નથી. આપણે પણ જો હિમાલય સાથે જોડાવાની, ભગવાન સાથે જોડાવાની હિંમત કરી શકીએ તો આપણને પણ સુકાઈ જવાનો ક્યારેય અવસર આવશે નહીં.

આપણે પોતાને જો ભગવાનને સમર્પિત કરી શકીએ તો જ ભગવાનને મેળવી શકીશું. કઠપૂતળીએ

પોતાની જાતને બાજીગરના હાથમાં સોંપી દીધી અને બાજીગરની સંપૂર્ણ કળાનો લાભ ઉઠાવ્યો. આપણે ભગવાનની સંપૂર્ણ કળાનો લાભ ઉઠાવી શકીએ છીએ. શરત ફક્ત એક જ છે કે આપણે પોતાની જાતને, પોતાની મહત્વાકાંક્ષાઓને અને પોતાની દુષ્પ્રવૃત્તિઓને ભગવાનના હાથમાં સોંપી દેવી પડે. પતંગે કશું ગુમાવ્યું નહીં, પોતાને બાળકના હાથમાં સોંપી દીધી અને બાળકે એ પતંગને દોરીની મદદથી ઉડાડી અને પતંગ આકાશ આંબવા લાગી. જો પતંગે આટલી હિંમત અને બહાદુરી બતાવી ન હોત અને બાળકના હાથમાં પોતાનું માર્ગદર્શન સોંપ્યું ન હોત તો શું પતંગ ઊડી શકી હોત? ના, જમીન પર જ પડી રહી હોત. વાંસળીએ પોતાની જાતને કોઈ ગાયકના હાથમાં સોંપી દીધી. ગાયકના હોઠો સાથે લાગી અને ગાયકના હોઠોએ હવા ફૂંકી, જેથી ચારે તરફ મધુર સંગીત ગૂંજવા લાગ્યું. આપણે મનમાં આવે ત્યારે ભગવાન પર હુકમ ચલાવવા અને મનોકામનાઓ રજૂ કરવા કરતાં ભગવાન સાથે એવી રીતે જોડાઈ જઈએ કે જેવી રીતે કઠપૂતળી, પતંગ અને વાંસળી પોતાને જોડે છે. આ ભક્તિની નિશાની નથી. ભગવાનની આજ્ઞા પર ચાલવું તે આપણું કામ છે. ભગવાન પર હુકમ ચલાવવી અને ભગવાન આગળ જાતજાતની ફરમાઈશો રજૂ કરવી એ તો વેશ્યાવૃત્તિનું કામ છે. આપણામાંથી કોઈની પણ ઉપાસના લૌકિક કામનાઓ માટે નહીં, પરંતુ ભગવાન સાથે ભાગીદારી માટે, ભગવાનનું સ્મરણ કરવા માટે, ભગવાનના આજ્ઞાંકિત થવા માટે અને ભગવાનને પોતાનું સમર્પણ કરવાના ઉદ્દેશ્યથી થવી જોઈએ. જો તમે આવી ઉપાસના કરશો તો હું તમને વિશ્વાસ આપું છું કે તમારી ઉપાસના સફળ થશે. તમને આંતરિક સંતોષ મળશે, એટલું જ નહિ, તમારા વ્યક્તિત્વનો વિકાસ થશે અને વ્યક્તિના વિકાસનું નિશ્ચિત પરિણામ એ આવે છે કે મનુષ્ય ભૌતિક અને આત્મિક બન્ને પ્રકારની ભરપૂર સફળતાઓ પ્રાપ્ત કરે છે.

મારો તમને અનુરોધ છે કે તમે હસતી-હસાવતી

જિંદગી જીવો, ખીલતી-ખિલાવતી જિંદગી જીવો. જો તમે હલકી-ફૂલકી જિંદગી જીવશો તો જીવનનો સંપૂર્ણ આનંદ મેળવશો અને જો તમે વાસના, તૃષ્ણા, લોભ અને મોહમાં ફસાશો તો નુકસાન ભોગવશો. તમે પોતાનાં કર્તવ્યોને પૂર્ણ કરવા માટે જિંદગી જીવો અને હસીખુશીથી જીવો. કોઈ વાતને બહુ મહત્ત્વ ન આપો. પોતાના કોઈ કર્તવ્યની ઉપેક્ષા પણ ન કરો, પરંતુ એમાં એટલા બધા મશગૂલ પણ ન થાવ કે કોઈ લૌકિક કામને વધુ મહત્ત્વ આપવા લાગી જાવ અને પોતાના મનની શાંતિ ખોઈ બેસો.

આપણે માળીની જિંદગી જીવવી જોઈએ, માલિકની નહીં. માલિકની જિંદગીમાં બહુ ભારેપણું છે અને ખૂબ જ કષ્ટો છે. માળીની જેમ, એક ચોકીદારની જેમ આપણે જીવીશું તો જોઈશું કે જે કંઈ પણ કરી લીધું એ આપણું કર્તવ્ય જ હતું. શેઠને સફળતા મળી કે નહીં તેની ચિંતા રહે છે. તેને પોતાની ફરજો અને કર્તવ્યો પૂરાં કર્યાં કે નહીં તેની પણ ખૂબ ચિંતા રહે છે. આ દુનિયામાં રહો, કામ દુનિયામાં કરો, પરંતુ પોતાનું મન ભગવાનમાં રાખો અર્થાત્ ઉચ્ચ ઉદ્દેશ્યોની સાથે જોડાયેલું રાખો. કમળનું પાંદડું પાણી ઉપર તરે છે, ડૂબતું નથી. આપણે દુનિયામાં ડૂબી ન જઈએ. આપણે ખેલાડી તરીકે જીવીએ. હારજીત વિશે બહુ વધારે ચિંતા ન કરીએ. આપણે અભિનેતા તરીકે જીવીએ અને એ જોઈએ કે આપણે પોતાનો રોલ બરાબર ભજવ્યો કે નથી ભજવ્યો. આપણે માટે આટલો સંતોષ જ ઘણો છે. ઠીક છે, પરિણામ ન મળ્યું તો આપણે શું કરી શકીએ? ઘણી વાતો પરિસ્થિતિઓ પર આધારિત હોય છે. પરિસ્થિતિઓ આપણને અનુકૂળ ન હોય તો આપણે શું કરી શકીએ? આપણે પોતાનું કર્તવ્ય પૂરું કર્યું, આપણા માટે એટલું ઘણું છે. જો તમે આ દષ્ટિ રાખીને જીવશો તો તમારી ખુશી કોઈ છીનવી શકશે નહિ અને જ્યારે સફળતા મળશે ત્યારે ખુશ થઈશું એની પણ તમને પરવા નહિ રહે. યોવીસે કલાક તમે ખુશીથી જીવન જીવી શકશો. જીવનની સાર્થકતાની સફળતાની

આ જ રીત છે.

તમે મુનીમ તરીકે જીવો, શેઠની રીતે નહીં. તમે પોતાની તુલના જેલના કેદી સાથે કરો, જેનું ઘર ક્યાંક બીજી જગ્યાએ છે. જે જેલમાં તો રહે છે, પરંતુ પોતાના ઘરના લોકોને યાદ કરતો રહે છે. સૈનિક સેનામાં કામ તો કરે છે, પરંતુ પોતાના ઘરના લોકોનું ધ્યાન પણ રાખે છે. આપણે પણ પોતાના ઘરની વ્યક્તિઓનું ધ્યાન રાખીએ. જે લોકના આપણે નિવાસી છીએ, જે લોકમાં આપણે જવાનું છે, તેનું પણ ધ્યાન રાખીએ. આ લોકમાં આપણે આવ્યા છીએ તે ઠીક છે, અહીંના પણ કેટલાંક કર્તવ્યો અને જવાબદારીઓ છે. ચિંતામાં ડૂબી ન જઈએ, તો આપણું જીવન સાર્થક બની શકે છે.

સાધકોમાંથી ઘણી વ્યક્તિઓ અમને પૂછતી રહે છે કે અમે શું કરીએ ? હું એમાંથી દરેકને કહું છું કે આવું પૂછશો નહીં, પરંતુ એ પૂછો કે શું બનીએ ? જો તમે કશું બની જાવ છો તો એ કરવા કરતાં પણ વધુ મૂલ્યવાન છે. પછી તમે જે કંઈ કરી રહ્યા હશો, એ બધું સાચું જ થઈ રહ્યું હશે. તમે બીબું બનવાની કોશિશ કરો. જો તમે બીબું બની જશો તો જે બીની માટી તમારા સંપર્કમાં આવશે તેમાંથી તમારા જેવાં જ, તમારી જ શકલનાં રમકડાં બનતાં જશે. તમે સૂર્ય બનશો તો તમે ચમકશો અને ચાલશો. એનું શું પરિણામ આવશે ? જે લોકો માટે તમે કંઈક કરવા ઇચ્છો છો તેઓ તમારી સાથે સાથે ચમકશે અને ચાલશે. સૂર્ય સાથે નવ ગ્રહ અને બત્રીસ ઉપગ્રહો છે. એ બધા જ ચમકે છે અને સાથે સાથે ચાલે છે. આપણે ચાલીએ, આપણે પ્રકાશવાન બનીએ તો પછી જોશો કે જે જનતા તમારી અનુગામી બને અને તમારી નકલ કરે એવું તમે ઇચ્છતા હતા તો એ એવું જ કરશે. તમે જોશો કે તમે ચાલશો તો બીજા લોકો પણ ચાલશે. તમે પોતે ચાલશો નહિ અને એવી અપેક્ષા રાખશો કે બીજા લોકો તમારું કહેવું માને તો એ મુશ્કેલ બાબત છે. તમે વૃક્ષ બનો તથા વૃક્ષ બનીને પોતાના જેવાં અસંખ્ય બીજ તમે પોતાની અંદરથી પેદા કરી દો. અમને બીજની જરૂર છે. તમે

બીજ બનો, ઓગળો, વૃક્ષ બનો અને પોતાની અંદરથી જ ફળો પેદા કરો અને દરેક ફળમાંથી અગણિત બીજ પેદા કરો. તમે પોતાની અંદરથી જ બીજ કેમ ન બનાવો ?

મિત્રો ! જે લોકોએ પોતાની જાતને બનાવી લીધી છે, એમને એ પૂછવાની જરૂર નથી પડી કે શું કરીએ ? એમની દરેક ક્રિયા એવી લાયક બની ગઈ કે એમની ક્રિયા જ બધું કરી શકવામાં સમર્થ બની ગઈ. એમનું વ્યક્તિત્વ જ એટલું આકર્ષક રહ્યું કે દરેક સફળતા અને મહાનતાને સંપન્ન કરવા માટે તે પૂરતું હતું. શીખોના ગુરુ રામદાસના શિષ્ય અર્જુનદેવજી વાસણ સાફ કરવાનું કામ કરતા હતા. એમણે પોતાને અનુશાસનમાં ઢાળવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પરંતુ જ્યારે એમના ગુરુ એ શોધવા લાગ્યા કે કયા શિષ્યને તેમના વારસદાર બનાવવામાં આવે ? તો બધા વિદ્વાનો, નેતાઓ અને બીજા ગુણવાનોના બદલે એમણે અર્જુનદેવને પસંદ કર્યા અને એ કહ્યું કે અર્જુનદેવે પોતાને યોગ્ય બનાવી લીધો છે. બાકી લોકો એ કોશિશમાં લાગેલા રહ્યા કે અમે બીજાઓ પાસેથી શું કરાવીએ અને પોતે શું કરીએ ? જ્યારે હોવું એ જોઈતું હતું કે જે રીતે અર્જુનદેવે કશું કર્યું નહોતું કે કરાવ્યું નહોતું, ફક્ત પોતાને બનાવી લીધા હતા. આથી અર્જુનદેવના ગુરુએ માન્યું કે આ સૌથી સારો શિષ્ય છે. સપ્તઋષિઓએ પોતાને બનાવી લીધા હતા. તેમની અંદર તપની શક્તિ હતી, પછી તેઓ જ્યાં પણ રહેવા ગયા અને જે કંઈ કાર્યો કર્યા એ મહાન શ્રેણીનાં ઉચ્ચસ્તરીય કાર્યો કહેવાયાં. જો એમનું વ્યક્તિત્વ ઊતરતું હોત તો એ કાર્યો કેવી રીતે થઈ શક્યાં હોત ?

ગાંધીજીએ પોતાનું વ્યક્તિત્વ બનાવ્યું હતું ત્યારે હજારો લોકો તેમની પાછળ ચાલ્યા. બુદ્ધે પોતાનું જીવનઘડતર કર્યું ત્યારે હજારો લોકો તેમની પાછળ ચાલ્યા. આપણે પણ પોતાનામાં સુંબકત્વ પેદા કરીએ. ખાણોની અંદર લોખંડ તેમજ અન્ય ધાતુઓના કણ ભેગા થઈ જાય છે, તેનું કારણ એ છે કે જ્યાં પણ

ખાણ હોય છે, ત્યાં ચુંબકત્વ રહે છે. ચુંબકત્વ નાની નાની વસ્તુઓને પોતાની તરફ ખેંચતું રહે છે. આપણે પોતાની 'કવોલીટી' વધારીએ, પોતાનું ચુંબકત્વ વધારીએ, પોતાનું વ્યક્તિત્વ વધારીએ - આ જ કરવા લાયક સૌથી મોટું કામ છે. સમાજની સેવા પણ કરવી જોઈએ, પરંતુ હું એમ માનું છું કે સમાજસેવા કરતાં પણ પહેલાં આપણે પોતાની 'કવોલીટી' વધારવાની વાતને મહત્વપૂર્ણ ગણવી જોઈએ. કોલસો અને હીરામાં રાસાયણિક દ્રષ્ટિએ કોઈ ફરક નથી. કોલસાનું વિશુદ્ધ સ્વરૂપ હીરો છે. જે ધાતુઓ ખાણમાંથી નીકળે છે તે કાચી હોય છે, પરંતુ જ્યારે તેમને તપાવીને શુદ્ધ કરી લેવામાં આવે છે અને સાફ કરવામાં આવે છે તો એ જ ધાતુઓનું નામ સોનું, શુદ્ધ સોનું થઈ જાય છે. એનું જ નામ પોલાદ થઈ જાય છે. આપણે પોતાની જાતને પોલાદ બનાવીએ. પોતાની જાતની સફાઈ કરીએ. પોતાની જાતને ધોઈ સ્વચ્છ બનાવીએ. પોતાની જાતને શુદ્ધ કરીએ. આટલું કરી શકવાનું જો આપણા માટે સંભવ થાય તો સમજવું જોઈએ કે તમારો આ સવાલ પૂરો થઈ ગયો કે અમે શું કરીએ ? શું ન કરીએ ? તમે સારા બનો. સમાજસેવા કરતા પહેલાં એ જરૂરી છે કે આપણે પોતાને સમાજસેવાને લાયક હથિયાર બનાવી લઈએ. એ વધુ સારું છે કે આપણે પોતાની જાતની સફાઈ કરીએ.

મિત્રો ! હજી એક વાત કરીને હું મારી વાત સમાપ્ત કરવા ઈચ્છું છું. મારું એક આમંત્રણ તમે સ્વીકાર કરી શકો તો ખૂબ મજાની વાત થશે. તમે અમારી દુકાનમાં સામેલ થઈ જાવ, એમાં બહુ ફાયદો છે. એમાંથી દરેકને ખૂબ વળતરવાળો શેર મળી શકશે. માંગણી કરવાથી તો અમે થોડુંક જ આપી શકીશું. ભીખ માગનારાઓને ક્યાં કોઈએ વધુ આપ્યું છે ? લોકો થોડુંક જ આપી શકે છે. તમે અમારી દુકાનમાં ભાગીદાર - પાટનર કેમ બની જતા નથી ? આંધળા અને લંગડાની જોડી કેમ બનાવી લેતા નથી ? અમારા ગુરુ અને અમે ભાગીદારી કરી છે. આ દુકાનમાં

શંકરાચાર્ય અને માંધાતાએ ભાગીદારી કરી હતી. સમર્થ ગુરુ રામદાસ અને શિવાજીએ ભાગીદારી કરી હતી. રામકૃષ્ણ અને વિવેકાનંદે ભાગીદારી કરી હતી. શું તમે અમારી સાથે સામેલ ન થઈ શકો ? અમે અને તમે સાથે મળીને એક મોટું કામ કરીએ. એમાં જે ફાયદો થશે એને વહેંચી લઈએ. તમે જો આટલી હિંમત કરી શકો કે અમે પ્રમાણિક છીએ અને જે રીતે અમે અમારા ગુરુની દુકાનમાં ભાગીદારી કરી લીધી છે. આવો, તમે પણ અમારી સાથે ભાગીદારી કરવાની કોશિશ કરો. તમારી મૂડીનું એમાં રોકાણ કરો. સમયની મૂડી, બુદ્ધિની મૂડી અમારી દુકાનમાં લગાડો અને એટલો નફો કરો કે જેથી તમે ન્યાલ થઈ જાવ. અમારી જિંદગીના નફાની આ જ રીત છે. અમે અમારી મૂડી અમારા ગુરુદેવ સાથે ભેળવી દીધી છે, એ કંપનીમાં સામેલ થઈ ગયા છીએ. અમારા ગુરુદેવ ભગવાનની કંપનીમાં સામેલ છે. અમે અમારા ગુરુદેવની કંપનીમાં સામેલ છીએ. તમારામાંથી દરેકને આહ્વાન છે કે જો તમારી હિંમત હોય તો આવો અને અમારી સાથે જોડાઈ જાવ. અમે જે કંઈ ભૌતિક કે આધ્યાત્મિક નફો કરીશું એમાંથી તમને એટલો ભાગ મળશે કે તમે ધન્ય બની શકો અને ન્યાલ થઈ શકો કે જેવી રીતે અમે ધન્ય બની ગયા અને ન્યાલ થઈ ગયા. સાધકોને આ બદલાતી વિષમ વેળામાં બસ આટલો જ અમારો આગ્રહભર્યો અનુરોધ છે. આજની વાત સમાપ્ત.

ૐ શાંતિ ।

આટઆટલી ભૌતિક પ્રગતિ થયા છતાં હજી સંસારના લોકો સુખને બદલે દુઃખ જ વધારે અનુભવતા હોય છે. તેનું કારણ જ એ છે કે મૂળ વસ્તુ આત્માના ધર્મની અવગણના કરીને બધા સ્થૂળ-જડની ઉપાસના કરે છે. પ્રાર્થના, ઉપવાસ કે સેવા એ જીવાત્માને શુદ્ધ કરી સુખ આપનાર મહાનમાં મહાન તત્ત્વો છે.

પ્રભુ એટલું અમે તો માંગીએ

પ્રભુ એટલું અમે તો માંગીએ, તારો સાથ કદી ના છૂટે.
ભલે વિપત અનેકો આવે, મારી શ્રદ્ધા કદી નવ વૂટે.
ભવસાગરની ભૂલામણીમાં, આ જગતની આંટી ઘૂંટીમાં.
અમો સરળ જીવન જનાવીએ, પ્રભુ એટલું અમે તો માંગીએ.
સેવાની સુગંધ જગમાં ફેલાવીએ, પ્રેમનું શાસન જગમાં વસાવીએ.
સત્કર્મોની સુગંધ ફેલાવીએ, પ્રભુ એટલું અમે તો માંગીએ.
દુઃખી મનુજતાને સાંત્વન આપીએ, જીવન લક્ષ્યનું સદા ધ્યાન રાખીએ.
આ ઘરતીને સ્વર્ગ જનાવીએ, પ્રભુ એટલું અમે તો માંગીએ.
હળી-મળીને સૌ પ્રેમથી રહીએ, હસતા-હસાવતા જીવન જીવીએ.
આ જગતને એક જનાવીએ, પ્રભુ એટલું અમે તો માંગીએ.
શાંતિ-ક્રાંતિને આધાર જનાવીએ, દંભ-પાપંડથી સદા દૂર રહીએ.
ફરી સતયુગના મંડાણ કરીએ, પ્રભુ એટલું અમે તો માંગીએ.
જગની પીડાનો અનુભવ કરીએ, પતન દેખીને અમે કદી નવ સૂઈએ.
દુઃખ દૂર કરવા શક્તિ માંગીએ, પ્રભુ એટલું અમે તો માંગીએ.

-હિમ્મતસિંહ કુંવારદિયા

કુંવરદા

માલિક યુગ નિર્માણ યોજના ટ્રસ્ટ મથુરા માટે લીલાપત શર્મા દ્વારા પ્રકાશિત તથા યુગ નિર્માણ પ્રેસ મથુરામાં મુદ્રિત અને
યુગ નિર્માણ યોજના ટ્રસ્ટ મથુરાથી પ્રકાશિત-સંપાદક પંઠ લીલાપત શર્મા